

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Programı

TRIPOLIS ANTİK KENTİ SAVUNMA YAPILARI

Sezer SAYAN

Doç. Dr. Bahadır DUMAN

Ağustos 2019

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı öğrencisi Sezer SAYAN tarafından Doç. Dr. Bahadır DUMAN yönetiminde hazırlanan “Tripolis Antik Kenti Savunma Yapıları” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 05/08/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Bahadır DUMAN

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Aydın ERÖN

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
22.08.19...tarih ve 19/05... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Öğrenci Adı Soyadı

Sezer SAYAN

ÖNSÖZ

Tripolis, konumu gereği yüzyıllar boyunca farklı kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Farklı kültürlerin uğrak noktası olan kent aynı zamanda savaşların ve tehditlerin de bulunduğu bir konumda yüzyıllar boyu küçük kesintilerle varlığını sürdürmüştür. Tripolis'in etrafını çeviren ve farklı dönemlerde ve farklı hatlarla yapılan sur duvarlarının hepsi göz önüne alındığında yaklaşık 6 km²'ye yayılan savunma yapılarının kent sınırları içinde ve dışında bulunması tezin konusunu oluşturmak için yardımcı olmuştur.

Lisans eğitimim boyunca benim ve bütün öğrencilerimin eğitimi konusunda tüm fedakârlığı gösteren Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Arkeolojinin içinde öğrenci ve arkeolog olarak geçirdiğim 13 yıl boyunca her zaman yol gösterici olan, bilgisini paylaşan ve Tripolis Savunma Yapıları'nı tez konusu olarak almam da cesaretlendirip desteğini, bilgisini esirgemeyen ve bu konuyu çalışmama izin veren değerli hocam Doç. Dr. Bahadır DUMAN'a minnettarım. Tezle ilgi değerlendirmeleri, düşünceleri ve yardımlarından dolayı değerli hocalarım Prof. Dr. Bilal Söğüt'e ve Dr. Öğretim Üyesi Aydın Eron'a teşekkür ederim.

Yine tez aşamasında yardımlarını esirgemeyen çalışma arkadaşlarım Mehmet OK'a, Mehmet Uğur ÖZER'e, Arzu Deniz DUMAN'a Mehmet AKSU'ya, Emre AVCI'ya ayrıca teşekkür ederim.

Eğitim ve çalışma hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Uzun soluklu tez çalışması sırasında manevi desteklerini hep yanımda hissettiğim sevgili eşim Elvan SAYAN'a ve biricik oğlum Ozan SAYAN'a çok teşekkür ederim.

Son olarak tez aşamasında tezi projelendirerek destekleyen Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinasyon Birimi'ne teşekkür ederim.

Sezer SAYAN

ÖZET

TRIPOLIS ANTİK KENTİ SAVUNMA YAPILARI

Sayan, Sezer

Yüksek Lisans Tezi Arkeoloji ABD

Klasik Arkeoloji Programı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Bahadır DUMAN

Ağustos 2019, 198 Sayfa

Tripolis Antik Kenti, Lydia, Karia ve Phrygia bölgelerinin kesişim noktasında ve önemli ticari yolları üzerinde kurulmuş önemli bir kenttir. MÖ 3. yy'ın ortalarında kurulan kentte ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda erken bir savunma duvarı kalıntısı tespit edilememiştir. Tespit edilen en erken savunma yapısının MS 4. yy sonu 5. yy başına tarihlendirilmesi, kentte uzun yıllar güvenlik zafiyetinin yaşanmadığını ve bu nedenle kent etrafına savunma duvarı yapılmadığını göstermektedir.

Tripolis'te 3 farklı savunma güzergâhı tespit edilmiştir. İlk savunma hattı MS 4. yy sonu MS 5. yy başında İmparator I. Theodosius'un fermanıyla diğer Lykos Vadisi kentlerinde de olduğu gibi Tripolis'in etrafını da çeviren savunma yapılarıdır. Yaklaşık 2.5 km²'lik bir alan üzerine yayılan Tripolis'in sadece 1/10'unu ve özellikle kamu yapılarını savunma duvarları içine alacak şekilde tasarlanmıştır. Her ne kadar kentin küçük bir kısmı koruma altına alınsa da sur duvarları dışında yaşamın devam ettiği, kazı çalışmaları sonucunda tespit edilmiştir. Alelacele yapıldığı gözlemlenen ilk savunma hattı zamandan, mekândan ve iş gücünden tasarrufu önceliği olarak gözetmiştir. Bu nedenle başka yapıların duvarlarını kullandıkları gibi başka yapılardan sökülerek getirilen devşirme malzemeleri de sur duvarlarında kullanmışlardır. Topografyaya uygun olarak yükselen sur duvarları kapı ve kulelerle desteklenmiştir. Tespit edilen kule ve kapıların çoğunun güney cephede olması kentin güneyinde yaşayan insanların herhangi bir tehdit anında sur içine hızlıca girebilmelerinin sağlanmasının dışında tehdit unsuru olan düşmanın da güneyden gelmesinin beklendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

MS 13. yy'da Lykos Vadisi'nden, Nicaea İmparatorluğu'na açılan kapı konumunda bulunan Tripolis, III. John Ducas Vatatzes için büyük önem arz ediyordu. Bu nedenle ilk sur hattının doğu duvarını kullanıp, güney ve batı duvarlarını ise genişletmiştir. Aynı dönemde eteklerine kurulduğu dağın iki tepe noktasını da kapsayacak şekilde yerleştirilen 43 bin m² genişliğinde Yukarı Kale inşa edilmiştir. İlk sur hattı dışında tespit edilen diğer kule ve kapılar ikinci sur hattındadır. Bu döneme ait kapı ve kulelerin çoğunluğunun Yukarı Kale'de olması söz konusu dönemde kent yönetiminin Yukarı Kale'de olduğunu gösterme açısından önemlidir.

Kentin çevre sur duvarları olarak adlandırılan ve 2. sur hattından yaklaşık 6 kat daha büyük bir alanı korumakla yükümlü olan savunma duvarları ise 3. savunma hattını oluşturmaktadır. Kentin doğusunda Menderes Nehri'nin batı kıyısında ilk izlerine rastlanan savunma duvarı, güneye doğru bir yay yaparak, kentten 1400 m uzakta günümüz Yenicekent Mahallesi'nin batısına kadar takip edilebilmektedir. Toplam 3100 m'lik kısmının tespit edildiği hat MS 13. yy'da III. John Ducas Vatatzes tarafından Tripolis'in verimli arazileri ve bu arazilere stratiotai olarak yerleştirdiği insanları korumak için yaptırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tripolis, Savunma Sistemleri, Sur, Kale, Kule, Kapı.

ABSTRACT

DEFENSIVE STRUCTURES OF ANCIENT CITY TRIPOLIS

Sayan, Sezer

Yüksek Lisans Tezi Arkeoloji ABD

Klasik Arkeoloji Programı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Bahadır DUMAN

August 2019, 198 Page

Ancient City of Tripolis was an important city that was founded at the crossroads of Lydia, Karia and Phrygia regions and along important trade routes. Surface investigations at the sites of the city that was founded in the midst of the 3rd century BC did not confirm remnants of an early defensive wall. The earliest defensive structures identified dates to the late 4th -early 5th century AD which suggest the absence of a security weakness in the city for a long period of time and therefore it was not surrounded with walls.

3 distinct lines of defense were identified in Tripolis. The first defensive line that surrounds Tripolis, like the cities in the Lycos valley, were constructed with the order of Emperor Theodosius I at late 4th -early 5th century. These defensive structures were designed to enclose only 1/10 of Tripolis that expands in an area of approximately 2.5 km², surrounding mainly the public buildings. This first defensive line that seems to be built precipitately has prioritized austerity in time, space and work force. Therefore walls from other structures as well as reused elements gathered from other structures (spolia) were incorporated into the city walls. Walls that ascends in line with topography were supported by towers and gates. The finding that most of the identified tower and gates were placed southwards is significant not only because it would suggest people living south of the walls could have been entered inside the walls rapidly in case of threats but also it would indicate that the enemies that were perceived as threat were expected to come from the south.

In the 13th century Tripolis, that was situated as a gate opening to Empire of Nicea from Lycus Valley, was having big importance for III. John Ducas Vatatzes. For this reason, he remained the eastern walls of the first defensive line in use and enlarged southern and western walls. Meanwhile, an upper castle with a width of 43 thousand m² was placed to cover both of the two peaks of the mountain on whose foothills it was built. The towers and gates that were found outside of the first line of the walls fall into the second line. Most of the gates and towers that belongs to this era are placed in the uppercastle which is a significant finding that suggests the ruling center of the city in this era have sat at the uppercastle.

The outer walls of the city, which guards an area that is 6 times bigger compared to 2nd Line of defensive walls, constitutes the 3rd Defensive line. This

defensive walls whose first traces were found on the east parts of the city, west of the Meander river, follows a southward arch and could be traced until the west of the modern-day Yenicekent district, 1400 meter outside the city. This defensive line, up to now 3100 meters identified, was established by III. John Ducas Vatatzes in 13th century in order to protect the fertile lands of Tripolis and the people who were settled in these lands as stratiotai.

Keywords: Tripolis, defensive structures, walls, castle, tower, gate.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
Amaç, Kapsam, Yöntem	

BİRİNCİ BÖLÜM TRİPOLİS ANTİK KENTİ

1.1 Tripolis Antik Kenti ve Tarihi Coğrafyası.....	3
1.2. Tripolis Antik Kentinde Yapılan Çalışmalar.....	5

İKİNCİ BÖLÜM TRİPOLİS ANTİK KENTİ SAVUNMA YAPILARI

2.1. Erken Bizans Savunma Yapıları	9
2.1.1 Erken Bizans Surları.....	9
2.1.2. Erken Bizans Sur Kapıları	22
2.1.2.1. Erken Bizans Suru Doğu Kapıları	22
2.1.2.2. Erken Bizans Suru Güney Kapıları.....	22
2.1.2.3. Erken Bizans Suru Batı Kapısı	24
2.1.3. Erken Bizans Sur Kuleleri	25
2.1.3.1. Erken Bizans Suru Doğu Kulesi	25
2.1.3.2. Erken Bizans Suru Güney Kuleleri.....	25
2.2. Geç Bizans Savunma Yapıları.....	27

2.2.1. Geç Bizans Surları ve Yukarı Kale	27
2.2.2. Geç Bizans Sur Kapıları	33
2.2.2.1. Geç Bizans Suru Doğu Kapısı	33
2.2.2.2. Geç Bizans Suru Batı Kapıları.....	33
2.2.3. Yukarı Kale Kapıları	34
2.2.3.1. Yukarı Kale Batı Kapısı.....	35
2.2.3.2. Yukarı Kale Kuzey Kapısı.....	35
2.2.3.3. Yukarı Kale Güney Kapısı.....	35
2.2.4. Yukarı Kale Kuleleri	36
2.2.4.1. Yukarı Kale Kuzey Kuleleri	36
2.2.4.2. Yukarı Kale Doğu Kulesi	38
2.2.4.3. Yukarı Kale Güney Kuleleri.....	38
2.2.4.4. Yukarı Kale Batı Kulesi.....	38
2.3. Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Savunma Yapıları.....	39
2.3.1. Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Suru	39
2.3.2. Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Sur Kulesi	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA DUVARI ÖZELLİKLERİ VE YAPIM

TEKNİKLERİ

3.1. Savunma Duvarı	46
3.1.1. Erken Bizans Savunma Yapıları.....	46
3.1.2. Geç Bizans, Yukarı Kale ve Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Surları	50
3.2. Yapım Teknikleri ve Kullanılan Malzeme.....	58
SONUÇ	65

KISALTMALAR	73
KAYNAKLAR	74
FİGÜRLER LİSTESİ	81
ÇİZİMLER LİSTESİ	88
FİGÜRLER	89
ÇİZİMLER	167
ÖZGEÇMİŞ	189

GİRİŞ

Amaç

Tripolis Antik Kenti üç bölgenin kesişim noktasında 2.5 km²'lik bir alan içerisinde Antik Dönem yolları üzerinde Lykos Vadisi'nin kuzeyinde kurulan bir kenttir. Konumu gereği tehditlere açık bir bölgede bulunan kentin etrafı farklı dönemlerde surlarla çevrilmiştir.

1993 ve 2009 yılları arasında küçük çaplı yapılan kazı çalışmaları sonunda Tripolis ve surlar hakkında sınırlı bir bilgiye ulaşılmıştır. 2012 yılında başlayan üçüncü dönem kazılarıyla sistemli bir şekilde ilerleyen çalışmalarla kent ve surlar hakkında daha fazla bilgi edinilmeye başlanmış ve yayınlanan bilimsel makale ve kitaplarda da savunma yapılarından kısım kısım bahsedilmiştir. Büyük bir alanı kapsayan sur hatlarını, tüm mimari elemanlarıyla beraber detaylı bir şekilde ortaya koyup, yapıldığı dönemin siyasi olaylarıyla sur hatlarının bağlantılarını ortaya çıkarmak ve söz konusu sur hatlarını fotoğraf ve çizimlerle belgelemek tezin amaçları arasındadır.

Kapsam

Kentin 3 adet farklı güzergâhta ilerleyen sur hattı mevcuttur.

Birincisi; kentin 1/10'unu içine alan sur hattıdır.

İkincisi; İç Kale'nin güneydoğu köşesinden başlayıp kent sınırları içerisinde batıya doğru bir yay yapıp ilk sur hattının yaklaşık 200 m batısında yer alan sur hattıyla birleşip kentin yaslandığı dağın iki tepesi üzerine kurulan Tripolis ve yakın çevresinin en yüksek konumunu oluşturan Kaletepe / Değirmentepe Mevkii'nde konuşlandırılan Yukarı Kale'yi kapsamaktadır.

Üçüncüsü; kentin doğusunda Menderes Nehri'ne yakın bir noktadan başlayıp güney ve batısını yaklaşık 3100 m boyunca çeviren kimi yerde çift hat olarak yapılmış sur hattıdır.

Üç sur hattı ve Yukarı Kale tüm bileşenleriyle (surları, kapıları, kuleleri ve iç kaleleriyle) incelenip belgelenmiştir.

Yöntem

Sistemli yürütülen kazıların başladığı 8. yıl içerisinde kentin tarihiyle iç içe olan ve kentin büyük kısmında takip edilen savunma yapılarının bu araştırmayla beraber güzergâhları ve teknik özellikleri belirlenmiş olup, yapıların hangi bölümlerinde hangi malzemelerin kullanıldığı, kullanılan devşirme malzemelere göre sur etrafında ne tür yapıların olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde ilk kazı çalışmalarından başlayarak günümüze kadar olan süreçte kazılar sonucunda açığa çıkarılan yapılarla ve kentle ilgili tüm bildiri, makale ve kitaplar taranıp bilgi verilmiştir.

İkinci bölümü oluşturan Tripolis Antik Kenti savunma yapılarının tümü beraber ele alınarak incelenip detaylı bir şekilde tüm mimari elemanlarıyla birlikte araştırılmıştır. Üç ana sur hattı, kule, kapılar ve su yapılarının hepsi doğudan batıya doğru saat yönünde ve kent merkezinde yer alan savunma yapısından çevre savunma yapılarına doğru sırasıyla anlatılmıştır. Günümüze kadar sağlam gelen sur yapılarıyla beraber sadece yüzeyde izleri takip edilebilen savunma yapıları, var olan deniz seviyesinden yükseklikleri ve yönleriyle verilmiş, fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiştir. Savunma yapılarını daha iyi anlatabilmek için kullanılan fotoğraf ve çizimler diğer bölümlerde tekrar kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda Tripolis savunma yapılarını araştırmak isteyenler için surların ve Tripolis'in neresinde konumlandırıldıklarının daha kolay bulunabilmesi için kazı ekibinin adlandırdığı yapı isimlerinin yanı sıra yerel halkın kullandığı mevki isimleri de kullanılarak anlatılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise savunma duvarları özellikleri ve yapım teknikleri açısından incelenmiş ve dönemlere ayrılmıştır. İncelenen alanlar sikke ve seramik buluntularıyla desteklenip, önce kendi içlerinde daha sonra da Tripolis'e yakın kentlerde bulunan surlar ve elemanları ile karşılaştırılmıştır. İncelenen ve ayrımı yapılan savunma yapıları çizim ve fotoğraflarla desteklenmiştir.

Bu tez çalışmasında kullanılan tüm harita, çizim ve fotoğraflar aksi belirtilmedikçe Tripolis Kazı Arşivine aittir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TRIPOLIS ANTİK KENTİ

1.1. Tripolis Antik Kenti ve Tarihi Coğrafyası

Tripolis Antik Kenti, Denizli İli, Buldan İlçesi, Yenicekent Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır¹. Tripolis, Yenicekent Mahallesi ile Menderes Nehri arasında ve Yenicekent Mahallesi'nin 1 km doğusundadır. Büyük Menderes (Maiandros) Nehri'nin hemen kıyısında kurulmuş olan kent, Lydia, Karia ve Phrygia bölgelerinin kesişim noktasındadır².

Antik dönem boyunca farklı isimlerle anılan kentten, Plinius (*Nat. Hist. V. 29*) Lydia bölgesine ait bir kent olduğunu bildirmektedir. Strabon (*XIII. 4. 4. 169*) *Geographika* (Antik Anadolu Coğrafyası) adlı eserinde “*Apollonia*” olarak bahsetmektedir. Blumer-Imhoof sikkeler üzerinde “ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΩΝ” yazıtı ve Maiandros sembolünün bulunması sonucunda kentin ilk isminin Apollonia olduğunu söylemiştir³. Marcus Antonius'un MÖ 41 yılının başında Küçük Asya ziyareti dolayısıyla, onu onurlandırmak için kent “*Antoniopolis*” olarak anılmıştır⁴. Augustus Dönemi'nde ise kentte basılan sikkelerin tamamında kentin ismi “*Tripolis*” olarak geçmektedir⁵. Üç yerleşimin birleştirilmesi (synoikismos) ile bu ismi almış olmalıdır⁶.

Seyyahlar, 17. yy'dan itibaren Tripolis'i ziyaret etmeye başlamışlardır⁷. T. Smith kenti ziyaret ettiği 1660'lı yıllarda Tripolis'in eteklerine kurulduğu dağın zirvesinde yer alan kaleden ve tiyatro çevresinde gördüğü yapılardan bahsetmektedir⁸. R. Chandler'in Tripolis'i ziyareti yaklaşık 100 yıl sonrası olmasına rağmen o da dağın zirvesindeki kaleden ve tiyatrodan bahsetmektedir⁹. Alexandre de Laborde, tiyatronun kuzeybatıdan görünüşünün gravürünü 1838 yılında yapmıştır¹⁰.

¹ Duman 2013a, 179.

² Duman - Baysal 2016, 563.

³ Blumer-Imhoof 1897, 37.

⁴ Habicht 1975, 84.

⁵ Duman 2017a, 4; Duman 2018a, 344; Sevin 2001, 188.

⁶ Malay 1987, 24; Duman 2013a, 181, dp.17.

⁷ Duman 2017a, 1.

⁸ Smith 1678, 245.

⁹ Chandler 1969, 275, 305

¹⁰ Laborde 1838, 88, Pl. XL.

MÖ 3. yüzyılda Apollonia adıyla kurulan kent, Tripolis ismini aldığı MÖ 1. yy'da, Karia, Phrygia ve Lydia'nın kesişim noktasında olması sebebiyle bu bölgelerden gelen halkların yerleşim yeri olmuştur¹¹.

Pergamon/ (Bergama), Germe üzerinden gelen ticaret yolu Thyateria (Akhisar), Sardis (Salihli), Philadelphia (Alaşehir) güzergâhından gelip, Tripolis (Yenicekent), Hierapolis (Pamukkale) ve Laodikeia'ya (Goncalı) doğru devam etmektedir¹² (**Fig.1**).

Kentin doğusunda bulunan Hamambükü Höyük'te ve güneydoğusunda bulunan Yenice (Akkaya) Höyük'te, Geç Neolitik çağdan Geç Tunç Çağı'na kadar yaşam izine rastlanmış ve kentin tarihinin MÖ 5500'lere kadar dayandığı tespit edilmiştir¹³.

Seleukos'lar ile Pergamon Krallığı arasında MÖ 190 yılında yapılan Magnesia Savaşı'na kadar, bağımsız kentlerden oluşan Çürüksu Vadisi'nde bu savaşı Roma desteğiyle kazanan Pergamon Krallığı MÖ188 yılında yapılan Apameia barışıyla bölgenin tek hâkimi olur. MÖ 133 yılında III. Attalos'un ölümü ve vasiyeti üzerine Pergamon Krallığı Roma İmparatorluğu'na bağlanır¹⁴.

Kent en görkemli zamanını Roma Dönemi'nde yaşamıştır¹⁵. Şehir kapılarının, caddelerin ve hamamların, stadyum, tiyatro, ve meclis binasının yapıldığı yeni bir döneme, MS 2. yüzyıl da girilmiştir¹⁶ (**Fig.2**).

Küçük Asya'da MS 350-400 yıllarında bazı kentlerin etrafı surlarla çevrilmiş olup söz konusu kentlerin içerisinde Tripolis'te kendine yer bulmuştur¹⁷.

MS 494 yılında yaşanan depremde Agathe Kome, Laodikeia ile birlikte Tripolis'te etkilenmiştir. Kentin kurulduğu ilk tarih olan MÖ 3 yy.dan MS 7 yy.ın ortalarına kadar aralıksız bir şekilde devam eden yerleşim izleri MS 7. yy.ın ortalarına gelindiğinde son bulur¹⁸. MS VI. yy sonu - VII. yy başında Aphrodisias, Sardeis, Ephesos, Laodikeia gibi Tripolis'te de etkili olan Sasani akınları nedeniyle kentte yaşayan halk Tripolis'in 5 km kuzeyindeki Tropali'ye göçmek zorunda kalmıştır¹⁹.

¹¹ Duman 2013a, 181.

¹² Ramsay 1890, 49.

¹³ Duman 2013a, 182; Duman 2018b, 325; Duman 2018a, 344; Konakçı 2017, 23-46.

¹⁴ Duman 2013a, 182.

¹⁵ Duman 2017a, 4.

¹⁶ Duman 2013a, 182.

¹⁷ Duman 2013a, 184.

¹⁸ Duman 2015, 229.

¹⁹ Duman 2013a, 184; Haytoğlu 2006, 679, dp.3.

MS 13. yy.ın ilk yarısında Türk akınları nedeniyle Bizanslılar-Türkler arasında birkaç kez el değiştiren bu bölgede, 1304-1306 yıllarından itibaren Tripolis/Yenice’de dâhil olmak üzere Germiyanoğulları’nın yönetimine girmesiyle Türk hâkimiyeti başlar²⁰.

16. yüzyıldan itibaren arşiv belgelerinde Direbolu olarak geçen yerleşimin adı 1928’de Narlıdere olarak değiştirilmiştir. 1946 yılında Narlıdere’nin yaşadığı depremin ardından, Bakanlar Kurulu’nun 31 Ağustos 1959 tarih ve 12092 sayılı kararıyla afete maruz yer ilan edilir ve iskan 1975 yılında, yaklaşık 1300 yıl sonra tekrar Yenice’ye (Tripolis) taşınır²¹ (**Fig.3**).

1.2. Tripolis Antik Kentinde Yapılan Çalışmalar

Tripolis Antik Kenti’nde ilk kazı çalışmaları, Denizli Müze Müdürlüğü Başkanlığında 1993 yılında kentin ana caddelerinden biri olan doğu - batı yönlü ana cadde de yapılmıştır. Caddenin zemininin üst kotlarında pişmiş topraktan yapılmış künk hatları bulunmuştur. Künk hatlarının caddenin kuzey portiğini oluşturan sütun sırası ve güneyinde 3 m kalınlığında yapılan sur hattı nedeniyle sur dışında yaşayan insanların su teminini sağlamak için yapılan su dağıtım merkezi olduğu ortaya çıkarılmıştır²² (**Fig.4**).

Tripolis Antik Kenti, Türkiye Bilimler Akademisi’nin, 2001-2003 yıllarında Buldan ve çevresinde “Türkiye’nin Kültür Sektörü Girişimi’nin Kültür Envanteri”, projesi Arkeolojik belgeleme çalışmaları içerisinde yer almıştır²³. Kültür envanteri çalışmalarında Tripolis’ten getirilen mimari elemanlar Belediye Binası bahçesinde toplanmıştır²⁴.

2007 yılında Denizli Müze Müdürlüğü Başkanlığında yaz aylarını kapsayan yaklaşık 3 aylık bir kazı çalışması yapılmıştır. 1993 yılında kentte yapılan ilk kazı çalışmalarında, bir kısmı açılan Sütunlu Cadde’nin, 14 yıl sonunda tekrar toprak tabakasıyla dolması nedeniyle kazı çalışmaları caddeden başlatılmıştır²⁵.

2008 ve 2009 yıllarında Denizli Müze Müdürlüğü Başkanlığında yaz aylarını kapsayacak şekilde toplam 6 ay kazı çalışması yapılmıştır. Yüzey araştırmalarının

²⁰ Duman 2015, 230, 232-233.

²¹ Duman 2013a, 187.

²² Ceylan 1995, 159-170.

²³ Atik-Erdem 2003, 1-16.

²⁴ Atik-Erdem 2003, 14.

²⁵ Erdoğan-Çörtük 2009, 107-138.

yanında kazı çalışmalarının büyük çoğunluğu Roma Caddesi (şimdiki adıyla Sütunlu Cadde)'de ve doğu nekropolünde gerçekleştirilmiştir²⁶.

Tripolis Antik Kenti'nde 18 Haziran 2012 yılında Denizli Müze Müdürlüğü Başkanlığında ve Pamukkale Üniversitesi'nden Doç. Dr. Bahadır Duman'ın bilimsel danışmanlığında üçüncü dönem kazıları başlamıştır²⁷. Günümüzde halen kazılarının devam ettiği Tripolis 3. dönem kazısının başkanlığını Pamukkale Üniversitesi'nden Doç. Dr. Bahadır Duman yapmaktadır. İklimin elverişli olması nedeniyle yıl boyunca kazı çalışmalarına ara verilmeden devam edilmektedir.

2012 yılında başlanan kazı çalışmalarına ilk iş olarak kentin topografik haritası oluşturulmuş ve tespit edilen mimari yapılar topografik haritaya eklenerek kent planı oluşturulmuştur. 2013 yılında *Geographic Information System* ile Geo-radar çalışmaları yapılmış ve antik kentin 60x45 m'lik insulalardan oluşan ızgara planlı (hippodomik) olduğu tespit edilmiştir²⁸ (**Çiz.1**).

1. ve 2. dönem kazı çalışmaları sırasında bir kısmı açılan doğu-batı yönlü dorik düzenli Sütunlu Cadde'nin, III. dönem kazıları sonucunda caddenin toplamda 114 m.'lik kısmı kazılarak açığa çıkartılmıştır²⁹.

Sütunlu Cadde'nin güneyinde sıralanmış sivil mimariye ait olduğu düşünülen 6 tane mekânın kazıları yapılmıştır. Kazılar sonucunda yapıların Geç Helenistik Dönem'den başlayarak MS 4. yy'a kadar kullanım gördüğü tespit edilmiştir. Yine Sütunlu Caddenin batı yarısında bulunan Güney Portik'te kazı çalışmaları yapılmıştır. Çay taşı ve harçla oluşturulan zemin üzerine renkli tesseralar kullanılarak ana fon üzerine bitkisel bezemelerle oluşturulmuş mozaik döşemenin sağlam kalan küçük bir parçası bulunmuştur³⁰.

Sütunlu Cadde ile Hierapolis Caddesi'nin güney kesişim noktasında yer alan 5.60x3 m ölçülerindeki Orpheus Çeşmesi, parapet blokları hariç tamamı travertenden yapılmıştır. MS 2. yy. sonu-3. yy. başına tarihlendirildiği yapı değişimler geçirerek Roma Dönemi'nden, Erken Bizans Dönemi'ne kadar kullanılmıştır³¹.

Üçüncü dönem kazılarının başladığı 2012 yılı ile 2015 yılları arasında kentin iki ana caddesinden biri olan ve Sütunlu Cadde'yi kuzey – güney yönlü kesen Hierapolis

²⁶ Erdoğan 2011, 328-347.

²⁷ Duman 2013a, 188.

²⁸ Duman 2013a, 189.

²⁹ Duman 2013a, 189.

³⁰ Duman 2013a, 188-191.

³¹ Duman 2013a, 193.

Caddesinde yürütülen kazı çalışmalarında yaklaşık 100 m'si açığa çıkartılmıştır. Cadde zemini, büyük, tek parça traverten bloklar kullanılarak döşenmiştir. Araç geçişleri için yapılan caddenin altında yer alan yer alan kanalizasyon sistemi, çay taşı ve traverten bloklarla kireç harç kullanılarak düzenlenmiş olup kuzey güney yönlü olup derinliği 1.50 m genişliği ise 0.70 m'dir³².

Caddenin doğu kenarında 4.50 m aralıklarla Hierapolis Caddesi doğusunu sınırlandıran sütunların batısına yerleştirilmiş mermer ve onyx payeler üzerine kentin ve imparatorluğun ileri gelenlerine (*magistrat*) ve yüksek dereceli memurlara ait heykeller konulmuş caddeye anıtsal bir görünüm kazandırılmıştır³³. Caddenin kazılarıyla beraber yürütülen kuzey – güney yönlü 54 m uzunluğundaki, doğu – batı yönlü 4 m genişliğindeki Hierapolis Caddesi Doğu Portik açığa çıkarılmıştır. MS 3.yy'ın ortasından başlayarak MS 6.yy'ın sonu - 7.yy'ın başına kadar kullanım gördüğünü kazı çalışmalarında bulunan sikkelerden öğrenmekteyiz³⁴.

Sur ile Kemerli Yapı arasında Erken Bizans Kilisesi 4 bulunmaktadır. Apsisinin doğuya baktığı kilise narteks ve naos bölümlerinden oluşmaktadır. 16.45x6.05 m ölçülerindeki yapı, 7.12 m çatı yüksekliğine sahiptir.

Yapının narteks ve kuzey duvarı üzerinde renkli freskolar yer almaktadır. Bunlardan kuzey duvarı üzerindeki freskte iki kişi cepheden betimlenmiş olup fresk MS 10. yy.a tarihlenmektedir. Güney duvarı üzerinde ise MS 5. yy.a ait Grekçe bir yazıt bulunmuştur³⁵.

Hierapolis Caddesi Doğu Portiği'nin doğusunda yer alan yapı kuzey-güney yönlü 10.60 m, doğu-batı yönlü 36.35 m'lik bir alanı kaplamaktadır. Kuzey-güney yönlü iki kemerin orta kısmında yer alan 15 sütun dizisinin üstüne oturmasıyla oluşturulmuştur. Kemerlerin ayaklarının bir tarafı sütuna otururken diğer ayakları yapının kuzey ve güneyinde travertenle oluşturulmuş duvarlara binmektedir. Travertenden yapılan kemerlerin üzeri, farklı ölçülerdeki büyük kesme traverten blokların yan yana koyulmasıyla oluşturulan çatıyla kapatılmıştır. Orijinalinde 15 adet sütun ve başlığının üzerine oturan 30 adet kemer bulunmaktayken, kazı çalışmaları sonucunda sütun ve başlıklardan 14'ün kemerlerden ise 20'sinin, çatıyı oluşturan kapak taşlarından ise sadece 88 tanesinin günümüze sağlam bir şekilde ulaştığı tespit edilmiştir³⁶.

³² Duman 2016, 82; Duman 2018a, 348.

³³ Duman-Baysal 2017, 540-541.

³⁴ Duman-Baysal 2017, 542-544.

³⁵ Duman 2013a, 194-195; Duman 2015, 230; Bayram 2017, 107-108.

³⁶ Duman- Baysal 2014, 636-640.

Sütunlu Caddeyle Kemerli Yapı arasında tespit edilen 3 Tabernadan 2'sinin kazısı yapılmıştır. Taberna 1 batı da ve iki odalı olarak yapılmıştır. 2013 yılında Taberna 1 ve Taberna 2'nin kazı yapılmıştır. Tabernaların Geç Helenistik-Erken Roma Dönemi'nden başlayarak MS 3. yy.ın son çeyreğinde meydana gelen depremle kullanımlarının sona erdiği tespit edilmiştir³⁷.

Tonozlu Yapı, Kemerli Yapı'nın kuzeyinde yer almaktadır. Yapı ismini çay taşı ve kireç harçla oluşturulan tonozlu üst örtüden almaktadır. Dikdörtgen planlı olarak, 5.75x11 m ölçülerinde yapılmış olup yüksekliği 3.65 m'dir. İlk kullanım evresi olan Erken İmparatorluk Dönemi'nde dükkân olarak kullanılan yapı, MS 4. yy.da tonozlu üst örtüyle kapatılmıştır. MS 9. yy.da ise mezar odası olarak kullanılmıştır³⁸.

Agorası'nın doğu ve güneyini kentin iki ana caddesi sınırlandırmaktadır. Batısında ve kuzeyinde yer alan Bouleuterion ve Kutsal Alan, Agora'nın kentin merkezi bir noktasında yapıldığını göstermektedir. Agora, kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı 50x70 m ölçülerinde olup, kuzey, batı ve güney portiklerle yaklaşık 3500 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Agoranın kuzeyi ve güneyi basamaklarla oluşturulmuş olan bir oturma tribünüyle çevrilmişken, batısını onyx taşlarla döşeli geometrik desenli *opus sectile* zeminli portikle sınırlandırılmıştır³⁹.

2013 yılında kazısı yapılan Mozaikli Konut, adını iki odasının zeminin mozaikle kaplı olmasından almıştır. Izgara planlı olarak kurulan Tripolis Antik Kenti'nde sivil mimariye ait olan yapı kuzey-güney yönlü bir sokağın batısında yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda üç oda, bir latrina ve apsisli bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Geç Helenistik Dönem'den itibaren kullanılmaya başlanan yapı da MS 4 ve MS 6. yy.lar arasında da kullanılmış ve terk edilmiştir⁴⁰.

Kentin merkezi noktasında yapılan yapılardan biri olan Devlet Agorası doğuda Anıtsal Çeşme güneyde de Bouleuterion ve agora sınırlandırmaktadır. Batı ve kuzeyinde henüz kazı çalışması yapılmamıştır. Portiklerle beraber yaklaşık 50x80 m genişlikte olup 4000 m² genişliğindeki yapı MS 2. yy. a tarihlendirilmektedir⁴¹.

Devlet Agorası'nın doğusunu sınırlandıran 32x9 m genişlikte olan Anıtsal Çeşmenin kazısı devam etmektedir⁴².

³⁷ Duman- Baysal 2014, 640-641.

³⁸ Duman-Baysal 2016, 564-565, 576.

³⁹ Duman 2017b, 261.

⁴⁰ Duman 2017a, 4, 6.

⁴¹ Duman 2017b, 264-265.

⁴² Duman 2017b , 270.

İKİNCİ BÖLÜM

TRIPOLIS ANTİK KENTİ SAVUNMA YAPILARI

2.1. Erken Bizans Savunma Yapıları

2.1.1. Erken Bizans Surları

Tripolis Antik Kenti Messogis-Aydın Dağları'nın uzantısı olan dağ silsilesinin güney etekleri üzerinde kurulmuştur. Kent ilk kurulum aşamasında da yaslandığı dağın eteğini güvenlik gerekçesiyle seçmiştir. Helenistik Dönem'den itibaren söz konusu tez çalışmasına konu olan surların yapımına kadar başka bir surun varlığı tespit edilememiştir. Nitekim ilerleyen yıllarda kentin etrafı surlarla çevrilmiştir. Surlarıyla etrafı çevrelenen Tripolis'in sur başlangıcı kentin eteğine kurulduğu dağın doğu kısmından başlamaktadır (**Fig.5-6**).

Topografyaya uygun bir şekilde inşa edilen kuzey-güney yönlü sur hattının kuzeydeki izlerinin ilk olarak gözlemlenebildiği alandan yaklaşık 45°'lik açı yaparak kuzeydoğuya yönelen ve topografyaya uygun bir şekilde inşa edilen ayrı bir sur hattı vardır. Sur hattına dair yüzeyde herhangi bir iz bulunmamaktadır. Ancak dağın engebesinin en fazla olduğu noktada sur hattına dair izler bulunmaktadır. 33 m uzunluğundaki alanda % 20 eğim vardır. Eğimin en fazla olduğu alanın üst noktasından başlayarak batıya doğru yaklaşık 4.5 m uzunluğunda 1.75 m yüksekliğinde ve 1.25 m kalınlığında bir sur hattı tespit edilmiştir. Sur hattının kalınlığının az olması güneye bakan kısımdaki taşların yıkılmasından kaynaklanmaktadır. İki yamaç arasındaki küçük vadinin kuzeyini kapatmak için yapılan hattın orta kısmı tamamen yıkılmıştır. Ancak batı yamaç üzerinde 2 m uzunluğunda, 2 m kalınlığında ve var olan yüksekliği 1.30 m olan sur hattının devamı bulunmaktadır. Tripolis'in doğusundaki kayaya birleşik olarak yapılan surların başlangıcı 240 m kotundan başlayıp 225 m kotuna inerek kuzey-güney yönlü sur hattının izlerinin izlenmeye başlandığı alana varmaktadır. Kentin bu bölümüne yapılan sur hattının nedeni, doğu ve batısının sert, eğimli arazisine rağmen ortada kalan bu küçük yatağın daha engebesiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hem saldırıya hem de sızma girişimine karşı daha elverişli bir alan oluşturan bu bölümün güvenliğini sağlamak için sur inşa edilmiş olmalıdır (**Fig.7**).

Kuzey-güney yönlü olan surun ilk izlenebildiği yer kent merkezinin yaklaşık 555 m kuzeydoğusunda 225 m kotundaki küçük bir tepectir. Bu kısımda duvarın yıkılması

ve üzerinin toprakla kapanması sonucunda net bir kalınlık alınamamaktadır. Güneye doğru devam eden yüzeydeki izler 34 m sonunda yerini iki kademeli olarak yapılmış sura bırakmıştır. Sur hattı yapılmadan önce doğal yollarla oluşmuş 212 m kotundaki yarık surdaki zayıf nokta olarak görüldüğü için bu alanda iki kademeli olarak bir sur inşa edilmiş olmalıdır. 2.20 m kalınlığındaki surun doğusuna bitişik olarak 1 m kalınlığında bir hat daha inşa edilmiştir. Doğu zeminden yüksekliği 2.10 m olan duvar batıya 1 m derinlik verildikten sonra 1.15 m yükselen asıl sur hattına gelinmektedir. Surun doğusuna yapılan ve 8 m genişliği görülebilen ek hattın kuzeye ve güneye ne kadar devam ettiğini anlamak erozyon toprağının üzerini kapatması nedeniyle güçtür. Ek hattın bulunduğu alanda asıl sur üzerinde bir mazgal deliği bulunmaktadır. Yan tarafları moloz taş, üst kısımda ise kesme traverten blok kullanılmıştır. Mazgal deliğinin genişliği 0.18 m, yüksekliği ise 0.31 m, dir. Erozyon toprağının sur içinden dolması nedeniyle derinliğinin ancak 1.75 m'si ölçülebilmektedir (**Fig.8**), (**Çiz.2**).

Güneydoğuya doğru tek kademeli olarak 212 m kotundan 208 m kotuna kadar 90 m uzayan sur hattının sağlam kalabilmiş en yüksek yeri yaklaşık 2 m dir. Hattın batı kısmı erozyon toprakla dolmuştur bu nedenle batı da sadece yüzeyde kalan kısmı izlenebilmektedir. Bu iz sayesinde duvarın kalınlığı ölçülebilmektedir. Yaklaşık 2 m olan kalınlık gerçek kalınlığı göstermemektedir. Doğu kısmında izlenebildiği kadarıyla hattın dış duvarları tamamen yıkılmıştır. Günümüze ulaşan kısımda ise hattın içini doldurmak için kullanılan malzemelerin varlığı görülmektedir. Duvarın doğusunda yüzeyde az sayıda bulunan kesme traverten blok, sur hattının doğu cephesinde kullanılmış olmalıdır.

Güneydoğuya doğru yaklaşık 130°'lik açıyla devam eden hat 208 m kotundan 205 m kotuna kadar 2 m yükseklikten 5 m yüksekliğe 21 m içerisinde çıkmaktadır. Büyük bir kısmı sağlam bir şekilde günümüze ulaşan hattın doğu cephesi batı cephesine göre daha görünür vaziyettedir. Erozyon toprağının batı cephesini doldurması sonucu bu cephenin büyük bir kısmı görülememektedir. Bu nedenle hattın doğusundan alınan yükseklik batısından alınamamaktadır. Ancak hattın kalınlığının 2.5 m olduğu tam olarak ölçülebilmektedir⁴³. Yakın bir geçmişte hattın üst kısmının yıkıldığı fotoğraflardan anlaşılmaktadır (**Fig.9a-b-c**).

⁴³ Hierapolis Erken Bizans Dönemi sur kalınlıklarıyla uyumludur. Detaylı bilgi için bkz. Arthur 2006, 129.

Duvar güneybatıya doğru 90° 'lik açıyla 205 m kotunda 28 m boyunca devam etmektedir. Topografyaya uygun bir şekilde yapılan hat 5.20 m yüksekliğindedir. Doğu cephesinin dış hattında her ne kadar dökülmeler olsa da büyük bir kısmı günümüze kadar sağlam olarak ulaşmıştır. İlk bakışta taşların cephe de düzensiz bir şekilde yerleştirildiği düşünülse de, küçük detaylar dikkati çekmektedir. Cephe ince taş sıralarının arasına yerleştirilen büyük taşlardan oluşturmuştur. Hattın alt kısımları doğa olaylarından daha az etkilendiği ve müdahaleye daha az maruz kaldığı için harçlı kısımları üst kotlara göre daha sağlamdır fakat kuzeybatıdan gelen hatla birleştiği nokta da daha fazla zarar görmüştür. Topografya'ya göre inşa edilen sur hattının bu kısımda dik bir şekilde köşe yapıp ilerlemesi düşünülmüştür. Yapıldığı tarihte savunma stratejisi açısından yararlı bir planlamaya sahip olduğu anlaşılabilen bu kısım günümüze kadar doğal sebeplerden ve doğa afetlerinden etkilenmeye müsait olduğu için düz bir şekilde ilerleyen hatlara göre daha fazla zarar görmüştür (**Fig.10**).

Doğu cephesi 5.20 m ölçülebilen hattın batı cephesi yani surun iç kısmını oluşturan bölümünden yalnızca 3.65 m ölçülebilmektedir. Sur hattının daha önce anlatılan kısımlarında olduğu gibi bu kısımda da erozyon dolgu toprağının yüzlerce yıl akmasıyla beraber doğu surlarının batı cephelerinin büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır.

28 m güneydoğuya ilerledikten sonra bindirme tekniğinde yapılan kapı⁴⁴ ile son bulan hat kapının kuzeyinden başlayarak 195 m ve 190 m kotunda 78 m boyunca güneye doğru ilerleyen hat doğu surlarının bir kısmını oluşturmaktadır. Sur hattının bu bölümünde, doğu surlarının en yüksek bölümü bulunmaktadır. Toplam yüksekliği 6.30 m olarak ölçülmüştür. Kesme traverten bloklar arasında kemer taşı olarak kullanılmış blok fazlalığı hat yakınlarında kemer taşlarının kullanıldığı kemerli bir yapının olduğu izlenimini vermektedir⁴⁵ (**Fig.11a-b**), (**Çiz.3**). Kazı çalışmaları başlamadan önce Tripolis Antik Kenti'nin de sınırları içerisinde bulunduğu Yenicekent Mahallesi'nin yerli yörüklerinin, büyük bir kısmı sağlam kalmış sur hatlarının cephelerini ve sur hattından düşen taş ve blokları üst üste koyarak oluşturdukları ağılları kullanmışlardır. Kazı çalışmalarının başlamasıyla beraber yörüklerin kent içerisine girmelerine izin verilmemekle beraber yörüklerin oluşturduğu alanlarda olduğu gibi bırakılmıştır. Doğu

⁴⁴ Erken Bizans Suru Doğu Kapıları başlığı altında EK1'e bkz.

⁴⁵ Tripolis'te kent merkezinde bulunan Kemerli Yapı'nın da kemerlerinde kullanılan blokların sur hattının yapılmasıyla beraber surlarda kullanıldığı kazı çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Duman 2017b, 109.

surlarının doğu ve batı cepheleri önünde bu ağıllardan bulunmaktadır. Yörüklerin hayvanları için inşa ettiği ağıllar bir bakıma sur hatlarından düşen parçaların bir yerde toplanmasını da sağlamıştır.

Hattın güneyde son görüldüğü alandan itibaren güneye doğru 11 m boyunca sur hattına dair tek iz yüzeyde bir kısmı görülebilen görülen çay taşı ve moloz taşlardır⁴⁶.

Güneye doğru devam edildiğinde 45 m uzunluğunda 194 m ile 198 m kot aralığında devam eden sur hattıyla karşılaşmaktadır. Büyük bir kısmı tahrip olan alandaki duvarın yüksekliği, kuzeyden güneye doğru azalır 45 m sonunda da sadece yüzeyde izleri görülebilmektedir. Duvar, kuzeyde 4.20 m ölçülüyorken güneyde zemine kadar inmektedir. Ancak bu yükseklik farkı surun yıkılmasından kaynaklı değildir çünkü hattın kuzeydeki üst kotuyla güneydeki üst kotu arasında 1 m kot farkı vardır. Yükseklikteki bu fark sur hattının, kuzeydeki sur hatlarında olduğu gibi hattın batısının erozyon toprakla dolmasının yanı sıra erozyon toprağının ve sur hattına ait yıkıntı taşlarının doğu cephesini de doldurmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle şu ana kadar sur yüksekliklerinin hepsi, hatların doğu cephesinden alınmıştır. Topografyaya uygun bir şekilde inşa edilen sur hatlarının batı cepheleri, yüzyıllar boyunca akan erozyon toprağının, önüne set gibi çekilen surlarda kalması nedeniyle sur hattının üst kotuna kadar birikmiştir. Söz konusu toprak birikimi doğu cephenin yüksekliklerinin net bir şekilde ölçülebilmesine de olanak sağlamıştır. Fakat hattın bu kısmında doğu cephesinin de dolduğu görülmüştür. Dış cephesinin günümüze ulaşabildiği alan 45 m içerisinde sadece 12 m lik bir kısmıdır (**Çiz.4**). Dış cephe de kullanılan büyük taşlar hariç hattın içinde ve üst kotlarda yıkılan alanlarda kullanılan taşlar yağmur, güneş ve rüzgâr nedeniyle siyahlaşmıştır. Taşları birbirlerine bağlamak için kullanılan kireç harç bazı yerlerde fazla taş kaybı nedeniyle bariz bir şekilde belli olmaktadır (**Fig.12**).

Kuzeybatı güneydoğu yönünde zikzak yaparak yaklaşık 82 m ilerleyen topografyaya, uygun olarak sur hattı inşa edilmiştir. Saf boyunca ok atışı yapmak için tasarlanan hat⁴⁷, 190 m kotunda testere ağzı biçiminde inşa edilmiştir. Hattın testere ağzı biçiminde yapılması bir nevi doğal kule işlevi görmesini de sağlamıştır. Belirli aralıklarla hattın doğusuna doğru çıkıntı yapan sur hattı farklı açılardan ve hattın zemininden yaklaşık 25 m kot farkı olan sur dışına daha hâkim olacak şekilde tasarlanmıştır. Aynı

⁴⁶ Erken Bizans Suru Doğu Kapıları başlığı altında EK2'ye bkz.

⁴⁷ Wycherley 2011, 61.

zamanda yaklaşık 200 m kuzeye konuşlandırılan bindirme tekniğindeki EK1'e ve 120 m kuzeydeki EK2'ye yapılabilecek bir saldırı girişimini karşılayabilecek ve kapıyı koruyabilecek bir alanda testere ağzı formundaki surun yapılması stratejik bir düşünce ürünü olduğunu ortaya koymaktadır (**Fig.13**).

Testere ağzılı sura ait izler ancak zeminde görülebilmektedir. Surun doğu ve batı cepheleri tamamen dolmuştur. 4 adet çıkıntı yapan ve farklı ölçülere sahip bir alan vardır. Bunlardan ilki kuzeyden gelen hattın doğuya yönelen 4 m uzunluğundaki hat yaklaşık 26 m güneye yönelip tekrar 12 m doğuya dönmektedir. Duvardan 20 m güneye yönelen hat tekrardan 8.5 m doğuya yönelip sonra 32 m güneye dönmektedir. Son olarak tekrar doğuya yönelen hat yaklaşık 10 m devam etmektedir. Testere ağzı formunda inşa edilen bu kısım kuzeyde 196 m kotundan başlayıp güneyde 192 m kotuna kadar düşmektedir.

Söz konusu alanın güneyinde İç Kale bulunmaktadır. Doğu surlarının güneye doğru devamında sur hattı ikiye ayrılmaktadır. Birinci hat güneye yönelirken ikinci hat batıya yönelmektedir. Söz konusu hatlar yaklaşık 600 m lik dikdörtgene yakın bir alanı çevreledikten sonra tekrar kuzeyde birleşmektedir. İki hattın birleşmesiyle beraber Tripolis'in sur ile çevrelenen alanının güneydoğu ucunda yaklaşık 16000 m² lik bir İç Kale oluşmaktadır (**Fig.14**). Güneye doğru devam eden ve birinci hat olarak bahsettiğimiz sur 192 m kotuyla 188 m kotları arasında 45 m ilerledikten sonra yaklaşık 130° açı yaparak 95 m boyunca 189 m kotuyla 184 m kotu arasında güneydoğu yönünde ilerlemektedir. Hattın sonraki kısmı yaklaşık 145°'lik açı 45 m boyunca 184 m kotunda güneye doğru ilerlemektedir. Yaklaşık 185 m uzunluğundaki sur hattının bu kısmı da topografya ya uygun olarak yapılmış olup doğu ve kuzeydoğusunda kalan düzlük alanla aralarında yaklaşık 20 m kot farkına sahip bir şekilde inşa edilmiştir. Doğu ve kuzeydoğusundaki düzlük alanla surun oturduğu zemin arasında kuş uçuşu 40 m'lik bir mesafe bulunmaktadır. Mevcut sur izlerinin, surun üst kotlarına ait olduğu varsayılsa bile söz konusu 20 m'lik kot farkı sur dışında kalan düşman için büyük bir dezavantaj oluşturuyor olmalıdır.

Topografyayı takip eden sur hattı yaklaşık 145°'lik açıyla güneye yönelip 184 m kotuyla 180 m kotları arasında yaklaşık 53 m boyunca devam etmektedir. Sadece yüzeyde izleri görülebilen hattın batı cephesi tamamen toprakla dolmuştur. Dik bir yamaca sahip olan doğu cephede toprak erozyon sebebiyle görülememektedir.

120°'lik açıyla güneybatıya yönelen hat 22 m boyunca 180 ile 185 m kotları arasında takip edilebilmektedir. Hattın batı cephesinin tamamen dolduğu doğu cephesinin ise bir kısmı görülebilmektedir.

İç kalenin güneyini oluşturan hat, batı da 178 m sonunda yaklaşık 90° 'lik açıyla 45 m boyunca kuzeye 185 m kotunda devam etmektedir. İç Kale'nin hemen hemen tamamında olduğu gibi bu kısımda da ancak yüzeyde görülebilen izler mevcuttur. 45 m'nin sonunda doğuya yönelip 5 m devam eden hat burada bir cep oluşturmuştur. Söz konusu cep, var olan sarnıç yapısını İç Kale içerisinde tutmak için yapılmış olmalıdır⁴⁸.

Hat üzerinde yapılan cepten 72 m kuzeydoğu yönüne doğru devam eden hat ve devamında yaklaşık 45 m doğuya yönelen hat 185 ile 190 m kotunda devam etmektedir. İç kalenin tüm sınırı ancak yüzeyde kalan izlerle belirlenebilmiştir. Ancak söz konusu izler surların üst kotlarını oluşturmaktadır. Antik kentte yapılan kazı çalışmalarına bakarak sur hattına ait olan bu izlerin orijinal surun üst kotundaki bir bölüme ait olduğu söylenebilir. İç Kale sur yüksekliği ise Sütunlu Cadde'nin kuzeyini oluşturan güney surları gibi 7.50 m yüksekliğinde olmalıdır. İç kalenin güneyinde takip edilebilen sur izleriyle Sütunlu Cadde'de açığa çıkarılan sur hattın üst noktası hemen hemen aynı kotlardadır.

İç Kale içerisinde çok sayıda insitu söve, sütun ve yıkık halde bulunan mimari parça bulunmaktadır. Alan içerisindeki mimari elemanların insitu olarak günümüze kadar ulaşmış olması var olan yapıların dönem içerisinde değerlendirildiğini ve iç kaleye uygun bir hale getirilip kullanıldığı yorumunun getirilmesi bakımından önemlidir. İlerleyen yıllarda bu bölge de yapılacak olan kazı çalışmaları neticesinde İç Kale ile ilgili daha fazla bilgi edinilebilecektir (**Fig.15**).

İç kalenin güneybatı ucundan başlayarak yaklaşık 205 m boyunca 185 m ile 190 m kotları arasında batıya doğru devam edenve kentin ana caddelerinden biri olan Sütunlu Cadde'nin Kuzey Portiğini de içine alıp Bouleuterion da son bulan Tripolis Antik Kenti güney surları takip edilebilmektedir⁴⁹. Uzunluğunun 207 m olduğu tespit edilen alanın 114 metresinde kazı çalışmaları tamamlanmıştır. 15 m'lik kısmında ise sur hattının üst kotlarının kazısı yapıp bırakılmıştır. 114 m'lik alanda sura ait iki adet 2.45 m genişliğine

⁴⁸ Büyükkolancı 2009, 220.

⁴⁹ Patara örneğinde olduğu gibi Tripolis Güney Surları da Bouleuterion'a dayandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Işık 2009, 342.

sahip kapı bulunmaktadır. Kazısı yapılmayan ancak yüzeyde izlenebilen uzunluk ise yaklaşık 77 m'dir (**Fig.16**).

Caddenin Kuzey Portiğinde yer alan surarın doğuya devamında ikinci dönem kazıları sırasında 2009 yılında 3x15 m ölçülerinde surun kuzey portiğe ait insitu geison ve arşitrav bloklarıyla güneyinde portik ile beraber kalınlığı 3 metreyi bulan güney surlarına ait kısım açığa çıkarılmıştır⁵⁰. Güney surlarının görülebilen ilk kısmını oluşturan hat, portik güneyine başka yapılardan getirilerek yerleştirilmiş olan yivli ve yivsiz sütun tamburları ve friz bloklarının kesme traverten bloklarla beraber aralardaki boşluklara doldurulmuş çay ve moloz taşların kireç harç kullanılarak inşa edildiği görülmektedir (**Fig.17**). Portiğin üst noktasını oluşturan geisondan yaklaşık 2.10 m aşağı kotta bulunmaktadır. Üst kotta bulunan bloklar veya taşlar hattın güneyinde bulunan Sütunlu Cadde üzerine düşmüş olmalıdır. Portiği oluşturan traverten sütunların arası ve arşitrav bloklarının altı ise mermer ve traverten parçalar kullanmasının yanı sıra tuğlalarla örülerek kapatılmıştır.

Güney suruna dair bilgi edinilen ilk alandan batıya doğru yaklaşık 50 m ve 188 m kotunda ilerlendiğinde Güney surları ile ilgili daha fazla tespitin yapılabildiği bölüme ulaşılmaktadır. Hem güneyini hem de kuzeyini erozyon toprağının doldurduğu 50 m sonunda surun üst noktasının sağlam olarak gözüktüğü doğudan batıya doğru yaklaşık 6 m'lik bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde yapılan ölçüm çalışmalarına göre Sütunlu Cadde üzerine inşa edilen Güney surun yüksekliği 7.5 m olarak hesaplanmıştır. Söz konusu alan, surun kuzey cephesi olarak kullanılan dorik portiğe ait geison bloğunun dahi alt kotta kalacak şekilde üzerinin kapatılıp sur hattının 2 m daha yükseltildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Surun üst noktasının gözüktüğü bölümden yaklaşık 1.5 m alt kotta yer alan ve surun güney cephesini oluşturan kesme traverten blok bulunmaktadır. Surun güney cephesinde üst kotta bu kadar yakın bir kotta kesme traverten bloğun kullanılmış olması surun güney cephesinin üst kotlarına kadar traverten blokların yükseltildiğini göstermektedir. Böylece büyük kesme traverten parçaların asıl unsur olduğu güney cephede güçlü bir savunma bloğu kurulduğu izlenimi verilmiş olmalıdır. (**Fig.18**).

Söz konusu alandan 185 m kotunda 8 m batıya ilerlendiğinde yüzeyde sadece sura ait izler gözlemlenebilmektedir. 8 m sonunda kentin ana caddelerinden biri olan Sütunlu

⁵⁰ Ceylan 1995, 162.

Cadde ve caddenin kuzeyinde batıya doğru 130 m boyunca devam eden güney sur hattına ulaşılmaktadır. Kazı çalışmaları sonucunda 450 m uzunluğundaki Sütunlu Cadde'nin ve Güney surun 114 m si açığa çıkartılmıştır⁵¹. 114 m sonunda hattın batısında yüzeyde izlerinin takip edilebildiği ancak kazısının yapılmadığı 16 m'lik bir bölüm daha bulunmaktadır. Kuzey cephesinin erozyon toprağı altında kaldığı güney cephesinin ise sur hattından cadde üzerine düşen yıkıntının varlığı görülmektedir (**Çiz.5-6**).

Izgara sisteminde (hippodomik) yapılan, ada ölçülerinin 60x45 m olduğu kentte bütün cadde ve sokaklar birbirini dik açıyla kesmektedirler⁵². İlk kazının 1993 yılında kentin doğusunda o tarihlerde ana yol olarak kullanılan asfaltın hemen kuzeyinde bulunan ve şimdi ki kazı ekibinin Erken Bizans Kilisesi 2 adını verdiği yapıda ve Sütunlu Cadde'de kazı çalışmalarına başlanmıştır⁵³. Kazı çalışmalarının yapıldığı alanın güneyinden asfalt yolla beraber şahıs arazilerinin olması ve kentin kuzeye doğru genişlemesi nedeniyle kazı çalışmalarına cadde de devam edilmiştir. Sütunlu Cadde'de gerçekleştirilen kazılar neticesinde cadde üzerinde yapılmış olan su künkleri bulunmuştur⁵⁴. Su künklerinin ana cadde üzerine yapılması, yapıldığı tarihlerden itibaren caddenin doğu kısmının kullanılmadığını göstermektedir. Caddenin kuzey sınırını bulmak için ilerleyen kazılar sonucunda 3 m kalınlığındaki güney suruna ulaşılmıştır⁵⁵ (**Fig.19a-b**).

Açığa çıkarılan güney sur hattının doğudan batıya doğru ilk 50 m sonunda bir adet kapı⁵⁶ bulunmaktadır. Kapıyla doğu kesit arasında sur hattında birçok malzeme kullanılmıştır. Dorik nizamlı kuzey portüğün kuzey cephesini izleyebildiğimiz ve farklı bir örgü sisteminin mevcut olduğunu gördüğümüz iki yer vardır. Bunlardan ilki taberna olarak adlandırılan dükkân sıralarıdır. Duvarın bu kısmında başka yapılardan sökülerek getirilen sütun tamburları, traverten kesme bloklar ve aralarda kullanılan tuğla ve çay taşları kireç harçla beraber kullanılmıştır (**Fig.20a-b**). Sur hattının kuzey cephesini görebildiğimiz ikinci kısım ise Erken Bizans Kilisesi 4'ün narteksinin güney duvarıdır. Bu bölüm tamamen kesme traverten bloklardan örülmüş olup mevcut yüksekliği 6.30 m dir (**Fig.21a-b**).

⁵¹ Duman 2013a, 189.

⁵² Duman 2013a, 189.

⁵³ Ceylan 1995, 162.

⁵⁴ Ceylan 1995,161.

⁵⁵ Ceylan 1995,161.

⁵⁶ Erken Bizans Suru Güney Kapıları başlığı altında EK4'e bkz.

Sütunlu Cadde üzerinde doğu kısmında surun güney cephesini oluşturan bloklar orijinal yerlerinden düştüğü için güneyine göre kuzeyi nispeten daha sağlam kalmıştır. Bu nedenle portikten caddeye doğru genişleyen sur hattının ortasındaki doldurma kısmı ile güney cephesi yıkılmış ve cephenin yüksekliği 3 m ile 4.5 m arasında değişen bir yüksekliğe sahip olmuştur (**Fig.22a-b**).

Güney sur hattının açığa çıkarılan ve ikinci kısım olarak nitelendirdiğimiz batıdaki bölümünün yaklaşık 60 m'si açığa çıkarılmıştır. Güney sur hattının kuzeyinde Geç Roma Agorası Güney Portik olarak adlandırılan alanda yapılan kazı çalışmaları sonucunda sur hattının güney cephesinin zemininde kapının oturduğu eşik taşları görülebilmektedir. Eşik taşlarının bulunduğu zeminde kuzey-güney doğrultulu temel seviyesinde bulunan çay taşlarıyla örülmüş duvar örgü sırası da bulunmaktadır. Söz konusu duvarlar dükkân sıralarının doğu ve batı sınırlarını oluşturmaktadır. Sur hattının kuzey cephesinde özellikle doldurulmuş olduğu belli olan kapı izleri de mevcuttur (**Fig.23**), (**Çiz.5-6**). Kazı çalışmaları sonucunda elde edilen bu veriler değerlendirildiğinde, Sütunlu Cadde'nin batı kısmında inşa edilen güney sur hattı doğu da olduğu gibi batıda da dükkân sıralarının girişlerini kapatmıştır⁵⁷.

Güney sur hattında Hierapolis Caddesi üzerinde inşa edilen kapı ile Geç Roma Agorası Batı Portiğin güney girişi için oluşturulmuş olan kapı arası sur uzunluğu yaklaşık 50 m dir. 2.5 m genişliğindeki kapının batısından yaklaşık 8 m batıya doğru devam eden 3m kalınlığında güney sur hattının devamı mevcuttur. Her iki cephesinin de kesme travertenlerle oluşturulduğu ve yer yer mermer blokların kullanıldığı alanın üst kotlarına ait yıkıntı Yenicekent Mahallesi'ni, Güney İlçe'sine bağlayan eski asfalt yol ile sur hattı arasına düşmüştür. Yoğunluğunu tuğla ve çay taşının oluşturduğu yıkıntı kazı çalışmalarının bitirildiği alandaki kesitte görülebilmektedir (**Fig.24**).

Tripolis güney sur hattı, Bouleuterion 'unun güney duvarıyla bitişik olarak yapılmıştır. Sur hattının, yüzeydeki izler takip edilerek batıya doğru 16 m daha ilerlediği tespit edilmiştir. Güney dış cephesini kesme traverten bloklar oluştururken hattın kuzey dış cephesi toprak altında kaldığı için malzeme olarak ne kullanıldığı gözlemlenememiştir.

⁵⁷ Duman-Baysal 2016, 572.

Sur hattı 16 m sonunda kuzeybatı yönüne yaklaşık 145°'lik açıyla 190 m kotunda 16 m daha ilerlemektedir. Hattın bu bölümünde de dış cephesini oluşturan traverten bloklar izlenebilirken iç cephesine ait bloklar toprak altında kalması sebebiyle görülememektedir. İç dolgu malzemesi olarak takip ettiği sur hattının özelliklerini korumaktadır. Buna göre; iç dolgusu için çay taşı ve tuğlayla beraber mermer ve traverten bloklarda kullanılarak kireç harçla bağlanmıştır.

Söz konusu alanda birbirinden kopmamış, çay taşı, tuğla, mermer ve traverten parçaların beraber kullanıldığı ve birbirinden ayrılmadan yıkılmış olan büyük kütle halinde yıkıntılar mevcuttur. Kireç harçlı kütleler, surdan daha büyük ölçülere sahip olup yaklaşık 4 m derinlik ve 4 m genişliğe sahiptirler. Yıkıntılarının var olan ölçülerinin, sur hattının ölçüleriyle uyuşmaması nedeniyle Bouleuterion'un duvarında kullanıldığını söylemek daha doğru bir tespit olacaktır (**Fig.25**).

Bouleuterion'un yapısına ait duvarla birleşen sur hattı batıya doğru 8.5 m ilerlemekte ve daha sonra yüzeyde görülebilen iziyle kaybolmaktadır⁵⁸.

Bouleuterion'un batı duvarının güneybatı köşesinden yaklaşık 5 m batı da hat 1.5m'lik boşluktan sonra güneyden başlayarak batıya doğru 48 m ilerlemektedir. Kalınlığının başlangıçta 2 m olduğu tespit edilen hat batıya doğru 25 m ilerlediğinde güneye doğru 3 m'lik çıkıntı yaptıktan sonra tekrar batıya yönelip 23 m ilerlemektedir. Alanın güney surlarının güneybatı köşesini oluşturması nedeniyle ve topografyaya uygun olarak giden hat üzerinde bu şekilde bir çıkıntı yapılmasının sebebi düz bir hatta göre çıkıntılı bir hattın savunma için daha elverişli olmasındandır. Böylece hem sur hattı daha etkili bir şekilde korunmuş oluyor hem de hattın köşesini oluşturan bu kısımda hareket kabiliyetinin artırılması için geniş bir alan yaratılmış oluyordu (**Fig.26**),(Çiz.7).

Güney sur hattının bittiği noktadan yaklaşık 90° 'lik açı yaparak kuzeye yönelen batı surlarının güney başlangıcı, 190 m kotundan başlayıp 197 m kotuna kadar yükselip, yaklaşık 94 m boyunca devam etmektedir. Topografyaya uygun olarak yapılan surun büyük bir kısmı erozyon toprağıyla dolmuş olup çok az bir kısmı gün yüzünde kalmıştır. Toprak üzerinde kalan kısım duvarın iç kısmını oluştururken dış kısım daha net olarak görülebilmektedir. Sura ait taşlar surun batısına bütün ve parça parça olarak yıkılmıştır.

⁵⁸ Erken Bizans Suru Güney Kapıları başlığı altında EK6'ya bkz.

Topografyaya uygun olarak yapılan sur bu bölümde yaklaşık 95°'lik açıyla batıya yönelmiştir. 197 m kotundan 195 m kotuna kadar 30 m boyunca batıya doğru ilerleyen sur hattına dair bilgiyi yine yüzeyde takip edilebilen izlerle beraber güney cephesinin bir kısmının da görüldüğü duvar kalıntısı vermektedir. Güney cephesinin bir bölümünün gözüktüğü alan surun iç kısmına ait bir bölümdür. Dış cephenin yıkıldığı, sadece iç dolguya ait kısmının ayakta kaldığını duvarın yüzeyinin girintili çıkıntılı olmasının yanı sıra sadece harcın kaldığı ancak taşlarının döküldüğü bölümlerinden anlayabilmekteyiz.

Batı yönünde ilerleyen izler yaklaşık 85° 'lik açıyla kuzeye yönelip 195 m kotunda 70 m boyunca ilerlemektedir. Yüzeyde devam eden sura ait izler bu bölümdeki surun başlangıç ve bitişi hakkında bilgi vermektedir. Duvarın doğu cephesi erozyon toprağının mevcut sur yüksekliğine kadar yükselmesi sonucu gözükmemektedir. Ancak mevcut yüksekliği yaklaşık 3.5 m olan batı cephesi tespit edilmiştir. Batı dış cephenin tamamen yıkılması nedeniyle dış cephe de nasıl bir düzenleme yapıldığı bilinmemektedir. Surun batı cephesinde bütün halde kireç harçla birbirlerine bağlanmış yıkıntı halde çay taşları mevcuttur. Bütün haldeki bu yığın surdan koparak düşmüş olmalıdır (**Fig.27a-b**). 70 m sonunda doğuya 90° 'lik açıyla yönelen hat tekrar 90° 'lik bir açı yaparak kuzeye doğru 31 m devam edip tiyatronun analemma duvarıyla birleşmektedir. Surların tiyatroyla birleştiğini 1838 yılında Laborde'nin yaptığı Tripolis Tiyatrosu adlı gravüründe de görebildiğimiz hat topografyaya uygun bir şekilde yapılmış olup sur kalınlığı 2.50 m, var olan yükseklik ise 4.20 m dir (**Fig.28**). Surun analemma duvarıyla birleştiği kısım ile analemma duvarın batı ucu arasında yaklaşık 11 m'lik bir mesafe oluşmaktadır⁵⁹. Tiyatronun güney analemma duvarından başlayıp kuzey analemma duvarına doğru yaklaşık 90 m uzanan sur hattında temel olarak tiyatronun sahne binası kullanılmıştır. Sahne binası üzerinde ve çevresinde kesme traverten blokların varlığı surun inşası sırasında tiyatroya ait olan oturma basamaklarının kullanıldığını göstermektedir. Hali hazırda tiyatronun oturma sıralarının büyük bir kısmının olmadığı da göz önüne alındığında ve Sütunlu Cadde'deki sur inşası sırasında yakındaki yapılardan sökülen taşların surlarda kullanıldığı düşünülünce, tiyatronun batısında yer alan sahne binası üzerinden geçen sur hattı için oturma basamaklarının kullanılmış olması yadsınamaz.

Tiyatro kuzey analemma duvarının batı ucundan doğuya doğru 26 metre ilerlendiğinde yüzeyde 12 m lik kısmı görülebilen sur hattının devamı görülmektedir. Var

⁵⁹ Erken Bizans Suru Batı Kapısı başlığı altında EK7'ye bkz.

olan sur hattının mevcut kalınlığı 2.40 m. dir. Surun bu kısmında kullanılan malzeme daha yoğundur. Çay ve moloz taşı yanı sıra tuğla, onyx, mermer mimari parçalar (arşitrav, friz, sütun, taç), traverten kesme ve mimari bloklar kullanılmıştır. Tiyatronun güneyindeki surlarda sadece moloz taşı ve çay taşının kullanılmış olması burada ise daha farklı ve zengin bir içerikle sur hattının yapılması, sur yakınında bulunan yapılar hakkında da bilgi vermektedir.

Topografyaya uygun olarak yapılan sur hattının mevcut konumuyla tiyatronun sahne binası arasındaki kot farkı yaklaşık 12 m dir. Surların mevcut yüksekliğinin en fazla 7.50 m olduğu göz önüne alındığında, topografyanın da etkisiyle sur üzerinde bekleyen bir asker ile sur dışındaki asker arasında yaklaşık 20 m'lik kot farkı olacaktır ve bu fark savunmayı daha avantajlı hale getirecektir (**Fig.29**).

Surun ayakta kalan kısmının ortasına yakın bir nokta da bir delik bulunmaktadır. Deliğin altında üstünde ve yan cephelerinde bariz bir şekilde kullanılan taşlar deliğin mazgal olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Deliğin derinliği 2.20 m, genişliği ise 0.27 m, dolgu toprakla dolan mazgal deliğinin alınabilen yüksekliği 0.17 m dir. Sur kalınlığının 2.40 m olduğu göz önüne alınırsa mazgal deliğinin derinliğinin 2.20 m olması sur hattının doğusunda erozyon toprağı veya bir yapının çökmesi sonucu mazgal deliğinin 0.20 m lik kısmının dolduğunu göstermektedir (**Çiz.8**).

Kuzeye doğru 27.5 m ilerlendiğinde testere ağzı formunda bir sur hattı vardır. Sur hattı 27.5 m den sonra 3.5 m kuzeye, 4.5 m batıya ve 4 m kuzeye ilerledikten sonra temel seviyesine inmektedir. Testere ağzılı hattın mevcut yüksekliği 2.45 m, kalınlığı ise 2.40 m dir. Testere ağzı formlu sur hattının tam köşesine gelecek şekilde yerleştirilen bir adet mazgal deliği vardır. 2.20 m derinliğinde, 0.27 m genişliğinde, 0.54 m yüksekliğindedir. Mazgal deliği tiyatronun kuzey kanadını takip etmesi için özellikle konumlandırılmıştır. Tiyatro'nun güneyinde olduğu gibi kuzeyinde de bir cep oluşturulmuştur. Fakat bu kısımdaki cep, topografyanın da etkisiyle daha geniş ve derin tutulmuştur. (**Fig.30**).

Cep oluşturularak yapılan sur hattından batıya doğru 23 m ilerlediği ve daha sonra kuzeye yöneldiği tespit edilmiştir. Kuzeyde 210 m kotunda 22 m boyunca sadece yüzeydeki izler tespit edilmiştir. 22 m sonunda yaklaşık 9 m genişliğinde ayakta kalabilmiş sur hattıyla karşılaşmaktadır. Mevcut yüksekliğinin 6.40 m olduğu sur hattının kalınlığı ise 2.20 m dir. Hat üzerinde mazgal deliği bulunmamaktadır. Topografyaya uygun bir şekilde yapılan sur hattının batısı doğusuna göre daha çok tahrip

olmuştur. Doğu kısım dış yüzünde çok az kayıp yaşayan sur hattı batı da tamamen yıkılmıştır (**Çiz.9**). Fakat batı da yıkılan dış yüz sayesinde surun yapım aşamasındaki kademeler görülebilmektedir (**Fig.31a-b**).

210 m kotundaki sur hattından kuzeye doğru yaklaşık 200 m boyunca takip edilebilen surun izleri 230 m kotuna sona ermektedir. İzler kent dışında kalan stadyumun doğusunu sınırlandıran tepeye doğru yaklaşık 35°'lik açı yaparak yönelmektedir. Yaklaşık 48 m'lik kısmının takip edilebildiği hat üzerinde, 235 m kotunda genişliği 3.70 m, kalınlığı 2.20 m ve var olan yüksekliği 1.40 m olan bir sur hattı görülmektedir. Surda kullanılan taşlar yüzlerce yıl sonunda birbirleriyle kaynaşmış bir şekilde günümüze ulaşmıştır (**Fig.32**).

Kuzeybatıya doğru 85°'lik açıyla devam eden sur 265 kodunda güneybatıdan gelen başka bir sur hattına ait olduğu anlaşılan izle çakışıp kuzeybatıya doğru devam eden hat 275 m kotuna kadar çıkmaktadır. 275 m kotunda yaklaşık 215 m boyunca nispeten düz bir zeminde kuzeye yönelen sur hattına dair sadece, yüzeyde gözüken çay taşı ve moloz taşın kireç harçla birleştirildiğini gösteren izler bulunmaktadır. 215 m sonunda sura dair bütün izler gözden kaybolmaktadır. Düz zeminde gözden kaybolan sur hattının 75 m kuzeyinde Yukarı Kale ismi verilen kalenin de üzerine inşa edildiği dağın engebeli ve yumuşak kayaç yapısına ulaşılmaktadır. Bu kısımdan sonra 40 m lik bir alan içerisinde eğimin 30 m yükseldiği engebeli bir alana ulaşılması nedeniyle bu kısımda da doğu sur hattında olduğu gibi surun doğal kayayla birleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Söz konusu alanla ilgili Guiseppe Scardozi tepenin batısından devam eden hattın doğuya yönelip doğu surlarından gelen başka bir sur hattıyla birleştiğini öne sürmektedir⁶⁰. Fakat iki sur hattının birleştiğine dair bir iz olmaması, sur hattının kayayla birleşip kentin doğu kısmındaki sur hattında olduğu gibi doğal bir savunma alanı oluşturulması, kentin kuzeyinde bir surun olmadığını, yumuşak kayaç yapılı ve engebeli dağı kullanarak kentin kuzeyinde doğal bir savunma oluşturulduğunu belirtmek daha doğru bir tespit olacaktır (**Fig.7**).

⁶⁰Scardozi 2013, 45, Fig 10.

2.1.2. Erken Bizans Sur Kapıları

Tripolis Antik Kenti Erken Bizans Surları üzerinde 7 adet kapı tespit edilmiştir. Kapılardan 2 tanesi doğuda, 1 tanesi⁶¹ İç Kale'nin güney surlarında, 3 tanesi güneyde, 1 tanesi de batı da yer almaktadır. (Erken Bizans sur kapıları bu kısımdan itibaren EK olarak kısaltılacaktır)

2.1.2.1. Erken Bizans Suru Doğu Kapıları

Tripolis Antik Kenti doğu surları üzerinde kapılar arasında EK1 adını verdiğimiz bindirme tekniğinde yapılmış olan kapı bulunmaktadır. Bindirme tekniğinde yapılan kapılar, düşmanın kapıyı hem görmesini engellemek hem de daha iyi bir savunma yapmak için planlanmış kapılardır⁶². EK1 adı verilen kapının genişliği 4.30 m. civarında olup araba geçişleri için yapılmıştır. Kapıyı oluşturan kuzey ve güneyden gelen iki sur hattından, güneyden gelen kuzeyden gelen hattı 1.80 m geçerek kuzeye doğru devam etmektedir. Bu şekilde güneyden gelen hat kuzeydeki hattın önüne geçerek doğudan bakıldığında bu alanda bir kapının varlığı gizlenmiş oluyordu. Kapı girişi Tripolis Antik Kenti'nin yaslandığı dağa doğru yani kuzey yönüne baktığı için de savunma durumundakiler için avantajlı bir durum oluşturmaktaydı (**Fig.33a-b**).

Doğu surlarında kapı olarak düşünülen ve EK2 olarak adlandırılan ikinci kapı da bindirme tekniğinde yapılan kapıdan 78 m daha güneydedir. Yaklaşık 2.50 m. genişliğinde olan kapı yayalar tarafından kullanılmış olmalıdır. Kapı kuzeyden gelen surun güneyden gelen suru 6.20 m geçerek güneye doğru devam etmesiyle oluşturulmuştur. Hem yaya hem de araba geçiş kapısı için yapılan kapıların kentin doğu kısmında yapılmış olması, buradaki topografyanın savunma yapacak kişi için elverişli olmasından kaynaklanmaktadır (**Çiz.3**).

2.1.2.2. Erken Bizans Suru Güney Kapıları

İç Kale'nin güneydoğu köşesinden yaklaşık 54 m batıda İç Kale'nin güney surları üzerinde içten içe 2.90 m genişlikte bir kapı tespit edilmiştir. EKL3 ve EKL4'ün ortasında korunaklı bir alanda kesme traverten bloklarla oluşturulmuş EK3 yer almaktadır. Güneyde kullanılan ilk traverten taşlar yatay olarak yerleştirilerek kullanılmıştır. Söz

⁶¹ Söz konusu kapı olan K3 Erken Bizans Sur Kapıları alt başlığı olan Güney Sur Kapıları başlığı altında incelenecektir.

⁶² Akarca 1998, 152.

konusu taşlardan sonra iç kısma gelen diğer traverten bloklar 30 cm daha içerde yapılmıştır. Her iki kanatta da var olan bu girinti kapının ahşap yuva deliklerini oturtmak için yapılmış olmalıdır. Sütunlu Cadde üzerinde yer alan EK4'de de söz konusu kapının ahşap yuva deliklerini net olarak görebilmekteyiz (**Fig.34**).

Güney surlarının bulunduğu Sütunlu Cadde'nin, Hierapolis Caddesi'yle kesişim noktasında sur içerisine girişi sağlayan kemerli kapı EK4 olarak adlandırılmıştır⁶³ (**Çiz.5-6-13**). Hierapolis Caddesi'nin Roma Dönemi'ndeki genişliği 10 m'dir⁶⁴. Söz konusu genişlik kuzey portikteki Roma Dönemi Sütunlu Caddesi'nde de mevcuttur. Fakat güney surlarının yapılmasıyla doğudan yaklaşık 3.20 cm. batıdan yaklaşık 4 m.'lik bir ekleme yapılarak cadde üzerine bir kapı eklenmiş ve kapının genişliği de 2.50 m.ye kadar düşürülmüştür. Kapı geçişi daraltıldıktan sonra, bu geçişe oturtulacak kapılar için, zeminde karşılıklı olarak yapılmış özel yuvalar bulunmaktadır. Bu yuvaların çapları 20-25 cm, derinlikleri ise 10-15 cm'dir. Sur hattı yapılmadan önce araba geçişlerinin de yapıldığını Hierapolis Caddesi'ndeki teker izlerinden anlamaktayız. Teker izlerinin bir kısmının üzerine sura ait blokların gelmesiyle beraber kuzeyindeki Erken Bizans Kilisesi 4'ün girişinde yer alan 0.33 x 0.33 x 0.05 m ölçülerine sahip tuğla zemin döşemenin caddenin üzerine yapılmış olması surun yapımıyla beraber Hierapolis Caddesi'nden araba geçişlerinin yapılmadığını da göstermektedir. (**Fig.35a-b-c-d**).

EK4'ten batıya doğru 48. m'de son bulan sur hattından sonra güney surlarındaki ikinci kapı olan ve EK5 olarak adlandırılan kapı bulunmaktadır. Kapı, kuzeyinde bulunan Geç Roma Agorası Batı Portik ile Sütunlu Cadde'yi birbirine bağlamaktadır. Sütunlu Cadde'den, Batı Portiğe 5 basamaklı bantlı travertenden oluşturulmuş bir merdivenle geçilmekteydi. Portiğe girişin basamaklı olması ve portik zemininin onyx döşeme olması EK5'ten sadece yayaların yararlanabildiğini göstermektedir. Sur hattının güney köşesinden 2.30 m kuzeyde yapılan kapı karşılıklı iki söveyle oluşturulmuştur. Sövelerden doğudakine kazılar sonucu ulaşılamazken batı söve kazı çalışmaları sonucu insitu halde bulunmuştur. Batı söve 0.60 m kalınlığında ve 2.15 m yüksekliğindedir. Güneyden kuzeye 4. basamak üzerine konuşlandırılan söveler 2.35 m. genişliğine sahiptir. Kapının sur hattının güneyinden 2.20 m daha kuzeyde yapılması kapıya

⁶³ Duman 2018a, 345; Tripolis çevresindeki kentlerden Herakleia Salbace, Laodikeia ve Hierapolis'te de kent girişlerinde kemerli kapılar mevcuttur. Ayrıca bkz. Şimşek 2002, 126, Şimşek 2013, 89, D'andria 2010, 71, Castrianni 2015, 44-45, fig.4-9.

⁶⁴ Duman 2017a, 12.

yapılacak bir saldırı sırasında düşmanları yaklaşık 4 m²'lik alan içerisinde hareket etmeye zorlamak 3 m kalınlığındaki surların üstünden daha rahat savunabilmek için bu planlamayı yapmış olmaları gerekir(Fig.36a-b-c), (Çiz.5-6).

EK4 ve EK5 isimleri verilen kapılar kazı çalışmalarının yapıldığı güney surlarda tamamen açığa çıkarılmıştır. Kazısı yapılmadan önce özellikle EK5'in bulunduğu alanda dolgu toprağın azlığı bu kısımda bir girişin varlığını göstermekteydi. EK6 adı verilen ve EK5'ten yaklaşık 45 m batıda yer alan kapı güney surlardaki 3. kapıdır. Izgara planlı olarak yapılan Tripolis Antik Kenti ada ölçüleri 60x45 m dir⁶⁵. Tripolis Antik Kenti güney surlarında bulunan iki kapı da cadde ve portik girişlerine yapılmış olup ada sistemine de uymaktadır. Söz konusu alanda, ızgara plan içerisinde bir sokağa denk gelmektedir. Bu kısımda dolgu toprağın azlığına rağmen sur hattına dair bir izin olmaması yanı sıra alanın doğusunda ve batısında sur hattının devam ediyor olması ve Geç Roma Agorası Batı Portik girişine yapılan kapının batı kanadıyla bu kısım arasında tam 45 m'lik mesafe olması burada bir kapının olabileceği izlenimini yaratmaktadır. Fakat tam olarak emin olmak için bu alanda kazı çalışması yapmak gerekmektedir.

2.1.2.3. Erken Bizans Suru Batı Kapısı

Sur hattının kuzeye doğru devamında tiyatronun sahne binasını da içine alan hat kentin batı surlarını oluşturmaktadır. Batı surunda bir adet kapı tespit edilmiştir. Surun, tiyatroyla birleştiği bölümün batısında sur dışında, tiyatroya girişi sağlayan galeri EK7 olarak adlandırılmıştır. Galerinin genişliği 2.80 m'dir. Tonozlu galeri içerisinde, galerinin çöken bloklarından 2.40 x 0.60 x 0.60 m ölçülerindeki traverten bloklar ve alt kotlarındaki çay ve moloz taşlar görülmektedir. Fakat bu çay ve moloz taşların arasında bağlayıcı olarak harç kullanılmamıştır. Bunun yanı sıra 3.30 m yüksekliğe sahip olan galerinin hem doğu hem de batı yüzünde herhangi bir harç izine rastlanılmamıştır. Herhangi bir tehlike anında tiyatronun analemmasından ve sur üzerinden daha alt kotta yer alan galeriye müdahalede bulunulabilecekti. Kapıdan içeri girildiğinde eğimli ve hareket kabiliyetinin az olduğu bir alana yani tiyatronun diazoma kısmına ulaşılmaktadır. Bu nedenle bu kapıdan sadece yayalar yararlanabilmektedir. Yüzeyde takip edilebilen sur izlerinden, tiyatronun güneyinde yer alan sur hattında, başka bir kapı izine rastlanmamış olması ve bu alanın güneyinde sur hattında yapılan çıkıntının hemen kuzeyinde yer alması bu kapıyı

⁶⁵ Duman 2013a, 189.

güvenli bir giriş haline getirmektedir. Eğer kapı olarak düşünülmemiş olsaydı bu kısım, sur hattını tiyatrunun güneybatı ucuyla birleştirip kapı olarak kullanılan söz konusu galeriyi sur dışında bırakmaz ve bir güvelik zafiyeti doğurmasına izin verecek şekilde suru inşa etmezlerdi. Tüm bu veriler ele alındığında sonuç olarak galerinin bilerek kapatılmadığı ve bir kapı işlevi gördüğü söylenebilir. Kapının tek dezavantajı ise, güneyden yapılacak olası bir saldırı halinde hedef nokta olacak bir konumda yer almasıdır (Fig.37).

2.1.3. Erken Bizans Sur Kuleleri

Tripolis Antik Kenti'nin yaklaşık 1/10'unu içine alan sur hattının doğusunda 1 adet, güneyinde ise 7 adet olmak üzere toplamda 8 adet kule tespit edilmiştir. (Erken Bizans sur kuleleri bu kısımdan sonra EKL olarak kısaltılacaktır).

2.1.3.1. Erken Bizans Suru Doğu Kulesi

Doğu surlarındaki bindirme tekniğindeki kapıdan yaklaşık 185 m güneyde, testere ağızlı yapılan surun güneyinde EKL1 adı verilen kule bulunmaktadır. Sur içinde yapılan kulenin kuzey – güney genişliği dıştan dışa 8 m'dir. Kuzey ve güney yan duvarları 3.5 m genişliğinde olup 0.90 m kalınlığındadır. EKL1'in yan duvarlarının mevcut yüksekliği ise 1.20 m'dir (Fig.38a-b).

2.1.3.2. Erken Bizans Sur Güney Kuleleri

Kentin, güneydoğu kısmında iç kale olarak yapılmış etrafının yaklaşık 427 m surla çevrildiği İç Kale'nin güneydoğu ucunda EKL2 adı verilen kule bulunmaktadır. Büyük kısmı toprak altında kalmış olan kulenin dıştan dışa 5 m genişlikte olduğu ve surlardan güneye doğru yaklaşık 5 m çıkıntı yaparak oluşturulan kare planlı bir kule olduğu tespit edilmiştir. Dış cephesine ait birkaç traverten bloğun gözüktüğü EKL2, sadece izleri yüzeyde takip edilebilen sur hattından yaklaşık 1 m daha üst kottadır (Fig.39).

EKL2'nin 25 m batısında aralarında 9 m olan doğudan batıya doğru EKL3 ve EKL4 olarak adlandırılan kuleler bulunmaktadır. EK3⁶⁶'ün doğusu ve batısına EK3'ü savunmak için konumlandırılan surdan çıkıntı yapan her iki kulede yarım daire planlı olup dıştan dışa 8.5 m. ölçülerine sahiptirler. İki kulenin de büyük bir kısmı toprak altında

⁶⁶ Erken Bizans Suru Güney Kapıları başlığı altında EK3'e bkz.

kalmış ve bağlı olduğu sur hattından dan daha üst bir kotta yer almaktadır. Dış cephesine ait bloklarının bir kısmı görülebilmektedir. İç kalenin güney surlarını oluşturan hat üzerinde EKL4 adı verilen kule EKL3'ten yaklaşık 54 m batıdadır. Topografyaya uygun halde yapılan sur hattının güneyinde yine yarım yuvarlak planlı yapılan EKL4'ün dıştan dışa yaklaşık 8 m olduğu sadece yüzeydeki izlerden tespit edilmiştir.

İç kalenin güney surlarını oluşturan hat üzerinde EKL5 adı verilen kule EKL4'ten yaklaşık 38 m batıdadır. Topografyaya uygun halde yapılan sur hattının güneyinde yine yarım yuvarlak planlı yapılan EKL5'ün dıştan dışa yaklaşık 8 m olduğu sadece yüzeydeki izlerden tespit edilmiştir.

EKL5'in batısında 7 m kuzeye yönelen sur tekrardan batıya yönelmektedir. Batıya yönelen sur hattının 20. m'sinde EKL6 adı verilen yarım yuvarlak planlı olarak sur hattından güneye doğru 5 m'lik çıkıntı yapan ve yüzeydeki izlere göre dıştan dışa yaklaşık 8.5 m genişliğinde olan kulenin, sadece dış cephesini oluşturan bloklardan bir kısmı takip edilebilmektedir.

EKL6'nın yaklaşık 7 m batısında dıştan dışa 8 m genişliğe sahip olan kule EKL7 olarak adlandırılmıştır. Yüzeydeki izler dışında dış cephesini oluşturan blokların bir bölümünün yüzeyde görüldüğü EKL7'de sur hattından güneye doğru yaklaşık 5 m çıkıntı yapmaktadır.

İç Kale'nin güney surları üzerinde bulunan EKL2, EKL3, EKL4, EKL5, EKL6 ve EKL7 adı verilen kulelerin hepsi 185 m kotunda tespit edilmiştir. Yüzeydeki izlere göre İç Kale'nin güneydoğu köşesinde yer alan EKL2, kare planlı olup diğer kuleler yarım daire planlı olarak yapılmıştır. Sur hattına ait olan yüzeydeki izlerden daha üst kotlarda yer alan kulelerin üstü ince bir dolgu toprakla kapanmıştır. Tümünün kentin güney kısmında konuşlandırılması gelebilecek asıl tehlikenin kentin güneyinde olduğunu göstermektedir (**Fig.40**).

İç Kale'nin güney suru batı yönünde takip edildiğinde EKL7'den yaklaşık 150 m batı da Sütunlu Cadde ile Hierapolis Caddesi'nin kesişim noktasının doğusunda EKL8 adı verilen kule bulunmaktadır (**Çiz.5-6**). Sütunlu Cadde üzerinde Hierapolis'te de olduğu gibi surun dışına yapılan dikdörtgen planlı kuleye surun kuzeyinde yer alan EBK4'ün narteksinde bulunan ve kuzeyden güneye doğru 0.55 m'den 0.77'ye doğru genişleyen ve

1.60 m yüksekliğindeki bir geçitle giriş sağlanmaktadır⁶⁷. Geçidin derinliği aynı zamanda surun kalınlığı da olan 3 m'dir (**Fig.41**). K4'ün doğusunda 5.50 m. uzunluğunda, 2.20 m. genişliğindeki kule dikdörtgen planlıdır. Kulenin günümüzdeki yüksekliği 1.60 - 1.80 m arasında değişmekteyken duvar kalınlıkları 0.50 m'dir.

2.2. Geç Bizans Savunma Yapıları

2.2.1. Geç Bizans Surları ve Yukarı Kale

Tripolis'in savunma alanının genişletildiği diğer sur hattı, doğu surlarının başlayıp ve devam niteliğindeki olan İç Kale'nin güneydoğu köşesinden kentin güneyinde bir yay çizerek Buldan Deresi'nin 175 m kuzeyinde geçi batı da Büyük Hamam'ın batısından Yukarı Kale'ye kadar uzanan diğer sur hattı kentin 2. sur hattını oluşturmaktadır.

İç Kale'nin güneydoğu köşesinden 180 m kotunda başlayıp güneye doğru 15 m ilerledikten sonra 5 m genişliğindeki GK1'in de üzerinde bulunduğu yolu geçip 178 m kotunda güneybatıya doğru 20 m daha ilerlemektedir. Yüzeydeki izlerin takip edilebilmesi sayesinde surun yaklaşık 120°'lik açı yaparak güneye doğru 78 m ilerlediği tespit edilmiştir. Bu bölümdeki sur sadece yüzeyden değil kot farkı nedeniyle hattın doğusunda görülebilen doğu cephesi sayesinde de 103 m boyunca takip edilebilmektedir. 120°'lik açı yaparak güneybatıya yönelen suru 50 m boyunca sadece yüzeydeki izlerden takip edebilmekteyiz (**Fig.42**). 50 m sonunda Yenicekent Mahallesi'ni Güney İlçesi'ne bağlayan fakat sonraki yıllarda güzergâhı değiştirilen asfalt yolun yapımı aşamasında vermiş olduğu zarar neticesinde sura ait izlerde yok olmaktadır.

Batıya doğru devam eden surun 250 m'si kamu arazisi 400 m'si şahıs arazisi olan toplamda 650 m boyunca sadece şahıs arazileri içinde bölüm bölüm sura ait parçaların kaldığı tespit edilmiştir. 650 m'nin sonunda surun kuzeye yöneldiği büyük traverten kesme blokların söz konusu sur hattının güneydoğu köşesini oluşturduğu kısım bulunmaktadır. Surun parçası olan bu kısımların hepsinin günümüz bağcılık faaliyetlerinin yürütüldüğü tarlalar arasında tarla sınırı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Benzer uygulamanın Tripolis Çevresindeki Geç Bizans surlarında da varlığı tespit edilmiştir (**Fig.43**).

⁶⁷ Castrianni 2015, 42.

Tiyatro'nun yaklaşık 200 m batısında Büyük Hamam olarak adlandırılan yapının kuzeybatı köşesinden başlayarak Philadelphia Kapısı'ndan geçip stadyumu içine almadan Yukarı Kale'ye doğru kuzeye yönelen yaklaşık 1210 m'lik bir sur hattı daha vardır. Büyük Hamam'dan sonra Yukarı Kale'ye doğru devam eden hat kentin yaklaşık 1/10 unu içine alan diğer sur hattı gibi topografyaya uygun olarak yapılmıştır. Yaklaşık 312 m boyunca kuzeye doğru ilerleyen sur hattı güneyde 195 m kotunda başlayıp 312 m sonunda 226 m kotuna kadar çıkmaktadır. Mevcut alanda sur hattına dair izlenebilen tek kalıntı yüzeyde takip edilebilen sura ait izlerdir. Sur hattının dış cephesini oluşturan batı cephesinde surdan kopup düşen çok sayıda çay taşı bulunmaktadır. Özellikle kotun yükseldiği güneyden kuzeye doğru 110 m ile 312 m arasında bir yoğunluk vardır. Sura ait izler yaklaşık 120° lik açıyla kuzeydoğuya yönelip 220 m kotu ile 225 m kotu arasında 44 m boyunca takip edilebilmektedir. Bu alanda sura ait mimari özellikler devam etmekte olup sadece yüzeydeki izler takip edilebilmektedir. Yaklaşık 130° lik açıyla kuzey yönüne doğru 65 m ilerlemeye devam eden sur hattının kotunda 5 m'lik bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre güneyden gelen hattın sahip olduğu kot 220 m, 65 m nin sonundaki kot ise 215 m'dir. Bu farkın nedeni aralarında yaklaşık 100 m genişlik olan ve bindirme tekniğinde yapılan kapı⁶⁸ için en güvenilir yer olduğu düşünülen iki tepe arasındaki düşük kotlu alandır.

Bindirme tekniğinde yapılan kapının kuzey ve güneyinde bulunan sura ait kalıntılar, hattın günümüze kadar sağlam gelebilmiş tek bölümüdür. Güneyden kuzeye doğru ilerleyen hattın yaklaşık 14 m'lik kısmı sağlam bir şekilde günümüze ulaşmışken, kuzeyden güneye ilerleyen hattın yaklaşık 27 m'si sağlam kalmıştır. Güneydeki hattın yüksekliği yaklaşık 5 m iken kuzeydeki hattın yüksekliği 7.50 m ye kadar çıkmaktadır. Her iki hattın kalınlığı da 2.20 m'dir. Söz konusu sur hatlarından, güneydekinde Tripolis Antik Kenti'nin etrafını çeviren sur hatlarının hiçbirinde rastlamadığımız, surun üstüne çıkılmasını sağlayan merdiven bulunmaktadır. Merdivenin varlığı sur hatları üzerinde bir seyirdim yerinin varlığını göstermektedir⁶⁹. Sur hattının üst kısmında iki askerin rahatça hareket edebileceği 2.20 m genişliğindeki alan seyirdim yerinin varlığını güçlendirmektedir. Merdiven genişliği tek bir kişinin çıkabileceği bir genişlikte yapılmış olup 0.65 m'dir. Günümüzde sadece 6 merdiven basamağının varlığı izlenebilmektedir. Basamakların yüksekliğiyle beraber derinlikleri aynı ölçülere sahip olup 0.30 ile 0.32 m

⁶⁸ Geç Bizans Suru Batı Kapıları başlığı altında GK3'e bkz.

⁶⁹ Duman 2015, 231.

arasında değişmektedir. Basamaklar iki adet bantlı traverten bloğun üst üste koyulmasıyla oluşturulmuştur. Blokların yükseklikleri 0.09 m ile 0.12 m arasında değişmektedir.

Yaklaşık 41 m'sinin günümüze ulaştığı sur hattı yüzyıllar boyunca ayakta kalmasına rağmen doğa olaylarından da zarar görmüştür. Sur hattının özellikle batı cephelerinde rastlanan çatlaklar yüzyıllar boyunca yaşanan küçük büyüklü depremlerin verdiği zarar sonucunda meydana gelmiş olmalıdır. Hattın üst kotundan başlayan çatlaklar alt kota doğru azalmaktadır. Sura ait bu kısmın her iki cephesinin de bazı bölümlerinde surda kullanılan taşların olmadığı görülmektedir. Dikkatlice bakıldığında aslında taşların yerinde durduğu fakat söz konusu taşların yüzyıllar boyunca hava olaylarına maruz kalması nedeniyle havanın nüfus ettiği kısımlarının çürüyerek sur hattının önüne düştüğü görülmüştür. Fakat surun iç kısmına denk gelen alanların sur içinde kaldığı tespit edilmiştir (**Fig.44a-b-c-d-e**).

Yüksekliği 7.50 m'ye ulaşan sur hattı, kot farkının kuzeye doğru artmasıyla birlikte kuzeye doğru yüksekliği azalarak ilerlemekte ve 27 m sonunda zeminle aynı seviyeye gelip sadece yüzeydeki izlerden takip edilebilmektedir (**Çiz.10-11**).

Bindirme tekniğinde yapılan kapının kuzeyinden 225 m kotundan başlayarak yaklaşık 372 m boyunca takip edilebilen surun devamı, en üst noktasının 275 m kotunda olduğu tepenin güney yamacı boyunca kuzeye doğru devam etmektedir. Topografyaya göre şekil alan sur aynı tepeden geçen kentin yaklaşık 1/10'unu içine alan sur hattıyla kapının yaklaşık 131 m kuzeyinde çakışmaktadır. Söz konusu alandan sonra Geç Bizans suru, Erken Bizans sur hattının aksine doğuya yönelip daralmıştır. Bu daralmanın sebebi, önceki sur hattının yumuşak kayaç yapısına sahip dağın hemen batı yamacına yapılmış olması ve bu hattın güvenlik açığı oluşturması nedeniyle yeni hat doğuya temelini daha sağlam olacağı alana yani dağın orta kısmına yakın bir bölüme inşa edilmiştir. Yüzeyde sadece izleri görülebilen hat, engebeli ve yumuşak kayaç yapısına sahip dağın 275 m kotunda gözden kaybolmaktadır. Bu kısımdan sonra ya yapılan sur hattı zamanla yıkıldı ve tamamen gözden kayboldu ya da engebeli bir alana sahip olması nedeniyle doğu surda olduğu gibi doğal kayayla birleştirilerek dağın engebelerinden savunma için yararlanılmış olmalıdır.

Sura ait izlerin yüzeyde izlenebildiği son noktadan itibaren kuzeydoğuya doğru kuş uçuşu yaklaşık 340 m mesafede Yukarı Kale adı verilen yapının güneybatı ucuna ulaşılmaktadır. Yerel halk arasında Değirmen-tepe ve Kale-tepe olarak adlandırılan 43.000

m²'lik bir alana sahip olan kale kompleksi güneyden oldukça dik ve sarp bir ulaşım sahne sahiptir⁷⁰ (**Fig.45**). Kentin eteğine kurulduğu dağın tepe noktasında yer alan iki tane karşılık tepeyi ve aralarındaki alanı kaplayan kale, doğuda yer alan tepeden batıya doğru genişleyen bir formda inşa edilmiştir⁷¹. Topografyaya uygun olarak inşa edilen kalenin iki tepe noktası arasında yaklaşık 55 m kot farkı bulunmaktadır. Doğuda ince uzun olarak çevrelenmiş tepe 340 m kotundayken kuzeybatıda kalenin en sağlam yeri olarak gösterilebilecek olan kulenin bulunduğu alanın kotu 395 m dir⁷². Yukarı Kale'nin batı kısmı da kuzey-güney yönlü olarak kendi içinde büyük bir kot farkına sahiptir. Kulenin bulunduğu alan 395 m kotundayken kalenin güney sınırını oluşturan surların bulunduğu alan yaklaşık 355 m kotundadır. Kale'de, kuzey-güney yönlü olarak 200 m'lik mesafede bu kadar fazla kot farkının olması, eğer varsa günlük yaşamı oldukça zorlamış olmalıdır (**Çiz.12**).

Kale içerisinde, yüzeyde duvar kalıntılarına rastlanan çok sayıda mekânın varlığı tespit edilmiştir⁷³. Mekânların yapımında öncelik var olan alanı en iyi şekilde değerlendirebilmek olduğu için kalenin surlarına yakın olarak konuşlandırılan mekânların bir cephesi sura yaslandırılırken iki cephesi ise yanındaki diğer mekânların duvarlarıyla ortak olarak yapılmıştır. Böylece mekânlar arasında boşluk bırakılmamış, var olan alan en iyi şekilde kullanılmış ve yerden tasarruf edilmiştir. Ayrıca surlara yaslandırılarak kullanılan mekân duvarları, surların mukavemetini de artırmaya yönelik olarak yapılmıştır.

Kale'nin güneybatısından başlayarak kuzeybatıya doğru 335 m kotundan 390 m kotuna kadar yaklaşık 175 m ilerleyen ve sadece yüzeyde izlerinin takip edilebildiği alan kalenin batı surlarını oluşturmaktadır. Topografyaya uygun bir şekilde inşa edilen hat ancak yüzeydeki izlerle takip edilebilmektedir (**Fig.46**).

İzlerin bittiği kuzeybatı köşe de kalenin en sağlam yapısı olarak günümüze kadar gelebilmiş kule yer almaktadır (**Fig. 47**). Kule içinde inşa edilmiş merdivenin varlığı bilinmektedir⁷⁴. Merdivenden kuleyle bitişik şekilde inşa edilen kalenin kuzey suru üzerine ulaşılmaktadır. Kuleyle sur hattın birleşmesi ve kule içindeki merdivenin sur

⁷⁰ Duman 2015, 230.

⁷¹ Duman 2015, 231.

⁷² Duman 2015, 230.

⁷³ Duman 2015, 231.

⁷⁴ Duman 2015, 231.

hattına doğru dönerek ilerlemesi surlar üzerinde bir seyirdim yerinin varlığını göstermektedir. Sura ait izler topografyaya uygun bir şekilde ve dağın omuz yaptığı kısımlarda doğuya doğru 261 m boyunca 395 m kotundan 375 m kotuna kadar ilerlemektedir. Kale'nin kuzey surununun bir kısmını oluşturan hat yüzeydeki kalıntılardan takip edilebilmektedir. Söz konusu kalıntılar, güneyinde bulunan kalenin toprakla dolmuş olmasına rağmen yaklaşık 1.5 m daha üst kotlarda gün yüzünde seyrine devam etmektedir (Fig.48).

Kalıntılar güney yönüne doğru 375 m kotunda başlayıp 354 m kotuna doğru yaklaşık 135° lik açıyla devam edip 115 m ilerledikten sonra son bulmaktadır. Kale'nin kuzeydoğusuna yakın bir noktada bulunan sur hattının son 85 m'si daha önceki örgü sistemlerinden farklı yapılmıştır. Kale'nin bazı bölümlerinde savunma hattının bir parçası olarak kullanılan kayaların dış yüzü, kayrak ya da şist taşı olarak adlandırılan malzeme kullanılarak örülmüştür. Yüksekliği 4.90 m olan hattın yüzeyde gözükken kalınlığı 1.10 m olan doğal kayanın önüne genişlikleri 0.20 ile 0.30 m arasında değişen kalınlıkları 0.05 m ile 0.15 m arasında değişen kayrak (şist) taşları kireç harç kullanılarak örülmüştür (Fig.49).

Söz konusu alanın 90. m'sinin doğusunda 3 m genişliğindeki bindirme tekniğindeki kapının⁷⁵ doğusunda hattın devamı bulunmaktadır. Hat 350 m kotunda yaklaşık 138 m boyunca güneydoğu yönünde ilerlemektedir. Kalınlığının 2.20 m olduğu hattın yüzeyde görülebilen yüksekliği 1.45 m'dir. Mevcut hat üzerinde 0.06 m çapında ve alınabilen 0.75 m derinliğinde bir adet iskele deliği ile derinliği 1.70 m, genişliği 0.30 m ve alınabilen yüksekliği 0.40 m olan bir mazgal deliği de bulunmaktadır (Fig.50a-b-c).

Sur 350 m kotundan 334 m kotuna yaklaşık 128 m boyunca güneye yönelerek devam etmektedir. Kale'nin bu kısmında sur hattının sadece yüzeydeki izleri görülebilmektedir. Hattın 30. m'si ile 78. m'leri arasında kalenin içinde çay taşlarıyla oluşturulmuş 5 adet mekân tespit edilmiştir. Mekânların doğu duvarları sur ile yan duvarları ise birbirleriyle bitişik yapılmıştır.

Kale'nin güneydoğu sınırını oluşturan ve topografyaya uygun olarak yapılan dağın güneydoğu tepe noktasındaki burun üzerinde, sur hattının izleri takip edildiğinde bir kulenin varlığı izlenimi edinilmektedir. Kuzeyden gelen hat 338 m kotunda, yaklaşık

⁷⁵ Yukarı Kale Kuzey Kapısı başlığı altında GK5'e bkz.

90° lik açıyla batıya yönelip 12 m devam etmekte ve sonra yaklaşık 130° lik açıyla tekrar kuzeye doğru ilerlemektedir. Kuzeye yönelen hatta dair var olan yüzeydeki izler takip edildiğinde yine topografyaya uygun olarak sur hattının geçebileceği en uygun yerlerin tercih edildiği görülmektedir. Güneyden kuzeye doğru ilerleyen hattın kotları da 338 m'den 360 m'ye kadar yükselmektedir.

Kuzeybatı yönüne 160° lik açıyla devam eden hat 360 m kotundan 344 m kotuna 135 m ilerledikten sonra düşmektedir. Hattın kuzeybatıya doğru sadece son 35 m'si sağlam olarak günümüze ulaşan duvar, aynı zamanda kalenin güneyde ayakta kalan tek yapısı olma özelliğini de taşımaktadır (**Fig.51**). Surun kalınlığı yaklaşık 1.50 m, var olan yüksekliği ise 4.50 m'dir. Hat üzerinde farklı kotlarda fakat üst üste gelmeyecek şekilde konumlandırılmış mazgal delikleri bulunmaktadır. Farklı ölçülere sahip mazgal deliklerinin yükseklikleri 0.25 m ile 0.35 m arasında, genişlikleri ise 0.20 m ile 0.30 m arasında değişmektedir. Mazgal deliğinin derinliği 1.30 m ölçülmüştür. Surun kuzey cephesi dolgu toprak ile dolduğu için mazgal deliklerinin kuzey kısımları kapanmış olmalıdır. Bu nedenle mazgal deliğinin ölçüsü tam olarak alınamamaktadır (**Fig.52a-b**).

Bindirme tekniğinde yapılmış olan Yukarı Kale Güney Kapısı'nın⁷⁶ güney duvarını oluşturmaktadır. Bu hattın yaklaşık 5.30 m kuzeyinde 348 m kotunda başlayıp batıya doğru yaklaşık 150 m ilerleyip 360 m kotunda bitmektedir. Yüzey de izleri görülebilen sur yapımında kullanılan malzemelerin aynı olduğu izler, takip edildiğinde yaklaşık 100° lik açıyla güneye yöneldiği ve 360 m kotundan 355 m kotuna doğru düşerek devam ettiği görülmektedir.

Topografyanın durumuna göre ilerleyen sur hattı yaklaşık 110° lik açıyla batıya yönelip 100 m ilerledikten sonra kalenin batı surlarıyla birleşmektedir. Söz konusu 100 m'lik hatta dair tek görsel yüzeyde takip edilebilen izlerdir.

Yukarı Kale'nin inşa edildiği dağ silsilesi engebeli olmasının yanı sıra kayaç yapısının da yumuşak olması kaleyi daha güvenilir bir hale getirmektedir. Yumuşak ve engebeli arazide düzenli bir ordunun hareket kabiliyetinin azalacak olmasının yanı sıra en az 80 m kot farkının da bulunması kaleyi daha korunaklı hale getiriyordu. Yukarı Kalenin yer seçimi dışında kentin doğusunda yer alan Tripolis güvenlik açısından elverişli olduğu gibi Menderes Nehri kıyısında yer alması nedeniyle de önemlidir. Hem

⁷⁶ Yukarı Kale Güney Kapısı başlığı altında GK6'ya bkz.

Menderes Nehri üzerinde sürdürülen ticari faaliyetler⁷⁷ hem de su kaynaklarının bol olması nedeniyle Tripolis olumlu yönde etkilenmiştir. Bir açıdan Menderes Nehri'nin varlığı, Tripolis'i, eteklerinde kurulduğu dağ gibi doğusunu da güvenlik açısından elverişli bir hale getirmektedir (Fig.53).

2.2.2. Geç Bizans Sur Kapıları

Tripolis Antik Kenti, Geç Bizans Surları üzerinde 3 adet kapı tespit edilmiştir. Bir tanesi, İç Kale'nin güneydoğu köşesinden güneye doğru uzayan sur hattı üzerinde, iki tanesi ise Büyük Hamam'ın kuzeybatı köşesinden başlayıp Yukarı Kale'ye uzanan sur hattı üzerindedir. (Geç Bizans Sur Kapıları bu kısımdan sonra GK olarak kısaltılacaktır).

2.2.2.1. Geç Bizans Suru Doğu Kapısı

Tripolis İç Kale'nin güneydoğu köşesinden güneye doğru uzayan Geç Bizans Dönemi Sur hattı 17 m devam ettikten sonra 5 m genişliğindeki yol, yüzeyden yaklaşık 60 m boyunca kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olarak takip edilebilmektedir. Yolun, kuzeydoğudan güneybatıya doğru 17. m'sinde kuzeyde ve güneyde surun devamı görülebilmektedir. Yolun iki tarafında yer alan surların uç kısımlarının yıkılmış olduğu tespit edilmiştir. Yolun kuzey sınırı surla beraber takip edilebiliyorken güney sınırı, yolun kaymaması veya çökmemesi için sıralanmış taşların varlığıyla takip edilebilmektedir. Yolun varlığı Tripolis çevresinde genişletilen surun bu kısmında bir kapının olduğuna işaret etmektedir (Fig.54). GK1 adı verilen kapının, yolun genişliği ve takip edilebilen güzergâha bakarak at veya öküz arabalarının da kullanabileceği bir kapı olarak tasarlandığını söyleyebiliriz. Kapıyı kullanarak sur içine girmenin kuzeydoğu güneybatı doğrultulu olması tehlike anında direk saldırıyı önleme maksatlı olarak düşünülmüştür. Benzer uygulamayı doğu surlarda yer alan EK1'de de görmekteyiz.

2.2.2.2. Geç Bizans Suru Batı Kapıları

Tripolis'in güneyinde bir yay şeklinde ilerleyen sur hattında bir sonraki kapı Büyük Hamam'ın kuzeyinde bulunan Philadelphia Kapısı'dır. Tripolis'i, Pergamon'a bağlayan ticaret yolunun başlangıcı olan kapıdan çıkan yol ilk olarak Philadelphia'ya ulaştığı için "Philadelphia Kapısı" olarak isimlendirilmiştir⁷⁸. GK2 olarak adlandırılan

⁷⁷ Duman 2018a, 350-351, dp.26.

⁷⁸ Duman 2015, 2.

kapı 6 traverten ayağın birbirlerine kemerlerle bağlanmasıyla oluşmaktadır. Orijinalinde 2 gözlü olan kapının 6 ayağından günümüze sadece kuzeydoğu köşede mevcut yüksekliği 7.68 m olan ayak gelmiştir. Sur, söz konusu ayaktan değil batısında yer alan diğer 3 ayaktan geçmekteydi. Söz konusu ayağın batısındaki ayağa ait kesme travertenlerin yüzeyde görünebilir olması ve üzerlerinde harç kalıntısının olmaması GK2'nin kapı olarak kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir (**Fig.55**), (**Çiz.14**).

GK2'nin kuzeyinden başlayarak kuzeye doğru yaklaşık 390 m ilerlendiğinde GK3 olarak adlandırılan bindirme tekniğindeki kapı bulunmaktadır. Kuzeyden gelen sur hattı güneyden gelen sur hattının batısına inşa edilmiş olup kapı gizlenmeye çalışılmıştır. Fakat kapıyı oluşturan bu hatların bir kısmı yıkıldığı için bindirme tekniği tam olarak görülememektedir. Yüksekliği 5 m. ile 7.50 m. arasında değişen surun kalınlığı 2.40 m. iken kapının genişliği 1.08 m'dir. Kapı genişliğinin dar yapılması bu girişin yaya girişleri için yapıldığını göstermektedir. Güney surun kapı için bitirildiği alanda sur içinde 1.20 m derinliğinde 0.31 m çapında yuvarlak bir oyuk yer almaktadır. Yuva, sur içerisinde eğimli bir şekilde ilerlemektedir. Bu ahşap yuvası olasılıkla yine ahşaptan olan kapıyı kilitlemek için kullanılmış olmalıdır. Yuvanın 1.20 m boyunca eğimli yapılmış olması kapı kilidini daha güçlü hale getirmek için yapılan bir uygulama olmalıdır. (**Fig.56a-b-c-d**), (**Çiz.10-11**).

2.2.3. Yukarı Kale Kapıları

Kentin yaslandığı dağın zirvesine inşa edilen Yukarı Kale'de toplamda 3 adet kapı tespit edilmiştir. Bir tanesi kalenin kuzeybatı köşesinde kalenin en sağlam yeri olarak günümüze kadar büyük bir kısmı korunmuş olan kulenin güneyinde bulunmaktadır. İkinci kapı, Yukarı Kale'nin kuzey surları üzerinde Menderes Nehri'ni görebilen bir alanda bindirme tekniğinde yapılmıştır. Kale'nin kısmen sağlam olarak günümüze kadar gelmiş olan güney surları üzerinde ise yine bindirme tekniğinde yapılan 3. kapı yer almaktadır.

Kalenin kuzeybatı köşesinde günümüz Yenicekent ile Narlıdere'yi birbirine bağlayan stabilize yoldan doğuya doğru yaklaşık 900 m ilerlendiğinde Yukarı Kale'ye ulaşan basit bir yol bulunmaktadır. Bu yol kalenin kullanım gördüğü tarihler boyunca yaşayanlar tarafından da kullanılmış olmalıdır⁷⁹ (**Fig.57**), (**Çiz.12**).

⁷⁹ Duman 2015, 232.

2.2.3.1. Yukarı Kale Batı Kapısı

Yukarı Kalenin kuzeybatı bölümünde bulunan kapı GK4 olarak adlandırılmıştır. Kapıdan kente giriş batıdan sağlanmaktaydı. Kapının kuzeyini, büyük bir bölümü sağlam bir şekilde günümüze ulaşan kule oluşturmaktayken güney kısmını ise sadece yüzeyde izleri takip edilebilen sur hattı oluşturmaktaydı. Kulenin güneyinde ve kulenin alt kotlarında GK3’de olduğu gibi kapıyı kilitlemek için oluşturulmuş üst üste yapılmış oval iki adet delik bulunmaktadır. Deliklerden alt kotta bulunan doğu – batı yönlü olup 3.50 m derinliğinde, 0.30 m yüksekliğinde ve 0.24 m genişliğindedir. Üst kotta yapılan kuzey – güney yönlü oyuk ise 2.20 m derinliğinde 0.27 m yüksekliğinde ve 0.20 m genişliğinde yapılmıştır. Oyukların bulunduğu alanda ve oyukların içinde yanık izleri bulunmaktadır. Yanık izleri muhtemelen oyuklar içerisinde bulunan ahşap kapı kilitlerinin yanması sonucu oluşmuştur (Fig.58a-b).

2.2.3.2. Yukarı Kale Kuzey Kapısı

Menderes Nehri, kıyısına kurulan Tripolis Antik Kenti için büyük önem arz etmekteydi⁸⁰. Tripolis için her dönem önemli olan nehir, Yukarı Kale’de yaşamın sürdüğü dönemlerde de öneminden bir şey kaybetmemiş olacak ki GK4’ten doğuya doğru yaklaşık 365 m boyunca takip edilen kuzey surlarında GK5 adını verdiğimiz kapıyla karşılaşmaktadır. Bindirme tekniğinde yapılan GK5’de, doğudan gelen hat batıdan gelen hattın üzerini kapatarak kapının gizlenmesi amaçlanmıştır. Doğu hattın kuzey cephelerinin belli olduğu kapıda, batı hat sadece yüzeyde izlenebilmektedir. İzlere bakarak doğudan gelen hattın batıdan gelen hattın kuzey cephesini 24 m geçerek kapattığı tespit edilmiştir. 335 m kotunda yapılan GK5’in kapı genişliği 2.50 m olup girişi kuzeybatı – güneydoğu yönlü yapılmıştır. Kapıdan kale içerisine girildiğinde doğu – batı doğrultulu inşa edilen kalenin iki tepe noktası arasındaki en dar kısmına ulaşılmaktadır (Fig.59a-b).

2.2.3.3. Yukarı Kale Güney Kapısı

Tripolis Antik Kenti’nin, Yukarı Kale’nin güneyinde kurulması ve Lykos Vadisi’nin de kentin ve kalenin güneyinde yer alması kalenin güneyinde bir kapı koyma zorunluluğu doğurmuştur. Bu nedenle kalenin güneyine bindirme tekniğinde GK6 adı

⁸⁰ Duman 2018a, 350-351, dp.26.

verilen kapı yapılmıştır. GK5'in yaklaşık 67 m güneybatısında yer alan bu kapı 342 m kotunda konumlanmaktadır. Doğudan ve batıdan gelen iki surun oluşturduğu kapının genişliği 5.30 m'dir. Güneydeki doğudan gelen sur hattı, kuzeydeki batıdan gelen sur hattını 4.30 m geçerek batıya doğru ilerlemekte ve böylece kapı da gizlenmiş olmaktadır.

Dar bir vadinin kuzeyine inşa edilen GK6 ile vadi başlangıcı arasındaki mesafe yaklaşık olarak 400 m'dir. 230 m kotundan itibaren başlayan dar vadinin doğu – batı genişliği 115 m'dir. GK6 ile vadinin başlangıcı arasındaki 400 m uzunlukta yaklaşık olarak 112 m'lik kot farkının bulunması GK6'nın güneyden gelen düşmana karşı avantajlı ve korunaklı bir kapı olduğunu göstermektedir (**Fig.60a-b**).

2.2.4. Yukarı Kale Kuleleri

Yukarı Kale'de toplamda 11 adet kule tespit edilmiştir. Kalenin kuzeybatı köşesinde GKL1 adını verdiğimiz büyük kule dahil kulelerden 5 tanesi kalenin kuzey surlarında, 1 tanesi kalenin doğu ucunda, 4 tanesi kalenin güney surlarında, 1 tanesi kalenin batı surlarında yer almaktadır. (Geç Bizans sur kuleleri bu kısımdan sonra GKL olarak kısaltılacaktır) (**Çiz.12**).

2.2.4.1 Yukarı Kale Kuzey Kuleleri

GKL1 kalenin kuzeybatı köşesinde 395 m kotunda, kalenin batı ve kuzey taraflarına hâkim bir konumda yuvarlak planlı olarak yapılmıştır. Kaleye dair en iyi bilgiyi veren yapı traverten, mermer, çay taşı ve yer yer de tuğla malzeme ile kireç harç kullanılarak inşa edilmiştir. Devşirme malzemelerin kullanıldığı, Post-Bizans Dönemi mimarisi özelliği taşıyan kulenin beden duvarları iki sıra taş ve üzerine üç sıra tuğla örülerek oluşturulmuştur. Kulenin ortasına yakın bir bölümde süsleme amaçlı olarak sütun ve paye başlıklarının yan yana kullanılmasıyla bir düzenleme yapılmıştır (**Fig.61a**). Mimari elemanlardan oluşan bu dizinin merkezine yakın bir noktada yer alan dorik başlığın merkezinde kabartma olarak yapılmış bir haç motifi yer almaktadır⁸¹.

GKL1'in dış cephesinde iskele delikleri yer almaktadır. İskele delikleri 1.80 m ile 1.30 m arasında değişen ölçülerde yan yana yerleştirilmiştir. Kulenin alt kotundan başlayarak üst kota doğru 4 sırası gözükken iskele deliklerinin aralarındaki mesafe 1.30 m ile 1.40 m arasında değişmektedir. Bazı iskele delikleri içinde, deliklerin çapıyla uyumlu

⁸¹Duman 2015, 230.

olarak kırık ahşap parçaları bulunmaktadır (**Fig.61c-d-e**). Bu parçalar, iskelelerin kırılan ahşaplarına ait olmalıdır⁸².

Kulenin görülebilen kısımlarından batı cephesinde doğal sebeplerle oluşmuş 3 adet çatlak mevcuttur. Kuzeyde ve güneyde yer alan çatlaklar orta kısımda yer alan çatlağa göre daha büyüktür ve kulenin görülebilen zemininden başlayarak üst noktasına kadar devam etmektedir. Orta kısımda ama kuzey çatlağa daha yakın olan ve diğer iki çatlağa göre daha küçük olan ise yine GKL1'in zemininden başlayarak kulenin ortasına kadar çıkmaktadır.

Üst kısmı yıkılmış olan GKL1, 15 m. çapında olup mevcut yüksekliğinin 10 m olduğu tespit edilmiştir.

Kalenin içerisinden kuleye giriş için bırakılan 1.5 m'lik bir kapı boşluğu ve kulenin üst kısmına yuvarlak merdivenle çıkılmasını sağlayan basamakların bir kısmı toprak ve kuleden koparak bu bölüme düşen moloz yığıyla kapanmıştır. Merdivenden çıkıldıktan sonra kulenin mevcut üst kotunda 6 adet karşılıklı 25-30 cm çapa sahip delikler mevcuttur. Söz konusu delikler iki katlı kulenin hatıl delikleri olmalıdır. Merdivenle kulenin üst kısmına çıktıktan sonra surlar üzerine geçilebiliyor olması Yukarı Kale surlarında seyirdim yerinin varlığını göstermektedir (**Fig.61a-b-c-d-e-f**), (**Çiz.15-16**)⁸³.

GKL1'de var olan seyirdim yeri izlerinden doğuya doğru 20 m ilerledikten sonra kare plana yakın ve sur dışında yapılmış GKL2 olarak adlandırılan kule bulunmaktadır. GKL2'nin yan duvarlarını oluşturan doğu - batı duvarlarının genişliği 5 m olup kuzey duvarını oluşturan duvarın uzunluğu ise 7 m'dir. Duvar kalınlıkları ise 2 m'dir.

Batıdan doğuya doğru yüzeyde izlenebilen sur hattını 71 m boyunca doğuya doğru takip edince GKL3 adı verilen ve yarım daire planlı kuleye ulaşılmaktadır. Kule sur hattının dışına yapılmış olup dıştan dışa 8 m genişliğindedir.

GKL3'ün 55 m batısında dikdörtgen planlı GKL4 adlı kule bulunmaktadır. Kule sur dışında yapılmış olup dıştan dışa 12 m uzunluğundadır. Yüzeydeki izlere göre duvar kalınlıklarının 1 m olduğu kule, surun dışına doğru 5 m çıkıntı yapılarak inşa edilmiştir.

⁸² İskele delikleri kullanımı detay için bkz. Adam 2005, 149-155.

⁸³ Duman 2015, 231, 241, fig.6-7.

GKL5 adı verilen kareye yakın kule ise GKL4'ün yaklaşık 90 m doğusundadır. Kule batıdan gelen sur hattının güneydoğuya yöneldiği köşe noktasına yapılmıştır. Dıştan dışa 8 m genişliğinde yapılan kule sur hattından yaklaşık 4.5 m çıkıntı yaparak hattın tam köşe yaptığı yere inşa edilmiştir. GK5'in tam karşısında kuzeyde kapıyı koruması için inşa edilmiş olmalıdır.

2.2.4.2 Yukarı Kale Doğu Kulesi

Kalenin güneydoğu ucunu oluşturan ince burun üzerine yapılmış olan kule, GKL6 olarak adlandırılmıştır. Sadece yüzeyde izlenebilen izlere bakıldığında dıştan dışa 8 m genişliğine sahip olduğu tespit edilen kule Lykos Vadisi'ne, Menderes Nehri'ne ve Tripolis'in güneyine hâkim bir şekilde yerleştirilmiştir. (Fig.62).

2.2.4.3 Yukarı Kale Güney Kuleleri

GK6'nın 26 m doğusunda da ve kapının giriş kısmın yakına inşa edilen kule GKL7 olarak adlandırılmıştır. Sur hattından 2 m güneye çıkıntı yaparak inşa edilmiştir. Kulenin doğu – batı dıştan dışa genişliği 8 m'dir (Fig.63).

Yukarı Kalenin çevresinde engebenin en az olduğu kısım stadyumun doğusunda bulunan tepedir. Yukarı Kale'nin güneybatı surlarının bulunduğu alanın güneyini oluşturmaktadır. Olasılıkla, düzlük alanın varlığı ve kuzeyde GK4'ün, doğuda da GK13'ün bulunması nedeniyle saldırıya açık olan kalenin bu bölümüne yüzeyde izleri de tespit edilebilen 3 adet daire planlı kule inşa edilmiştir. Daire planlı kulelerden ilki GKL8 adı verilen ve GK6'dan yaklaşık 200 m batıda 350 m kotunda yer alan kuledir. Söz konusu kuleden batıya doğru sur izleri takip edildiğinde yaklaşık 18 m sonra gelen kule ise GKL9 olarak adlandırılmıştır. Yine yaklaşık olarak 18 m batıda yer alan, kalenin güneybatısının son kulesine ise GKL10 adı verilmiştir (Fig.64). 3 kule de yüzeyde izleri takip edilebilmekte ve kulelerin dış cephelerine ait taş sıraları tespit edilebilmektedir. Daire planlı olarak yapılan kulelerin 3'ünün de ölçüleri dıştan dışa yaklaşık olarak 9 m'dir. Sur hattının dışına yapılan kuleler surun yüzeyde izlenebilen kotlarından daha yüksek kotlarda olup üstleri ince bir dolgu toprakla kapanmıştır (Fig.65).

2.2.4.4 Yukarı Kale Batı Kulesi

Yukarı Kale'de tespit edilen son kule GK4'ün yaklaşık olarak 24 m güneyinde daire planlı olarak ve sur dışına inşa edilen kuledir. GKL11 ile beraber GKL1 olarak

adlandırılan kuleler arasında bulunan GK4 adlı kapıyı korumak için söz konusu iki kule yapılmış olmalıdır. Yüzeydeki izlerden takip edilebilen GKL11 güneyde yer alan 3 kuleyle aynı ölçülere sahiptir (**Fig.66**).

2.3. Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Savunma Yapıları

2.3.1. Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Suru

Tripolis Antik Kenti'nin doğusundan başlayıp güneyini ve batısını da çevreleyen büyük bir kısmı kentin sit alanı dışında kalan ve kentin dış suru olarak nitelendirebileceğimiz yaklaşık olarak 3100 m'lik bir sur hattı tespit edilmiştir. 3100 m boyunca yer yer yıkılan yer yer tahrip edilen ve yer yer de toprak altında kalan hat fotoğraflarla belgelenip, çizimleri yapılmıştır.

Tripolis Antik Kenti'nin doğusundaki dış sur hattına dair ilk bulgular Menderes Nehri'nin yaklaşık 150 m batısında başlayıp, Hierapolis Kapısı'nın yaklaşık 84 m güneyinden geçerek batıya ilerleyip Tripolis'in Philadelphia Kapısı'nın yaklaşık 1400 m kuzeybatısında, Yenicekent Mahallesi'nin batısında kum ocağı olarak işletilen alanda son izlerine rastlanan ve kentin çevresini yaklaşık 3100 m boyunca çeviren bir sur hattıdır.

Sur hattının ilk olarak görüldüğü yer yerel halk arasında Azmak mevki olarak adlandırılan Tripolis Antik Kenti'nin yaklaşık 650 m doğusunda bulunan alandır. Toprak kesit içerisinde yıkılan surun bir kısmı gözükmektedir. Kesit içerisinde 1.10 m kalınlığında, 3.5 m yüksekliğinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu hat net bir şekilde görülebilmektedir. Hattın kuzey cephesi kesit içerisinde kaldığı için gözükmemektedir. Duvarın devamı güneybatı yönünde yaklaşık 150 m ilerlendiğinde, bağ sahiplerinin tarlaya girmek için açmış olduğu yolun güneyinde karşımıza çıkmaktadır. Mevcut kalıntının toprak üstünde görülen yüksekliği 0.60 m'dir (**Fig.67a-b-c**). Surun başlangıç noktası, kuzeydoğuda Menderes Nehri'nin batı sınırında olmalıdır. Ancak bu bölüm tamamen dolgu toprak altında kaldığı için takip edilememektedir.

Azmak mevkisinden yaklaşık 400 m batıya Tripolis Antik Kenti'nden yaklaşık 600 m güneydoğuya ilerlendiğinde yerel halk arasında Azmakkaşı mevki olarak adlandırılan alanda günümüze değin ulaşmış sur hattıyla karşılaşmaktadır. Azmakkaşı mevkisinde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen yaklaşık 120 m uzunluğundaki sur hattı hakkında ilk bilgiler yapının kuzeyindeki bağın sahibi ve

Yenicekent'in yerlisi olan Ahmet Gök isimli vatandaşın edinilmiştir. Gök'ün anlattıklarına göre "kendi bağının güneyinde yer alan sur hattının da içinde bulunduğu bağın daha önce kum ocağı olarak kullanıldığını ve şu an ki zemin seviyesinden 2-3 metre daha alt kotta olduğunu, daha sonraki süreçte de bağ dikilmek maksadıyla bu alanın toprakla doldurulduğunu ve bu nedenle de surun 2-3 metresinin toprak altında kaldığını" aktarmıştır. Şu an günümüze kadar sağlam olarak gelen mevcut surun yüksekliği 3 m'dir. Yüzeysel araştırmada batıya doğru ilerledikçe karşılaşılan ve tespit edilen sur hattına ait bazı kısımlar temel seviyesinde görülebilmektedir. Temel seviyesiyle surun en üst noktası arası en fazla 5.20 m ölçülmüştür. Surun farklı bölümlerinde 5.05, 5, ve 4.95 m yüksekliğindeki ölçülere sahip surlarda tespit edilmiştir. Alınabilen ölçülerin ortalama 5 m olması, üst seviye ve alt seviyenin beraber tespit edilebilmiş olması, sur kalınlıklarının 1 m ile 1.30 m arasında değişkenlik göstermesi ve köy halkının surun toprak altında kalan kısmının 2-3 metre olduğunu aktarması söz konusu surun toplam yüksekliğinin 5 m dolaylarında olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuç sayesinde Tripolis çevre surlarının Tripolis merkezinde yer alan iki farklı savunma güzergâhında yer alan savunma duvarlarından hem daha ince hem de daha az yüksekliğe sahip olduğu görülmektedir.

Söz konusu sur hattının her iki yanında bağ olduğu halde toplamda 120 m lik kısmı sağlam kalabilmiştir. Sur hattının bir kısmının sağlam kalabilmesinin nedeni iki bağ arasında sınır olarak kullanılmasından kaynaklıdır. Doğu-batı doğrultulu uzanan sur hattının her iki cephesinin de (kuzey-güney) büyük bir kısmı sağlam bir şekilde gözükmektedir. Hattın en yüksek yerlerinden biri batı kısmındadır. Bu kısım surun yıkılarak gözden kaybolduğu alandır. Bu alanda sur yüksekliği 3.20 m genişlik ise 1.30 m dir (**Çiz.17-18**).

Sur hattının güney cephesinin ölçüm çalışmalarına batıdan başlanmıştır. Batıdan doğuya doğru 45 m ilerleyince surda 3.85 m genişliğinde bir yıkıntı bulunmaktadır. Yıkıntı surun toprak üzerinde kalan kısmında gerçekleşmiştir. Hattın yıkılan kısmı arazinin, kum ocağı olarak çalıştırılması için kiraya verildiği dönemde yıkılmış olmalıdır. Surun güney cephesinde batıdan doğuya doğru 71.70 m ile 85.90 m arasındaki mevcut yıkıntı da yine kum ocağının işletildiği dönemde oluşmuş olmalıdır (**Fig.68a**). Bu alandan sonra kuzeydoğuya yönelen sur 120 m boyunca takip edilebilmektedir. Sur doğuda daha üst kottaki bağın altına doğru ilerleyerek gözden kaybolmaktadır. Hattın kuzey cephesindeki en yüksek kısmına doğuda ulaşılmaktadır. Yüksekliğin 3.40 m'ye kadar

çıkıldığı bu alanda surun kalınlığı 1.00 m'dir ve batıya doğru ilerledikçe kalınlık 1.30 m'ye kadar çıkmaktadır (**Fig.68g**).

Güney cephede surun üst noktasından zemine doğru 2.30 m gelince surda 0.20 m'lik bir çıkıntı görülmektedir. Bu çıkıntıyla kuzey cephede sur üst noktasından 1.90 m zemine doğru inince de karşılaşılmaktadır. Çıkıntının derinliği 0.33 m'dir. Hattın her iki tarafında da bu çıkıntılarının varlığının görülmesi surun zemine doğru genişlediğini bize göstermektedir. Fakat çıkıntılar her iki cephede de süreklilik göstermemektedir (**Fig.68d-e**).

Kuzey cephede batıya doğru ilerledikçe hattın son 40 metresinde yüksekliğin 3.20 m'ye kadar çıktığı görülmüştür. Bu alandan sonra sur kalıntıları yıkılıp gözden kaybolmaktadır. Ancak hattan yaklaşık 50 m batıya doğru ilerleyince surun devamıyla karşılaşılmaktadır. Görülebilen, zeminden yüksekliği 2.95 m olan surun kalınlığı ise 1.30 m'dir. Batıya doğru 65 m devam eden hat tarla sınırı olarak kullanıldığı için kuzey cephesi üst kotta yapılan bağcılık faaliyetleri nedeniyle görülememektedir (**Fig.68f**). Fakat güney cephesinde kuzeye göre 3 m daha aşağı kotta yapılan bağcılık ve yine surun bağlar arasında an olarak kullanılması surun hem korunmasını sağlamış hem de bir kısmının gün yüzünde kalmasına olanak sağlamıştır. Güney cephesi her ne kadar sağlam kalabilmişse de üzerinde yer yer toprak tabakalarının olması cephenin tüm çıplaklığıyla görülmesini engellemektedir (**Fig.68a-b-c-d-e-f-g**).

Bu alandan 241 m güneybatı yönüne doğru ilerlenildiğinde dağınık halde ve tarlalar arasında sınır olarak kullanılan sur kalıntılarına rastlanılmıştır (**Fig.69a-b**). Büyük bir kısmı bağlar altında kalmış, toprak altında kalmayan bölümlerinde ise yer yer çökme ve kayma olmuştur. Surun bu kısmından sonra güneybatı yönüne devam edildiğinde yerel halk arasında Hacı Osman Zeytinliği mevkiisi olarak adlandırılan alana gelinmektedir. Alan önceki yıllarda kum ocağı olarak işletilmiştir. İşletilen kum ocakları surların gün yüzüne çıkmasını sağlamış fakat bu girişimin sur hatlarının büyük bir kısmına zarar verdiği de tespit edilmiştir. Tripolis'in 1. derece sit alanı dışında kalan bölümlerinde arsa sahipleri, arsalarını kum ocağı işleten firmalara, yüzlerce yıl boyunca yağmur, erozyon ve rüzgar ile taşınan kumun çıkartılması için kiraya vermemektedirler. Kiraladıkları alanda çalışmaya başlayan firmalar da alabileceği kumu alıp bağı tekrar sahibine bırakmaktadırlar. Öyle ki Yenicekent çevresindeki bazı alanlarda bağ sahiplerinin kullandığı zeminle kum ocaklarını işletip kum aldıkları alanlar arasında 20 m den fazla

kot farkı bulunmaktadır. Hacı Osman Zeytinliği mevki de bu tür alanlara örnektir. Sit alanı dışında karşılaştığımız surlarının hemen hemen hepsi tarlalar arasında sınır olarak kullanılmıştır. Hattın bu kısmında bağ sahibi, arazisini kiraya verdiğinde arsanın güney tarafında bulunan sur hattı da sınır olarak kullanılmıştır. Surun sınır olarak kullanılması ocağın işletilirken sura zarar vermesini engellemiştir. Zarar vermek istememesi sadece antik dönem mimarisini düşündüğü için değil aynı zamanda kendi arsasına göre yukarı kotta kalan güneyindeki komşu arsanın toprağının çökmesini engellemek için de dikkat edilmiştir. Geçmişte yapılan sur hattının günümüzde arsalar arasında sınır olarak kullanılması dışında aynı zamanda aralarında bulunan kot farkı nedeniyle toprak kaymasını engellemek için kullanılmıştır ve kullanılmaya da devam etmektedir. Söz konusu alanda yıkıntı halde sur parçaları bulunduğu gibi orijinal yerinde ve zarar görmemiş haliyle sur hattının bir kısmını da görebilmekteyiz.

Hacı Osman Zeytinliği mevkiinde kum alımına muhtemelen doğu kısımdan başlanılmıştır (**Fig.70**). Surun varlığı bilinmediği için de sur hattının geçtiği yerde sura zarar verilmiştir. Doğu kısımda bağ altından gelen ve kesit içinde görülebilen surun tahrip edildiğini ve aşağı kotlarda büyük bloklar halinde ve bütün halde yıkılmış sur kalıntıları görülmektedir. Blok halinde bulunan yıkıntıların doğusunda şu an zeminde herhangi bir sur parçasına ya da bloğuna rastlanmaması bu alanda kum alınırken suru göz ardı ederek çıkartılan hafriyatın taşındığını göstermektedir. Batıda ise surun varlığı öğrenilmiş ve sura zarar verilmemeye çalışılmıştır (**Fig.71a-b**). Fakat alınan kumla beraber surun temeli de oynadığı için zamanla, altı boşalan surdan bloklar halinde kopan parçalar orijinal temelinden daha aşağı kotta bulunan bölüme kaymıştır (**Fig.71c**). Blok halinde düşen parçaların üst kısımlarının düz yapılmış olması düşen parçaların surun üst noktasına ait olduğunu göstermektedir (**Fig.71d-e**). Antik dönemdeki haliyle ayakta kalan sur hattını ise düşen parçalar gibi net görememekteyiz. Hattın kuzey cephesinden alınan kum surun bir kısmını görmemizi sağlıyor olsa da sura zarar vermemek için bırakılan, aşağıdan yukarıya doğru incelen ve en kalın yeri 1 m'den fazla olan kum tabakası suru tam anlamıyla görmemizi engellemektedir. Yine hattın güneyinde ve hemen hemen surun üst noktasıyla aynı kotta sahip olan komşu arsada yapılan bağcılık faaliyetleri nedeniyle sur üzerinde bulunan ve güney cephesine dikilen ağaçlardan bazılarının köklerinin sura zarar vererek yapının kuzey cephesinden çıktığı görülmektedir. Bir bakıma güneyde bulunan arsa için de istinat duvarı olan sur gerek daha önce işletilen kum ocağı nedeniyle gerek

güneyinde yapılan bağcılık nedeniyle yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır (**Fig.71a-b-c-d-e**), (**Çiz.19**).

Hacı Osman Zeytinliği mevkisinin batısına doğru ilerleyince yerel halk arasında Kargıdüne mevkisi olarak adlandırılan alana gelinmektedir. Geniş bir alanı kapsayan bu mevki uzun bir zaman boyunca kum ocağı olarak kullanılmıştır (**Fig.72**). Kullanım sırasında Hacı Osman Zeytinliği mevkisinde bahsedilen sur hattının uzantısı olan ve kesitte de görülen surun devamı tahrip edilmiş ve günümüze ulaşması engellenmiştir (**Fig.73**). Söz konusu alandan yaklaşık 760 m batıda Yenicekent Mahallesi'ni, Denizli-Buldan yoluna bağlayan yol üzerindeki soğuk hava deposuna ulaşılmaktadır. Soğuk hava deposunun doğusunda 1 m kalınlığında, 1.30 m genişliğinde ve 1.40 m yüksekliğinde blok halinde sur parçası tespit edilmiştir. Sur parçasının güneybatı, batı ve kuzey batısında yaklaşık 22 m yükselen toprak tabakasının kesitlerinde herhangi bir sur izine rastlanılmamıştır. Ancak bloğun bütün halde olması taşınma ihtimalinin azlığı ve taşınsa da bu şekilde bütün olarak kalamayacağı göz önüne alınırsa toprak kesitlerin birinde surun var olduğunu ve devam ettiğini söyleyebiliriz (**Fig.74**).

Kum ocağı olarak işletilen alanla soğuk hava deposu arasında yaklaşık 22 m kot farkı bulunmaktadır. Yüzey araştırması sırasında soğuk hava deposunun yanında bağ direği imalatı yapan Ümran Mermer ile karşılaşmıştır. Mermer "işletilen kum ocağında, çalışmalar sırasında deposunun oturduğu zeminin doğusundaki toprak kesit içerisinde, üst kotlarda bir duvar hattının olduğunu ve zamanla yanlarındaki toprak kısımların yıkılıp duvar kalıntısının üzerini örttüğünü ve gözden kaybolduğunu" anlatmıştır. Mermer'in duvar var diyerek gösterdiği alandan yaklaşık 25 m güneyde yer alan sur hattına ait duvar parçası, Hacı Osman Zeytinliği mevkisindeki sur hattının batı da 760 m sonra halen devam ettiğini kanıtlamaktadır.

Surun devam ettiğine dair başka bir kanıt olarak ise bloğun bulunduğu alandan yaklaşık 330 m kuzeybatıda ve yerel halk arasında Çayınkaşı mevkisi olarak adlandırılan hemen hemen aynı aks üzerinde bulunan ve yaklaşık 110 m boyunca ilerlediği yüzeydeki izlerden takip edilebilen sur hattı bulunmaktadır. Sur hattı Yenicekent Mahallesi'ni, Denizli-Buldan yoluna bağlayan yolun batısında yer almaktadır. Yaklaşık 100 m'lik kısmı iki bağ arasında sınır olarak kullanıldığı için büyük kısmı toprak altında kalmıştır. Belli belirsiz takip edilebilen hattın kuzeybatıya doğru son 10 m'sinin ise büyük bir kısmı ayakta (**Fig.75**). Temel seviyesinde görülebilen hattın toplam yüksekliği 5.60 m'dir

(Çiz.20). Kalınlığı 1 m olan hattın üst kısmı tahrip olmuştur. Yerlerinden düşen veya sökülen taşların yerine toprak dolmuştur. Hattın doğusunda yüksekliği 1 ile 1.5 m arasında değişen sur hattı devam ederken batısı tamamen yıkılmıştır. Hattın devamı kuzeybatıda yaklaşık 95 m sonra Yenicekent Mahallesi ile Oğuz Mahallesi'ni birbirine bağlayan stabilize yolun kuzey cephesinde toprak kesit içerisinde karşımıza çıkmaktadır **(Fig.76).**

Kum ocağının vermiş olduğu tahribatı belki de en iyi anlatan kısım ise söz konusu alandan yaklaşık 80 m kuzeybatı da yer alan şu anki mevcut zeminden yaklaşık 15 m yüksekte ince bir toprak tabakası üzerinde bırakılmış olan sur parçasıdır. Duvarın mevcut uzunluğunun yaklaşık 70 m olduğu hattından kopan parçalar sayesinde kalınlığının 1.20 m olduğu ölçülmüş olup yüksekliği ise alınmamıştır. **(Fig.77a-b-c-d-e).** Kum ocağı içinde ince bir toprak tabakası içinde yükselen sur hattının kuzeybatı yönünde 283 m boyunca ilerlendiğinde surun devamıyla karşılaşmaktadır. Kum ocağının bu kısımda da çalışması sonucunda zarar gören bu hat bir önceki hatta göre daha korunaklıdır. Kum alımı sırasında hattın temel seviyesinden sadece 2 m aşağı inilmesi incelememiz açısından daha iyi imkân sağlamaktadır. Mevcut uzunluğunun 32 m olduğu hattın duvar kalınlığı 1.30 m yüksekliği ise 5.70 m'dir **(Fig.78a-b).** Hattın kuzeybatıya doğru yaklaşık 54 m'si yine kum ocağı tarafından tahrip edilmiştir. Sonrasında tekrar yaklaşık 35 m boyunca sağlam bir şekilde günümüze ulaşan devamı bulunmaktadır. Sağlam kısımdan kuzeybatı yönüne ilerleyince yaklaşık 13 m'si yıkılmış ve tamamen yok olmuş olan sur hattının son 2 m'sini yükselen toprak tabakasında gördükten sonra toprak altına giren duvar günümüzle bağını kesmektedir.

Bu kısımda yer alan sur hatlarının batı cepheleri, önünde biriken kumun çıkarılması sebebiyle görülebilmektedir. Ancak doğu cepheleri halen toprak ve kumla örtülü bu nedenle ancak yüzeydeki izlerden doğu cepheleriyle ilgili bilgi edinebiliyoruz. Payandalı sur hattının devamı olan 35 m'lik hattın doğu cephesinde surun ilk başladığı alanda bir adet payanda bulunmaktadır. Payandanın genişliği diğer payandalar gibi 2 m'dir. Payandaların yapılma sebebi ince bir hat şeklinde yapılan sur hattını desteklemektir⁸⁴. Bu kısımdan gelebilecek saldırı sırasında savunma duvarlarının daha fazla dayanabilmesi için bu payandalar yapılmıştır **(Fig.79a-b-c-d), (Fig.80).**

⁸⁴ Benzer örneğinin görüldüğü ve MS 13. yy'ın sonuna tarihlenen Eskihisar kalesi örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Bahar 2013, 71.

Yenicekent Mahallesi'ni, Denizli-Buldan yoluna bağlayan yolun batısında, söz konusu surlara paralel yapılmış ve 60 m güneyinde başka bir sur hattı daha bulunmaktadır. Güneydoğuda toprak kesit içerisinde bulunan sur kalıntısının ölçüleri görülebildiği kadarıyla 0.90 m kalınlığa, 1.10 m uzunluğunda ve 2.20 m yüksekliğe sahiptir (**Fig.81a-b**).

Sur kalıntısından yaklaşık 100 m kuzeybatı da bir kısmı günümüze kalan sur hattının devamı vardır. 0.90 m kalınlığında, 6.30 m uzunluğunda, 2.90 m yüksekliğindedir. Yapının bu kısmında kum alımı gerçekleşmiş surun büyük bir kısmı zarar görmüştür. Yapının üzerinde dokunulmadan bırakılan kum tabakası da bu alandan kum alındığına dair önemli bir kanıt oluşturmaktadır. Arsa sahibinin, arsası üzerinde gerçekleştirdiği bağcılık faaliyetlerinde budama sırasında çıkarılan dalları sur dibinde yaktığı için surun bir kısmında yanıklar oluşmuştur (**Fig.82a-b-c**).

Sur kalıntılarında kuzeybatıya doğru yaklaşık 120 m gidince toprak kesit içerisinde surun devam ettiği görülmektedir. 3.40 m yüksekliğe 0.90 cm de kalınlığa sahiptir. Üst kısmı görülebilen surun devamı toprak altında olup gözükmemektedir. Surla aynı aksda olan yapı daha önce anlatılan güneydoğudaki iki sur parçasının devamıdır.

Toprak kesit içerisinde görülen sur hattına ait duvar kalıntısı kuzeybatı yönüne doğru yaklaşık 305 m ilerlendiğinde Yenicekent Mahallesi Oğuz Köyüne bağlayan stabilize yolun kuzey cephesinde, eskiden kum ocağı olarak işletilen alanın güneyinde toprak kesitte tekrar karşımıza çıkmaktadır. Sadece kuzey cephesi görülen hattın toprak kesit içerisinde 4 m'lik kısmı bulunmaktadır (**Fig.80**), (**Fig.83**), (**Çiz. 22**)

2.3.2. Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Sur Kulesi

Çayınkaşı mevkinde, Tripolis çevresindeki savunma yapılarından olan payandalı sur hattının batı cephesinde sur dışında yapılmış dıştan dışa 2 m genişliğe sahip olan ve surun üst kotundan alta doğru yaklaşık 3.20 m son bulan daire planlı bir çıkıntı bulunmaktadır. GKL12 adı verilen bu bölüm kentin diğer bölümlerinde bulunan kulelerden farklı olarak küçük olarak yapılmıştır (**Fig.84**), (**Çiz.21**).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA DUVARI ÖZELLİKLERİ VE YAPIM TEKNİKLERİ

3.1. Savunma Duvarları

2012 yılında başlayan sistemli kazı çalışmaları günümüzde halen devam etmekte olup kazı çalışmaları sonucunda Tripolis Antik Kenti'nin, kurulduğu tarih olan MÖ 3. yy'ın ikinci yarısından başlayıp MS 14. yy'ın başına kadar kısa kesintiler dışında sürekli iskân edildiğini göstermektedir.

Korunaklı, suyun bol olduğu ve ana yollar üzerinde kurulan kent, yaklaşık 16 asır boyunca Pergamon, Roma, Bizans ve Türk egemenliklerine ev sahipliği yapmıştır. Bu ev sahipliği sırasında refah içinde geçirdiği yıllar gibi savaş tehditleriyle ve savaşlarla geçirdiği yıllar da olmuştur. Savaş tehdidin olduğu zamanlarda kenti korumak için etrafına sur hatları, sur kapıları, kuleler ve daha korunaklı olduğunu düşündükleri tepe üstüne de kale yapmışlar. Farklı işçiliklerin görüldüğü, farklı yapı taşlarının kullanıldığı, farklı hatlarda ve farklı büyüklüklerde yapılan sur hatlarının ayırt edici bu özelliklerin her biri farklı dönemleri kayıt altına almıştır.

Kentin 3 adet farklı güzergâhta ilerleyen sur hattı mevcuttur.

Birincisi; kentin 1/10'unu içine alan sur hattıdır.

İkincisi; İç Kale'nin güneydoğu köşesinden başlayıp kent sınırları içerisinde batıya doğru bir yay yapıp ilk sur hattının yaklaşık 200 m batısında yer alan sur hattıyla birleşip kentin yaslandığı dağın iki tepesi üzerine kurulan Yukarı Kale'yi kapsamaktadır.

Üçüncüsü; kentin, doğu, güney ve batısını yaklaşık 3100 m boyunca çeviren kimi yerde çift hat olarak yapılmış sur hattıdır (Çiz.22).

3.1.1. Erken Bizans Savunma Yapıları

Erken Bizans Surları kuzeyde eğim nedeniyle doğal savunma sistemine sahip olan doğu surlarının başlangıcından kentin ana caddelerinden biri olan Sütunlu Cadde üzerine

ve batıda tiyatronun kuzey-güney aksı üzerine yapılmıştır⁸⁵. Surların doğu ve batıdaki kısımları kuzeyde kentin yaslandığı dağın engebeli alanlarıyla birleştirilmiştir. Kentin küçük bir kısmını içerisine alan hattın üç tarafında da yer alan sur hatlarında farklı yapım tarzları ve işçilikleri bulunmaktadır.

Doğu yamacı boyunca ilerleyen hattın çoğunluğu çay taşı ve moloz taşla oluşturulmuştur. Kireç harcın bağlayıcı olarak kullanıldığı bu alanda tuğla parçalarıyla beraber kesme traverten blok ve mimari traverten bloklar kullanılmıştır. Hattın doğu cephesinin büyük moloz taşlarla ve traverten bloklarla oluşturulduğu, cephede bir bölümü sağlam kalabilmiş hatlardan anlaşılmaktadır. Kademeli ve topografyaya uygun bir şekilde yapıldığı anlaşılan doğu surları gibi batı surları da topografyaya uygun olarak yapılmıştır. Doğuda araziye göre oluşturulan suru testere formlu bir hal alırken batıda cepler oluşturulmuştur. Batı surlarında çay taşlarının, moloz taşlarının ve travertenin kullanıldığı fakat doğu surlarından farklı olarak mermer ve bantlı travertenden mimari elemanların da kullanıldığı tespit edilmiştir (**Fig.5-6**), (**Fig.11a-b**).

Kentin güney surları ise doğu ve batıdan farklı olarak daha büyük bloklarla inşa edilmiştir. Kentin ana caddelerinden biri üzerine yapılan surda mermer, traverten, onyx, çay ve moloz taşlarıyla beraber tuğlalar kullanılmıştır. Genellikle kesme traverten blokların kullanıldığı dış cephede yer yer sütun tamburları, heykel kaideleri ve arşitrav blokları da kullanılmıştır. Kentin Lykos Vadisi'ne ve kentler arası ana yola bakan yüzü olan güney surlarının bu denli büyük yapılmasının sebebi asıl saldırının güneyden yapılma ihtimalinin fazla olmasıdır. Yapılacak saldırı sırasında düşman kuvvetleri, büyük bloklarla inşa edilen surları görmesi psikolojik olarak saldıran gruba karşı bir üstünlük kurmalarını sağlamaktadır⁸⁶.

Sütunlu Cadde üzerindeki sur hattının bir kısmının açığa çıkarıldığı 1993-2007-2008 ve 2009 yıllarındaki kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan caddeden 1.20 m üst kottaki künk hattı sur yapıldıktan sonra da sur dışında yaşamın devam ettiğinin en bariz kalıntılarından birisidir⁸⁷(**Fig.17**).

⁸⁵Hierapolis Antik Kenti, Erken Bizans Dönemi Surları da eğim nedeniyle doğal savunma sistemine sahiptir. Detaylı bilgi için Arthur 2006, 129-130 bkz.

⁸⁶ Niewöhner 2010, 260.

⁸⁷ Sur dışındaki yaşam için bkz. Raeck 2008, 37; Şimşek 2007, 114.

Tripolis Antik Kenti'nde 2012 yılında sistemli kazıların başladığı ve halen devam eden üçüncü dönem kazılarıyla sur hatları hakkında bilgi daracığımız da genişlemeye başlamıştır. 2012 yılında itibaren kazıları yapılan sur dışındaki Sütunlu Cadde ve Mozaikli Konut'ta, sur içinde yer alan Tabernalar, Erken Bizans Kilisesi 4, Kemerli Yapı, Geç Roma Agorası ve bir kısmı sur dışında yer alan Hierapolis Caddesi'nde sürdürülen kazı çalışmaları Sütunlu Cadde üzerinde yer alan sur hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Sütunlu Cadde'nin doğu kısmının kuzey cephesinde kazı çalışmaları sonucu açığa çıkan tabernalarda surların yapım tarihi hakkında bilgi vermektedir. Tespit edilen 3 adet tabernadan ikisinde kazı çalışması yapılmıştır. Söz konusu yapılar, Sütunlu Cadde'nin kuzeyinde yer alan dükkân sıralarını oluşturmaktadır. Tabernaların güney girişleri Sütunlu Cadde'nin kuzeyinde bulunduğu için caddeyle direk bağlantılıydı. Dükkân girişinin güneyden yapıldığı Taberna 1'in sur yapımıyla beraber girişinin kapatıldığı ve sonraki evrelerde kullanılmadığı tespit edilmiştir. Girişinin kuzey ve güneyden yapıldığı Taberna 2'nin ise kullanımına sur yapımından sonrada devam edilmiştir. Kullanımı sur hattıyla birlikte sona eren Taberna 1 ve mekânlar surların inşa edilip girişlerinin kapatıldığı tarihten itibaren kullanıma kapatılmıştır; "B odası"nda ele geçirilen sikkeler ve diğer buluntular doğrultusunda sur hattının MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirildiği tespit edilmiştir⁸⁸(Fig.20a-b), (Çiz.6).

Güney narteks duvarını, surun oluşturduğu Erken Bizans Kilisesi 4 isimli yapı 2013 yılı kazı çalışmalarıyla açığa çıkarılmıştır. Kilisenin güney ve kuzey duvarında yer alan freskler ve kazı çalışmaları sonucunda tespit edilen sikkeler yapının kullanım dönemleri hakkında en kapsamlı bilgiyi vermektedir. Kazı çalışmalarıyla beraber yapılan sondaj çalışmaları sonucunda ele geçirilen 10 adet sikkeden altısının MS 5. yy'a tarihlendirilmesi, rölyeflerin ve tabernaların sur için verdikleri tarihlerden sonraki bir döneme tarihlendirildiğini⁸⁹ ve sur ile beraber planlandığını göstermektedir⁹⁰. EBK4'ün narteksinin güneyinde surun altından bir geçişle girişi sağlanan dıştan dışa 5.5 x 2.5 m ölçülerinde olan çay taşı ve tuğlalarla örülmüş olan yapı kilisenin pastophorion odası olarak kullanıldığı gibi surun dışına yapılmış kule işlevi gördüğünü ve sur inşa edilirken

⁸⁸ Duman 2013a, 189; Duman 2017c, 111-117; Duman 2018a, 346.

⁸⁹ Duman-Baysal 2014, 635; Duman 2015, 230, 234.; Duman-Baysal 2017, 553.

⁹⁰ Bayram 2017, 108.

bu bölümün de düşünülüp yapıldığını göstermesi açısından önemlidir⁹¹ (**Fig.21a-b**), (**Çiz.5-6**). Yapının doğusunda yer alan apsisin bulunduğu bölümde tespit edilen mermer blokların orijinal yerlerinde olması, bu bölümün daha önce var olan bir yapının üzerine inşa edildiğini göstermektedir⁹². Ayrıca kilisenin yapım tarihinin surun yapılış tarihinden hemen sonra veya aynı tarihte olması bu bölümde kiliseden önce kullanılan başka bir yapının varlığını da kanıtlar niteliktedir⁹³.

2012 yılında başlayan Sütunlu Cadde kazı çalışmalarında açığa çıkarılan ve o dönem için Güney Giriş Kapısı 1⁹⁴ olarak adlandırılan kapının güneyinde ve kapı boşluğu içerisinde açığa çıkarılan kabartmalı iki rölyef, surun yapımı hakkında bilgi vermektedir. Birinci kabartmadaki yazıtta isimleri geçen imparatorlar Batı ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun yöneticiliğini yapmış olan *I. Valentinianus* (MS 364-375) ile Valens (MS 364-378)'tir. İkinci rölyefte ise Doğu ve Batı Roma İmparatorları I. Theodosius – Gratian ya da I. Theodosius – II. Valentinianus betimlenmiştir. Cepheden yan yana betimlenmiş iki imparator, sağda ve solda uçar pozisyondaki iki Victoria tarafından bir çelenk ile taçlandırılmaktadırlar. İlk rölyef için Valens ve Valentinianus'un yönetim yıllarının erken dönemine, MS 364-368 tarihlerine verilmekteyken ikinci rölyef I. Theodosius'un ilk yönetim yıllarında düzenlenen Constantinopolis Konsili'nin toplandığı MS 379-381 tarihlerine verilmiştir⁹⁵.

Rölyeflerden ilki kemerli yapılan EK4'ün üstüne yerleştirilmiştir. İkinci rölyef ise surun güney cephesinde alttan üste doğru üçüncü blok dizisinde 2.10 x 1.30 m ölçülerindeki üzerinde 0.05 m ölçülerine sahip deliklerin olduğu girintiye yerleştirilmiştir. Rölyeflerin bu alanda sergilendiği arkeolojik veriler neticesinde söylenebilir⁹⁶ (**Fig.35b**),(**Çiz.5-6, 13**).

MS 3. yy'dan itibaren sınırları çok genişleyen Roma, Sasani'nin yükselişi nedeniyle artık savunma rolünü üstlenmeye başlamıştır⁹⁷. MS 4. yy'da Sasanilerin İmparatoru II. Şapur, Roma İmparatoru II. Constantinus'a yazdığı bir mektupta Sasanilerin topraklarını ataları gibi Makedonya sınırına kadar uzatmayı hedeflediğinden

⁹¹ Duman 2017, 11; Bayram 2017, 107.

⁹² Duman 2017c, 111; Bayram 2015, 105.

⁹³ Duman 2017c, 111; Duman 2018a, 351.

⁹⁴ Erken Bizans Suru Güney Kapıları başlığı altında EK4'e bkz.

⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Duman 2018a, 345-347, fig 4-5.

⁹⁶ Duman 2018a, 345-347

⁹⁷ Kaçar, 2009, 10.

bahsetmektedir⁹⁸. MS. 3'yy'dan itibaren savunma konumunda olan Roma İmparatorluğu, Balkanlarda Gotların ve Doğu'da Sasanilerin oluşturduğu güvensiz ortam nedeniyle⁹⁹ kentin 1/10'unu içine alan sur hattının, I. Theodosius tarafından alınan karar gereği MS 4. yy sonu ve MS 5. yy başlarında oluşturulduğunu söyleyebiliriz¹⁰⁰. Ancak Jacobs, aynı zamanda söz konusu tarihlerde Anadolu'da bir savaş tehdidi olmadığını ve barışın hâkim olduğunu bu nedenle Küçük Asya'da kentleri küçülten surların tam olarak neden yapıldığı konusunda net bir bilgi olmadığını belirtmektedir¹⁰¹, Tripolis çevresindeki Laodikeia, Hierapolis, Herakleia Salbake gibi yakın kentlerin yanı sıra kısmen daha uzak olan Aphrodisias, Perge, Side, Sagalassos gibi kentlerin etrafı da aynı dönemlerde sur hatlarıyla çevrilmiştir¹⁰². Erken Bizans Dönemi surları olarak adlandırılan ve kentin belli başlı yapılarını sur içinde tutacak şekilde planlanan sur hattı 2100 m uzunluğunda 230 bin m²'lik bir alan üzerinde inşa edilmiştir¹⁰³.

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda güney surlarının takip edilebildiği fakat farklı tarzda taşlarla oluşturulan batı surlarının Erken Bizans Dönemi Surları ile beraber planlanmış ve yapılmış olmalıdır¹⁰⁴.

3.1.2. Geç Bizans, Yukarı Kale ve Tripolis Çevresindeki Geç Bizans Surları

Sasani saldırıları sonucunda MS 7. yy'da terk edilen kentte, kazı çalışmaları sonucunda Erken Bizans Kilisesi 4'ün naosunun kuzey cephesinde bulunan iki azize ait fresk Orta ve Geç Bizans Dönemine tarihlendirilmiştir¹⁰⁵. Yine kazı çalışmaları sırasında Erken Bizans Kilisesi 4, Sütunlu Cadde ve Kemerli Yapı'da 10. yy'a tarihlenen seramikler ışığında Tripolis'te MS 10. yy'dan itibaren yaşamın tekrardan başladığını söyleyebiliriz¹⁰⁶.

⁹⁸ Kaçar, 2009, 9, dp.20.

⁹⁹ Büyükkolancı 2018, 423-424.

¹⁰⁰ Duman 2013a, 184; Duman 2017, 12; Duman 2018, 345; Benzer durum Laodikeia'da da bulunmaktadır. Bkz. Şimşek 2013, 109.

¹⁰¹ Jacobs 2012, 117-118, Tablo 1.

¹⁰² Duman 2013a 189; Duman 2017a, 12; Herakleia Salbake için bkz. Şimşek 2002, 126-127; Laodikeia için bkz. Şimşek 2007, 111; Şimşek 2013 109; Hierapolis için bkz. D'Andria 2003, 115.

¹⁰³ Duman 2013b, 42; Duman 2017a, 12.

¹⁰⁴ Erken Bizans Güney Surları için bkz. sayfa 15.

¹⁰⁵ Duman 2017a, 11; Bayram 2017, 108, dp.6.

¹⁰⁶ Duman 2014, 225-234; Duman 2015, 230.

İlk izlerinin İç Kale'nin güneydoğu köşesinde görüldüğü, kentin güneyinde bir yay çizerek Buldan Deresi'nin 175 m kuzeyinden geçip batıda Erken Bizans Dönemi surlarının batı duvarının 200 m batısında Büyük Hamam'ın batı duvarını ve Yukarı Kale'ye kadar uzanıp içine alan diğer sur hattı kentin Geç Bizans Dönemi surlarını oluşturmaktadır.

Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192) sırasında ordusunu Tripolis'ten geçiren Friedrich Barbarossa, Tripolis'i terk edilmiş ve yıkık bir halde bulmuştur¹⁰⁷. Barbarossa'nın kaleden bahsetmemesi o tarihlerde henüz kalenin inşa edilmediğini göstermesi bakımından önemlidir¹⁰⁸. Batı surlarının devamı olan ve Tripolis'in yaslandığı dağın üstünde çizme şeklinde iki tepe noktaya oturtulmuş Yukarı Kale yapımında farklı malzemelerin kullanıldığı ve 43 bin m²'lik alanı kaplayan bir komplekstir. Kalenin içinde en sağlam yapı olarak günümüze kadar ulaşan yuvarlak planlı kule, kalenin kuzeybatısına hâkim bir konumda inşa edilmiş olup kule hakkında detaylı bilgi vermektedir¹⁰⁹ **(58a)**, **(Fig.61a-f)**, **(Çiz.12, 15-16)**.

III. John Ducas Vatatzes'in yönetim yılları (1222-1254) içerisinde Lykos Vadisi Bizans ve Türkler arasında sürekli el değiştirmektedir¹¹⁰. Bu nedenle savunmaya yönelik olarak kale, kule ve savunma duvarlarına önem verdiği bilinen Vatatzes, Tripolis'te de tahkimatlar kurdurtmuştur. Belirsizlik içinde olan Lykos Vadisini Nicaea Krallığıyla birbirine bağlayan ana yol üzerinde yer alan Tripolis, Lykos Vadisi'ndeki Nicaea Krallığının son kalesi olarak önemini dönem içerisinde korumaktadır. Kentin güneyinde, İncil'de adı geçen ilk yedi kiliseden ikisine sahip olan ve Hıristiyanlar için Haç güzergâhı olan Laodikeia'yı ve Philadelphia'yı birbirine bağlayan yol bulunmaktadır¹¹¹. Laodikeia'dan Philadelphia'ya doğru devam eden yol sonrasında da Nicaea Krallığı'na ulaşmaktadır. Tripolis Yukarı Kale ve onunla inşa edilen Geç Dönem surları, Philadelphia ve Nicaea'nın güvenliği için inşa edilmiş olmalıdır¹¹².

III. John Ducas Vatatzes, bu nedenle sadece savunma amaçlı olarak istihkâmlar yaptırmamış kent etrafını saran eski sur sistemlerinin tekrardan kullanılması için onarımlar da yaptırmıştır. Erken Bizans Dönemi sur hatlarının bir parçası olan doğu

¹⁰⁷ Duman 2015, 230, dp.7; Vryonis 1971, 155, dp.98.

¹⁰⁸ Duman 2014, 225.

¹⁰⁹ Duman 2015, 230; Erken Bizans Sur Güney Kuleleri başlığı altında EKL8'e bkz.

¹¹⁰ Duman 2017a, 14.

¹¹¹ Duman 2013b, 42; Duman 2015, 232.

¹¹² Duman 2013b, 43; Duman 2015, 232.

yamaçları üzerindeki sur ve kapılar da söz konusu dönemde tekrardan yenilenmiş veya onartılmış olmalıdır. Yapım teknikleri olarak ve kullanılan malzeme açısından birbirlerine benzer tarzda inşa edilen Erken Bizans Dönemi doğu surlarıyla Geç Bizans Dönemi olarak nitelendirebileceğimiz ve GK3 olarak adlandırdığımız kapının olduğu hat aynı dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Doğru yamaçları üzerinde yapılan sur hatlarının alt kotlarının bazı bölümlerinde gözlemlenen ve Erken Bizans surlarında yapıldığı düşünülen traverten kesme bloklar üzerine inşa edilmiş olması da bu savımızı güçlendirmektedir.

III. John Ducas Vatatzes'in savunma duvarlarına önem verdiğini bilmekle beraber kent etrafını saran eski sur sistemlerinin tekrardan kullanılması için onarımlar da yaptırmıştır¹¹³. Onarım yaptırdığı kaleler arasında Magnesia ad Sipylum'daki iç kale ve dış kale dışında, İzmir Kadifekale'de örnek olarak verilebilir¹¹⁴. Garnizon olarak önem verdiği Tripolis'te ise kentin yaslandığı dağın tepesine yeni bir kale inşa ettirirken, duvar işçiliği yönünden iki kalenin de karşılaştırılabilmesine olanak sağlamaktadır¹¹⁵.

Kalenin yapım tarihine dair önemli bilgiler veren Yukarı Kale'nin kuzeydoğu köşesinde bulunan kule 1222/3 tarihine tarihlendirilmektedir¹¹⁶. Kulenin benzerleri duvar işçiliği, yuvarlak kuleleri, harçlı tuğla-taş örgüsü ve yamaçları izleyen düzensiz planı ile çevre kentlerden Philadelphia, Tabala, Maeonia ve Satala ile karşılaştırılabilir¹¹⁷.

Tripolis'te yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında az sayıda da olsa Geç Bizans Dönemi'ne ait kalıntılarla karşılaşmıştır. Bunlar arasında yoğunluğu Yukarı Kale ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında bulunsa da, az sayıda örnek de Hierapolis Caddesi, Devlet Agorası, Sütunlu Cadde, Kemerli Yapı, Agora Kuzey Portik, Agora, Hierapolis Caddesi Doğru Portik, Anıtsal Çeşme'de ele geçmiştir. Kırık olarak ele geçen seramik buluntuları kase ve tabaklardan oluşmaktadır. Tek renk astarlı gruplardan oluşan örnekler sarı ve yeşil, çok renkli örnekler ise yeşil, sarı ve kahverengidir. Sgraffito ve champlévé tekniklerinin uygulanması ile bezelenen parçalar da buluntular arasında yer almaktadır. Tripolis'te aşağı şehir ve kaledeki yaşamsal izler göz önüne alındığında,

¹¹³ Duman 2015, dp. 10; Gregory 2007, 280,

¹¹⁴ Foss 1979, 307, Ermiş 2016, 247. İç kalenin III. John Ducas Vatatzes tarafından onarım yaptırılmadığı 1222 yılında yeni bir kale yaptırdığının rivayet edildiği belirtilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Sevgen 1959, 253; Daş 2009, 47.

¹¹⁵ Duman 2015, 234.

¹¹⁶ Duman 2015, 232.

¹¹⁷ Kentler için bkz. Sevin 2001, 187.

kaledeki stratigrafi ile tespit edilen seramikler için sağlam veriler ortaya koyarken olup, seramikler için MS 13. yy.-erken 14. yy. tarihi önerilmiştir¹¹⁸.

Kentin doğu, güney ve batısında yer alan günümüz Yenicekent Mahallesi'ni de çevreleyen ve yaklaşık 3100 m'sinin tespit edilebildiği sur hatlarına ait yapı kalıntıları Geç Bizans Dönemi surları ile benzer özellikler göstermektedir.

Kazı çalışmasının yapılmadığı sadece yüzey araştırmalarının yapılabildiği hatların büyük bir kısmı; Yenicekent çevresinde işletilen kum ocağı yüzünden büyük ölçüde hasar görmüş, özellikle yerli halk arasında Kargidüne Mevki olarak adlandırılan yaklaşık 1000 m'lik bir uzunluğa sahip sur hattı tamamen yok olmuştur.

Tripolis Çevre Surları, Erken Bizans Dönemi sur hattıyla beraber Geç Bizans Dönemi Sur hatlarını da içine alan hatta çok daha büyük bir alanın koruma yükümlülüğünü almıştır.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den itibaren Anadolu Selçuklu İmparatorları'nın Lykos Vadisi'nin güvenliğinin sağlanması için batıda en elverişli sınırın Philadelphia kentine sahip olunarak ulaşılabileceğini düşünmelerinin yanı sıra Smyrna ve Ephesus'u, Selçuklu başkenti Konya'yı ve ticaret limanı olan Antalya'yı birbirine bağlayan Büyük Menderes Havzası'nın askeri ve stratejik önemi dolayısıyla da bu bölgeye ayrı bir önem verilmekteydi¹¹⁹. Buna karşılık Nicaea Krallığı Tripolis çevresine yaptığı sur hatlarıyla bu denli büyük bir araziyi koruyarak hem verimli topraklardan yararlanıyor hem de MS 13. yy'da Türklerin eline geçen Laodikeia'nın ardından Lykos Vadisi'nde, Nicaea (İzник) Krallığı'nın anahtarı konumundaki Philadelphia gibi önemli bir Bizans kentinden önceki son kale olan Tripolis'i savunma bakımından güçlendiriyordu¹²⁰. Laodikeia'nın MS 13. yy'ın başlarında Türkler ve Bizanslılar elinde sürekli el değiştiriyor olması ve küçük gruplar halinde yağmalamaların devam ediyor olması Lykos Vadisi'nde henüz ne Bizans'ın ne de Türklerin tam olarak egemenliklerini sağlayamadıklarını göstermektedir¹²¹. Bizanslılar ile Denizli bölgesinde yaşayan yaklaşık 200.000 çadır konar-göçer uç Türkmeni arasında MS 13. yy boyunca sınır boylarında devam eden mücadele Nicaea (İzник) Krallığının en güçlü imparatoru olan III. John Ducas Vatatzes

¹¹⁸ Duman 2015, 234, 244-245, fig.11, fig.12.

¹¹⁹ Baykara 1979, 208; Baykara 1997, 42, 77-79.

¹²⁰ Hoffman 1841, 1806.

¹²¹ Duman 2015, 234,

zamanında dahi kesilmemiştir¹²². Aynı zamanda söz konusu dönemde serleşkerlik konumundaki Laodikeia'ya (Ladik) ve Honaz'a (Honas) karşı Tripolis'te oluşturulacak olan askeri bir garnizonun varlığı vadideki belirsizlikleri sonlandırabilecek ve kesin çözüm getirebilecek bir güç olacaktır. Lykos Vadisi'nde Bizans –Türk sınırını oluşturan bir konumda ve verimli, geniş arazilere sahip olan Tripolis'in bir garnizon olarak düşünülmesi de bu bakımdan kaçınılmazdır¹²³. Bu bağlamda III. John Ducas Vatatzes, 1237 yılından itibaren Menderes Havzası'nı Türklere karşı korumak için Balkanlar'dan getirdiği kalabalık bir Kuman-Kıpçak topluluğunu stratiotai¹²⁴ olarak Trakya ve Menderes Havzası'na yerleştirmiştir¹²⁵. Menderes Havzası içinde bulunan Lykos Vadisi'nde de muhtemelen Nicaea Krallığı'na bağlı tek yer olan Tripolis'e, Kuman-Kıpçak topluluğunu yerleştirmiş olmalıdır.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Moğollarla yaptığı ancak mağlup olduğu 1243 yılındaki Köseadağ savaşı sonrası III. John Ducas Vatatzes'e elçi göndererek anlaşma yapmak istediğini söyler ve kabul edilir. 1243 yılı Ağustos ayı sonu veya Eylül ayı başında¹²⁶ Akropolitês, iki imparatorun, Selçuklu askerlerinin, imparatorları karşı kıyıya geçsin diye ahşap bir köprü yaptıklarını ve daha sonra Tripolis'te buluştuklarını ifade eder¹²⁷. Akropolitês'in "Tripolis'te buluştular", "ahşap köprü yaptılar" diye belirtmesi önemlidir. Zira, Tripolis sınırları içerisinde Selçuklu İmparatoru'nun gelebileceği güzergâha göre alelacele ahşap bir köprü'nün kurulup üstünden geçilebileceği iki yer vardır. Bunlardan biri her ne kadar o dönemde kullanılmıyor olsa da Hierapolis Caddesi'nin güneye doğru devamında Tripolis'in I. derece sit alanı içerisinde geçen

¹²² Togan, 1981, 196; Şahin 2006, 59; Ayönü 2007, 159.

¹²³ Bibi 1941, 278; Cahen, 2012, 36; Farklı dönemlere ait olsalar da Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan Zerzevan Kalesi, bir garnizonun ne tür özelliklere sahip olması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zerzevan Kalesi ve çevresi, verimli, su bakımından zengin, ticaret yolları üzerinde, asker ve sivilin beraber yaşayabileceği, Roma – Sasani sınırında ve Roma – Sasani mücadelelerinin yaşandığı bir konumda garnizon olarak kullanılması, Tripolis'in kalesi, konumu ve MS 13. yy.da Türkler ve Bizanslılar arasında yaşanan siyasi ilişkiler ve mücadeleleriyle benzer özellikler taşıması söz konusu dönemde Tripolis'in garnizon olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Zerzevan Kalesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Coşkun 2019, 21; Vitruvius (I, IV) kentlerin kurulmasında hangi özelliklerin göz önüne alınması gerektiğini anlatmıştır. Bu özellikleri içinde barındıran Tripolis'te MS 13 yy.da bir garnizon kenti olması için ideal bir konumda bulunmaktadır.

¹²⁴ Ostrogorsky 2011, 91; Verilen mülk karşılığında ordu hizmetine mecbur edilen asker.

¹²⁵ Witte 1999, 13; Ostrogorsky 2011, 409; Rasonyi 1993, 154.

¹²⁶ II. Gıyâseddin Keyhüsrev 1243 yılındaki Köseadağ savaşının hemen ardından III. John Ducas Vatatzes'ten önce İstanbul Latin İmparatoru Baudovin'le ittifak yapmak istemiş, bu nedenle 5 Ağustos 1243 yılında bir mektup yazmıştır. Ancak gizli ittifaktan haberi olan III. John Ducas Vatatzes buna engel olur ve Keyhüsrev'le kendisi anlaşma imzalar. Mektubun yazılması ve Vatatzes'in bunu öğrenmesi için geçen süreyi de düşününce Ağustos ayının sonlarında veya Eylül ayı başında buluştukları düşünülebilir. Mektup için detaylı bilgi bkz. Kaymaz 2014, 105, dp.10.

¹²⁷ Akropolites 2007, 221; Ayönü 2018, 254.

Buldan Deresi'dir. İkincisi ise günümüzde Menderes Nehri üzerinde yer alan baraja ait regülatörün olduğu bölümdür. Moğollarla yapılan savaştan yenik bir şekilde çıkan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Tripolis'te Vatatzes ile buluşmak için Lykos Vadisi'nin kuzeyindeki dağların eteklerini kullanarak daha güvenli bir şekilde Tripolis'e ulaşmak ve antlaşma yapmak istemiş olabilir. Her iki ihtimalde de çevre surları buluşulan alanları içine almaktadır (**Çiz.22**). Tripolis Çevre surlarının, Buldan Deresi'nin yaklaşık 200 m güneyinde yapılmış olması, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ve askerlerinin mutlak suretle bu savunma yapısının içine girip köprü kurmalarını gerektirmektedir. Fakat Akropolitês'in buluşma alanından ve anından bahsederken Tripolis Çevre surlarından hiç bahsetmemesi; 1243 yılında söz konusu surların yapılmadığı ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Yine aynı şekilde eğer sur hattı yapılmış olsaydı Vatatzes'de söz konusu sur hattı civarında Keyhüsrev ile buluşur, sultanın kente daha fazla yaklaşmasına izin vermezdi. Sonuç olarak söz konusu buluşmadan sonra bölgede oluşan huzur ortamından yararlanılarak çevre surları yapılmış olmalıdır.

Yapılan sur hattının doğuda Azmak Mevkisi'nde yer alan Menderes Nehri'ne 150 m'lik mesafedeki ilk hattıyla karşılaşılması ama başlangıcının yüzeyde gözükmeyip toprak altında ilerlemesi, sur hattının Menderes Nehri'ne kadar uzandığını göstermektedir (**Fig.67a-b-c**). Böylece Menderes Nehri de savunmanın bir parçası haline getirilmiş olmalıdır (**Fig.89**), (**Çiz.22**).

Sur hattının batıda gözükmediği son nokta olan Çayınkaşı Mevkisi'nde toprak altında ilerlediği tespit edilen hattın son gözükmediği alandan 450 m kuzeyde bulunan Buldan Deresi yatağında, hatta dair bir iz tespit edilememiştir. Muhtemelen doğuda Menderes Nehri'yle başlayan sur hattı batıda Buldan Deresi ile bitirilmiştir. Tripolis'in güneydoğusundan başlayarak batıya doğru bir yay şeklinde ilerlemekte olan sur hattı hem Tripolis'i hem de MS 13. yy'da yaşamın devam ettiği ve Yukarı Kaleyi korumaktadır. Tripolis ile Direbolu'yu birbirine bağlayan stabilize yolu ve aynı zamanda kaleye su teminini sağlayan, kayrak taşlarıyla oluşturulmuş ve küçük bir kısmının günümüze ulaştığı su kemerlerini de savunma hattı içerisine dâhil ederek güvenlikleri sağlanmış olmalıdır. Kent çevresini saran bu sur hattıyla; MS 13. yy'da halen Direbolu'da yaşayan insanların korunmaları da amaçlanmıştır. (**Fig.85a-b**).

Kent geniş bir alanı savunan surlarıyla, kalesiyle, kuleleriyle; çevresinde savunma adına kullanabileceği Menderes Nehri, kentin yaslandığı dağın kaygan zeminini ve

çevresindeki dere yataklarını da savunmaya dâhil ederek gerçekten de Nicaea Krallığı'nın Lykos Vadisi'ndeki son kalesi olduğunu göstermektedir. Güçlü bir savunma hattı inşa edildiğini; Pachymeres *"Tufandan beri ele geçirilemeyen bu güçlü yer"* diye tanımlayarak da anlatmıştır¹²⁸. Güçlü bir savunma inşa eden Tripolis normal yollarla alt edilememiştir. Bunun neticesinde Türkler şehre gizlice girerek istila etmişlerdir. Pachymeres Relations Historiques IV'te Tripolis'in Türkler tarafından nasıl alındığını detaylıca anlatmıştır: *"Doğu bölgesinde bulunan kalelerin arasındaki Derebol'da yaşanan olayları anlatmak belki de o kadar kötü değildir; beklenmedik ve anlamsız bir bahaneyle İmparator Doukas (III. Jean Batatzes) Alaşehir'i koruyan hatta onun kaderine bile sahip çıkan bu eski şehri bir yıllık buğday stoğu ve çeşitli silahlar tedarik ederek kuvvetlendirmeye karar vermişti. Tufandan beri ele geçirilemeyen bu güçlü yer kendiyile övünüp Türklerin ataklarını önemsemiyordu. Oysaki kuşatma zamanı tasarlanmıştı; bazıları pes etmiş olmasına ve ikmal yollarının kapanıp aşırı bir ihtiyaç durumu doğmasına rağmen Derebol halkı uzun süre dayanmıştı. Yakın zamanda gelecek yardım da olmadığına göre bu sorunları düzenlemeler yaparak ve Türklerle anlaşarak çözmeye karar verdiler: Türklerle yapılan geçici uzlaşma sonucu buğday temin etmişlerdi. Ticari alışkanlıklarının gerektirdiği gibi şehirden çıkıp zorunlu gıdaları alamıyor, ancak Türklerin özgürce şehre girip bunları satmalarına müsaade ediyorlardı. Bu durum Türklere şehri ele geçirme fikrini vermişti; anlaşmaları yaptıktan sonra şehre saldırmak için kesin ve uygun bir zaman kararlaştırdılar. Askerlerin bir kısmı gereksinimlerini karşılayıp, yakın ve gizli bir yere yerleştikten sonra şehre girmişlerdi. Buradaki ticari emtia buğdaydı ve her eşek, üzerindeki çuvallar yardımıyla iki kat fazla yük taşıyor olmuştuk. İşte tam bu sırada savaş borazanları çalmaya başladı; atasözünde olduğu gibi halk akrepleri çayır kuşu gibi karşılamıştı, onların erzak için giriştikleri aldatıcı umutları gururlarını okşamıştı o yüzden bir süre sakinlerdi. Gece çoktan onları sarmalamıştı ve bir belirsizlik içinde kalmışlardı, onlar güzel umutlarıyla beklerken önlerinde kötülükler vardı. Düşmanlar savaş borazanlarını çalana kadar halk karanlığın ortasında korkusuzca bekliyordu. Düşmanlar yıldırım hızıyla halkın başındaki adamın kapısına geldiklerinde halk da ani bir korkuyla uykusundan uyandı; düşman gürültüler çıkararak yakında bulunan adamlarından yardım çağırmaya başlamıştı. Yine aynı gecede tek bir saldırıyla bu güçlü şehri ele geçirmeyi başardılar. Ve Alişir Karamanlarla birlikte buraya baskınlar yapmış*

¹²⁸ Pachymeres Rel. His. 88.

oldu. Büyük Dükten kaçmayı başaran korkusuz ve kibirli bu adam bahsedilen güçlü şehre girmeyi başarmıştı”¹²⁹.

Pachymeres’in anlattıklarına göre Tripolis savunması o kadar güçlü ki, Tripolis’liler Türklerin saldırılarını önemsemiyor ve bir bakıma kibirleniyorlardı. Metinden anlaşıldığı kadarıyla kibirlendikçe de herhangi bir saldırı karşısında tedarikli olmayı elden bırakıyorlardı. Çok ağır kuşatma olduğunda dahi Tripolis’ten 5 km kuzeyde bulunan Direbolu’dan erzak yardımı aldığını ve Direbolu’nun da kuşatma içerisinde kaldığını anlamaktayız. Bu nedenle Direbolu’nun Tripolis için önemli bir yerleşim olmasıyla beraber onun savunulması için; kentin etrafını çeviren 3100 m’lik çevre surlarının Direbolu’ya ulaşan yolu da içine alması sağlanmıştır.

Tripolis’i, 1205’ten beri Türk hâkimiyeti altında olan bir bölgeyi ve Menderes Havzası’nın kuzeyini kontrol ettiği için Lydia savunmasının anahtarı olarak gören Vatatzes, Tripolis’i tekrar yaptırmış ve savunmasını güçlendirmiştir¹³⁰. Ancak Alişir’in zekası ve Tripolislerin savunma yapılarına fazla güvenip güvenliği elden bırakmaları sonucunda Tripolis 1306 yılında Germiyanogulları tarafından alınmıştır¹³¹. C. Foss, Tripolis’in kaybedilmesini Philadelphia ve Sardeis için büyük bir kayıp olarak nitelendirmektedir¹³². Alişir aynı tarihte 30 bin kişilik bir orduyla Philadelphia’yı kuşatmıştır. 1314 yılında ise Yakup Bey, Philadelphia’yı vergiye bağlamıştır¹³³.

Lykos Vadisi’ndeki gücünü arttıran Germiyanogulları’nın, Philadelphia’yı kuşatıp vergiye bağlamış olması bölgede güçlendiğini göstermektedir. Böylece Germiyanogulları’nın, Tripolis’in, geniş bir alanı kaplayan sur hatlarıyla beraber dağın tepesinde imar edilen kale kompleksine de ihtiyaç duymayıp kullanmadığını ve duvar arkasına geçmek yerine bölgenin tamamında gücünü sergilediğini göstermektedir. Tripolis’in savunma yapılarına, Germiyanogulları’nın ihtiyaç duymaması, söz konusu hatların yine 1306 yılından önce yapıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Kent çevresinde konumlandırılan sur hatlarının bir bölümünün tahrip olması bir bölümünün toprak altında kalması sebebiyle ele geçen buluntu çok az sayıdadır. Batıda yer alan ve zeminden yaklaşık olarak 15 m üst kotta toprak üstünde tehlikeli bir şekilde

¹²⁹ Pachymeres Rel. His. 88- 89.

¹³⁰ Foss 1976, 80.

¹³¹ Turgut 2017, 14.

¹³² Foss 1976, 80.

¹³³ Uzunçarşılı 1988, 67; Cahen 2012, 357, Baştav 2015, 34-36, Sevgen 1959, 229.

duran sur etrafında bulunan kırık seramik parçaları Yukarı Kale’de bulunan MS 13. yy ve erken 14. yy’a tarihlendirilen seramik gruplarıyla benzer özellikler göstermesi açısından yine önemlidir.

Yine çevre surları içinde yer alan I. derece sit alanı içerisinde yer almayan ve günümüz Yenicekent Mahallesi sınırları içerisinde Buldan Belediyesi’nin işlettiği kum eleme ocağı içerisinde bulunan çay taşı ve tuğlanın kireç harçla beraber kullanıldığı yüksekliği yaklaşık 4 m olan yapı kalıntıları toprak kesit içerisinde tespit edilmiştir. Çay taşlarının yanı sıra az sayıda kesme traverten bloğun da kesit içerisinde görüldüğü yapının uç kısmında tespit edilen 16 adet üst üste koyulmuş ve kireç harçla bağlanmış tuğla sırası bulunmaktadır. Söz konusu alandan batıya doğru yaklaşık 13 m gidildiğinde 6 adet künk hattıyla karşılaşılmaktadır. Çok fark olmamasına rağmen farklı kotlarda yer alan künklerden 2’si doğuda 2’si batıda olmak üzere toplam 4 adet künk kuzey-güney doğrultuludur. Ortada yer alan diğer iki künkten doğudaki kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu uzanırken batıdaki kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanmaktadır. 16 cm çapındaki künk hatları ve toprak kesitte görülen yapı, kum eleme ocağı yapılırken tahrip edilmiş olmalıdır. 6 adet künk hattına sahip olan yapı I. derece sit alanının yaklaşık 400 m güneybatısında, çevre surları olarak adlandırdığımız sur hatlarının 150 m kuzeyinde inşa edilmiş bir su yapısı olmalıdır. Söz konusu yapı Tripolis dışında yaşamın geniş bir alanda sürdüğünü ve çevre surlarında buna göre inşa edildiğini göstermesinin yanı sıra stratiotai olarak yerleştirilen insanların su ihtiyacını gidermesi içinde yapılmış olmalıdır (Fig.86a-b-c).

3.2. Yapım Teknikleri ve Kullanılan Malzeme

Kentin yaklaşık 1/10 ‘unu içine alan Erken Bizans Dönem Surları, doğu hattı boyunca topografyaya uygun olarak yapılmış olup genellikle arazinin omuz yaptığı bölümlerden geçirilmiştir. Kentin eteklerine kurulduğu dağdan başlayarak güney surlarına kadar olan yaklaşık 900 m’lik hat; traverten kesme blok, çay taşı, moloz taş ve tuğlanın yanı sıra nadir de olsa kayrak (şist), mermer ve onyx’in, kireç harç kullanılarak örülmesiyle oluşturulmuştur.

Dağın engebeli kısımlarından başlayan sur hattında dağın doğal kayalarının savunma için kullanıldığı tespit edilmiştir. 2 m ile 2.5 m arasında değişen kalınlığa sahip olan doğu surlarının en yüksek noktası 5.20 m’dir. Doğu dış cephesinin bir bölümünde görülen traverten kesme bloklarla beraber yer yer kullanılan traverten sütun parçaları bu

kısımda kullanılan en büyük bloklardır. Dış cephede traverten dışında büyük moloz taşların kullanılması, hattın dışarıdan bakıldığında güçlü bir görünüm vermesini istemelerinden dolayı yapılmıştır. Dış cephelerde kullanılan büyük taşlar hattın bazı bölümlerinde düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir. Hattın bazı kısımlarında büyük taşlar kullanılarak yapılan dış cephede büyük taşlar bazı yerde iki bazı yerde üç sıra halinde şerit gibi çekilen çay taşlarının arasına yerleştirilmiştir. Büyük taşlar arasında kalan boşluklar ise yine küçük taşlarla doldurulmuştur. İnce ve kalın hatlar, sur hattı boyunca aynı aksta veya kotta süreklilik göstermemektedir. EK1'in olduğu bölümde cephe taşlarının bir kısmında dökülmeler mevcuttur. Söz konusu dökülmeler, sura zaman içerisinde zarar verebileceği gibi tez çalışması içinde yardımcı olmaktadır. Dökülmeler sayesinde surun yapım aşamalarını görebilmekteyiz. 7 ayrı kademede yapılmış olduğunu tahmin ettiğimiz hattın en alttaki kademesi daha yüksek yapılmıştır. Sonraki 6 kademe ise birbirine eşit seviyede yükseltilmiştir. Ancak en üst kottaki alanın dağınık bir şekilde kalması bir alt kademeye mi ait yoksa ayrı bir kademe mi olduğunu anlamamızı zorlaştırmaktadır. Yine söz konusu kademelerde kullanılan büyük kesme traverten blokların kullanıldıkları alanlar kademe yükseklikleriyle uyumaktadır. Cephede günümüze kadar ulaşan insitu kesme traverten bloklara bakıldığında hemen hemen hepsinin ortaya yakın kısımda yani 3. kademede kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu bloklar farklı aralıklarla yerleştirilmiş olup aralarının büyüklü küçüklü çay taşları, moloz taşları ve tuğlalarla doldurulduğu gözlemlenmiştir. Küçük taşlara nazaran büyük blokların kullanılması ve aralarının küçük taşlarla doldurulması hattı sağlamlaştırmak için tercih edilmiş olmalıdır (**Fig.11a-b**).

İç Kale olarak adlandırılan ve kentin güneydoğusunda bulunan 16000 m²'lik alanın yapımında traverten kesme blok, çay taşı, moloz taş, mermer, onyx ve tuğla, kireç harç kullanılarak oluşturulmuştur. İç dolgu malzemesi olarak ise çay taşlarıyla beraber tuğla, mermer ve traverten mimari parçalar kullanılmıştır. İç kalenin kuzey, doğu ve batı cephelerinde daha çok çay ve moloz taşları kullanılmış olup güney cephesinde özellikle kulelerde traverten kullanımı daha fazladır. Güney cephenin iç malzemesi için ise mermer ve traverten parçalarla beraber çay taşı ve tuğlanın kullanıldığı gözlemlenmiştir.

İç kalenin güneybatı ucundan batıya doğru yaklaşık 50 m sonunda surun üst noktasının sağlam olarak gözüktüğü doğudan batıya doğru yaklaşık 6 m'lik bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde yapılan ölçüm çalışmalarına göre Sütunlu Cadde üzerine inşa edilen güney surun yüksekliği 7.5 m olarak hesaplanmıştır. Söz konusu alan, surun kuzey

cephesi olarak kullanılan dorik portiğe ait geison bloğunun dahi alt kotta kalacak şekilde üzerinin kapatılıp, surun 2 m daha yükseltildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Surun üst noktasının gözüktüğü bölümden yaklaşık 1.5 m alt kotta yer alan ve surun güney cephesini oluşturan kesme traverten blok bulunmaktadır. Surun güney cephesinde üst kotta bu kadar yakın bir kotta kesme traverten bloğun kullanılmış olması, surun güney cephesinin üst kotlarına kadar traverten blokların yükseltildiğini göstermektedir. Böylece büyük kesme traverten parçaların asıl unsur olduğu güney cephede güçlü bir savunma bloğu kurulduğu izlenimi verilmiş olmalıdır (**Fig.18**). Erken Bizans Dönemi Surlarının dış cepheleri Sütunlu Cadde boyunca kesme traverten bloklarla sınırlandırılmış olup aralarında yine başka yapılardan sökülerek getirilmiş olan mermer ve traverten mimari bloklar kullanılmıştır. Mimari bloklar arasında sütunlar (yivli ve yivsiz), arşitravlar, geisonlar, frizler ve heykel kaideleri¹³⁴ bulunmaktadır¹³⁵. Kuzey portiğe ait traverten sütunlar arası, üst kotlarda tuğlalar ile belli bir düzende kapatılmış, aralardaki boşluklar için ise az sayıda çay taşı ve mermer parçaları kullanılmıştır. Yüksekliğinin 7.5 m, olduğu kalınlığının 3 m olduğu sur hattının iç dolgusu ise daha küçük mermer ve traverten parçalar ile çay taşı ve tuğlalar kullanılarak doldurulmuştur. Güney sur hatlarını ortadan ikiye bölen EK4'ün batısında 60 m'si açığa çıkarılan güney sur hatlarının ikinci kısmının her iki cephesi de kesme traverten bloklardan oluşturulurken, iç kısmın dolgu malzemesinin çoğunluğunu çay taşı ve tuğla oluştururken mermer ve traverten parçalar da kullanılmıştır. Roma Dönemi'nde hem kuzey hem de güney portiğinin dorik düzende yapıldığı Sütunlu Cadde'ye ait olan traverten arşitrav bloklardan iki tanesi sur hattının güney cephesinin üst kotlarında görülmektedir. Mevcut yüksekliğinin 4.10 m olduğu hattın kalınlığı 3 m'dir. Düşmanın göreceği güney cephesinde kesme traverten büyük bloklar kullanılmışken, kuzey cephesinde çay taşı, tuğla, traverten kullanılmıştır. Dış cephenin daha güçlü gözükmesi ve düşmanın tedirgin olması için böyle bir uygulamaya gidilmiştir (**Fig.22b**), (**Fig.23**), (**Çiz.5-6**).

¹³⁴ Heykel kaideleri üzerindeki yazıtlardan kent ve kentte yaşayan insanlar hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Tripolis Erken Bizans Dönemi Surun güney ve kuzey cephelerinde bulunan iki heykel kaidesinin yazıtlarının dış cephede ve görülecek şekilde yerleştirilmiş olması onurlandırılan kişileri tanımamızı ve onlar hakkında az da olsa bilgi sahibi olmamızı sağlamalarının yanı sıra günümüzde isimlerinin halen telaffuz ediliyor olmasıyla bir bakıma onları onurlandırmaya devam ettiğimizi göstermesi açısından da önemlidir. Detaylı bilgi için bkz. Tanrıver 2009, 85.

¹³⁵ Devşirme malzemeden yapılan Tripolis sur hattına benzer örneklerin olduğu Lykos Vadisi kentlerinden Laodikeia için bkz.: Şimşek 2007, 111; Şimşek 2013, 109. Hierapolis için bkz.: D'Andria 2003, 115; Castrianni 2015, 42.

Güney surlarının üçüncü kısmı olan batıdaki surun en yüksek noktasının 5.10 m olarak ölçüldüğü güney cephesinin, büyük bir bölümü yıkılmıştır. Güney cephenin dış cephesinin yıkılmış olması sur hattının yapılışı hakkında bilgi edinmemizi de kolaylaştırmaktadır. Buna göre; sur hattı, mevcut zeminden başlayarak 0.80 m’de bir kademeli bir şekilde yükseltilerek oluşturulmuş ve iç dolgu malzemesi olarak; çay taşı ve tuğlayla beraber mermer, onyx ve traverten parçalar kullanılmıştır.

Yaklaşık olarak 1100 m’lik bir hat oluşturan Erken Bizans Dönemi Batı surları topografyaya uygun bir şekilde arazinin omuz yaptığı bölümlerden geçerek güneyden kuzeye doğru ilerlemektedir. Batı surları içerisinde kullanılan tiyatro¹³⁶ sahne binası hariç hattın büyük bir kısmında batı cepheleri çay taşı, moloz taş ve tuğlanın kullanıldığı tiyatronun kuzeyindeki ve güneyindeki hatlarda ise az da olsa mermer, traverten ve onyx’in kullanıldığı tespit edilmiştir. İç dolgu malzemesi olarak ise hem gün yüzünde olan hatlarda hem de sadece yüzeyde izlerinin takip edilebildiği kısımlarda çay taşı ve tuğlanın yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Stadyumun doğusunda bulunan tepede izlerin kaybolduğu sur hattı muhtemelen doğuda olduğu gibi dağın engebeli yeriyile birleşerek bitirilmiş olmalıdır (**Çiz.22**).

Geç Bizans Dönemi’ne tarihlenen duvarın doğuda ilk parçası İç Kale’nin güneydoğu köşesinde bulunmaktadır. Güneye doğru uzayan Geç Bizans Surunu ikiye bölen K8’in kuzeyinde; traverten, çay taşı, moloz taş ve tuğla beraber kullanılmışken, güneyinde sadece çay taşı, moloz taş ve tuğlanın kullanıldığı görülmektedir. Batı cephelerinin erozyon toprakla dolmuş olup, doğu cephelerinin de bir kısmı gözükmektedir. Mevcut kalınlığın 2.25 m ölçüldüğü duvarın yüksekliğinin ise en yüksek 1.5 m’si ölçülebilmektedir. (**Fig.42**), (**Fig.54**).

Yüzeyde takip edilen sura ait izler muhtemelen suru daha hızlı inşa etmek için Erken Bizans Dönemi batı surlarının 200 m batısında Büyük Hamam’ın batı duvarının sur hattına dâhil edildiği, hamamın kuzeybatı köşesinden başlayıp, GK2 adı verilen Philadelphia Kapısı’nı da içine alarak kuzeye doğru ilerleyen 1210 m’lik surun büyük bir kısmı yıkılmıştır. Surun en sağlam kalan bölgesi iki tepe arasında 215 m ile 225 m kotları arasında yapılan bir kısmı sağlam olan sur hattıyla beraber bindirme tekniğinde yapılan GK3 adı verilen kapıdır.

¹³⁶ Laodikeia Erken Bizans Dönemi surları da kuzey tiyatrosunun sahne binasından geçmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Şimşek 2007, 207, Şimşek 2014, 42.

GK2 ile GK3 arasındaki 420 m boyunca hattın batısında çoğunluğunu çay taşının oluşturduğu sura ait yıkıntı takip edilebilmektedir. Kireç harcın bağlayıcı olarak kullanıldığı surda, çoğunluğunu çay taşın oluşturduğu moloz taşın ve tuğlanın kullanıldığı tespit edilmiştir. Yüzeyde takip edilebilir izlere göre; surun iç dolgu malzemesi olarak yine küçük ebatlı çay ve moloz taşlarla beraber tuğla kullanılmıştır (**Fig.44a-b-c-d-e**), (**Çiz. 11**).

GK3'ün güney hattının doğu cephesinde seyirdim yerine çıkmak için yapılmış olan merdiven basamaklarının yapımında ise onyx, traverten, çay taşı ve moloz taş, kireç harçla beraber kullanılmıştır (**Fig.44d**), (**Çiz. 11**).

Geç Bizans Dönemi'nde yapılan Yukarı Kale, topografyaya uygun olarak inşa edilmiş bir yapıdır. Kalenin kuzey surlarında yaklaşık 262 m boyunca takip edilebilen yüzeydeki izlere göre kireç harç bağlayıcı olarak kullanılmış olup malzeme olarak da çay taşı, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

Kalenin kuzey surlarındaki izleri takip edip doğu yönüne yaklaşık 115 m ilerlenildiğinde karşılaşılan örgü sistemi dağın her iki yanında da karşımıza çıkan doğal kayayla birleştirilmiş sura benzemektedir. Kalenin kuzeyinde var olan kayaların dış yüzlerine kayrak taşları örülerek; Tripolis savunma duvarları içerisinde farklı bir sistemde yapılan örgü sistemi oluşturulmuştur. En yüksekinin 4.90 m olduğu kayaların bulunduğu alanlar doğal sur hattı olarak benimsenmiş olup, kayaların konumuna göre sur hattı inşa edilmiştir. Aralarında boşluk olan kayalar yani savunma açısından güçsüz olan kayaların araları ise kireç harç kullanılarak yine kayrak taşlarla örülmüştür. Kalenin söz konusu bölümünde kayaların kullanılması sur yapımı sırasında hem zamandan hem iş gücünden hem de malzemedan tasarruf edilmesini sağlamış olmalıdır (**Fig.48**).

GK5'in başlangıcından güneydoğuya doğru yaklaşık 138 m boyunca ilerleyen ve bazı kısımlarının cephelerinin gözüktüğü, bazı kısımlarının ise sadece yüzeyde izlerinin takip edilebildiği, çoğunluğunu kayrak taşlarının oluşturduğu sur bulunmaktadır. Doğru cephesinde en yüksek yerinin 2.45 m olduğu alandan sur hakkında bilgi alabilmekteyiz. Hattın kuzeybatı yönünden güneydoğu yönüne doğru 32. m'si ile 46. m'leri arasında söz konusu hat kayrak, çay ve moloz taşın kireç harçla örülmesiyle oluşturulduğu ama kayrak taş kullanımının daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. İç dolgu malzemesi olarak da çay taşı, moloz taş ve kayrak taşlarının kullanılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Kayrak taşlarının sadece kalenin kuzey surlarının doğu bölümünde bu denli yoğun kullanılması

kentin kuzeyinde yer alan dağların kayrak taşı açısından zengin olmasından kaynaklıdır. Kayrak taşı bakımından zengin olan kent kuzeyinden getirilen kayrak taşları muhtemelen Yukarı Kale'nin tüm kuzey surları boyunca kullanılmış olmalıdır. Fakat kuzey surun batı kısımlarının büyük bir bölümü toprak altında kaldığı için ve cephelerinin görülememesi sebebiyle tam olarak kayrak taşlarının kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir **(Fig.49), (Fig.50a-b-c)**.

Yukarı Kale'nin güney surlarında sağlam olarak günümüze ulaşan 35 m'lik surda çay taşı, moloz taş, onyx, traverten ve tuğlayla yapılıp bağlayıcı olarak kireç harcın kullanıldığı tespit edilmiştir. Güney cephesinin dış duvarında yer yer sağlam kalan kısımlarına göre, dış cephede büyük taş ve blokların kullanıldığı aradaki boşlukların ise küçük taş ve tuğlalarla doldurulduğu tespit edilmiştir **(Fig.51), (Fig.52a-b-c)**.

Tripolis Antik Kenti'nin dış suru olarak nitelendirilen 3100 m uzunluğundaki surun başlangıç noktası olan Azmak Mevkisi'nde sur hattının güney cephesinde büyük moloz taşların kullanıldığı ve moloz taşlar arasına küçük çay taşları yerleştirildiği tespit edilmiştir. Hattın iç dolgusu için küçük çay taşları kullanılmış olup taşları birbirlerine bağlamak için ise kireç harç kullanılmıştır **(Fig.67a-b-c)**.

Azmak mevkisinden batıya doğru 400 m ilerlendiğinde Azmakkaşı mevkisi olarak adlandırılan alanda çay taşlarının yoğun, moloz taşların ise seyrek olarak kullanılıp kireç harçla örüldüğü tespit edilmiştir. **(Fig.68a-b-c)**.

Azmakkaşı mevkisinden yaklaşık 550 m batı da Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi'nde çevre suru olarak nitelendirdiğimiz sur hattının bütünü kuzey cephesinden görülebilmektedir. Doğu-batı yönlü yaklaşık 100 m takip edilebilen hat dış surlar için önemli bir kaynak oluşturacaktır. 100 m boyunca surun üst noktasıyla temel seviyesi beraber görülen hattın yüksekliği 5.20 m, kalınlığı ise 1.20 m ile 0.95 m arasında değişmektedir. Kum ocağı olarak işletilen alanın doğusunda sur hattından kayarak asıl kotundan daha aşağıda bulunan bloklar düştükleri halde bulunmuştur. Düşen parçalar sur hattının üst kısmını oluşturmakla beraber suru daha yakından inceleme fırsatı vermiştir. Buna göre; sur yapımı sırasında seçilen taşlara özen gösterilmediğini ve bir düzen içerisinde yapılmadığını söyleyebiliriz. Çay taşı ve moloz taşla beraber az da olsa kullanılan traverten taşlar düzenli olmayan bir sıra içerisinde yerleştirilmiştir. Boşluklar küçük taşlarla doldurulmuş ve kireç harçla sağlamlaştırılmıştır **(Fig.70), (Fig.71a-b-c-d-e)**.

Yerel halk arasında Çayınkaşı mevkisi olarak adlandırılan alan da aralarında 60 m'lik mesafe bulunan birbirine paralel iki sur hattı da kireç harç kullanılarak çay ve moloz taşlarla inşa edilmiştir. Kuzeyde 70 m uzunluğundaki, zeminden 15 m üst kotta toprak üzerinde duran hattın kuzey cephesinde, altı üstlü olmak üzere iki hattın oluşan künk sistemi bulunmaktadır. Künk sistemine ait parçaların bazıları zemine düştüğü için ölçüleri net bir şekilde alınmıştır. Söz konusu künkler 0.14 m çapında, 0.36 m uzunluğundadır. Üzerlerinde harç izlerinin olduğu künklerin 0.04 m'lik bölümü kendinden sonra gelen künkün içine yerleşmektedir. Kuzeybatıya doğru 283 m sonra karşılaşılan söz konusu hattın devamı olan surun doğu cephesi diğerlerinden farklı olarak payandalı yapılmıştır. Toplamda 6 adet payandanın olduğu alanda 4 tanesinin sağlam olduğu, 1 tanesinin ise yuvasından ayrılıp yere düştüğü ama yıkılmadığı ve 1 tanesinin de yıkılarak parçalandığı tespit edilmiştir. Aralarının 4.5 m olduğu payandaların kalınlığı 1 m iken duvardan geriye doğru derinlikleri 2 m'dir¹³⁷ (Fig.77c-d).

Söz konusu sur hattında kullanılan çay taşları ve moloz taşlarından dış cephede kullanılanların iç cephede kullanılan büyük taşlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Hattın dış cephesinde daha önce Yukarı Kale GKL1'de ve kuzey surlarında tespit edilen, çapının 0.06 m olduğu ve içinde ahşap parçalarının olduğu iskele delikleri bulunmaktadır. 13 m'lik yıkıntı alanının yokluğu ilk başta bahsedilen ve askıda bırakılan sur hattının alt kotlarında yer alan künk sisteminin bu kısımda da devam ettiğini bize göstermektedir. 0.14 m çapındaki ucu toprak kesitten gözüken künk borusu ilk baştaki künk hattının devamı olmalıdır (Fig.79a-b), (Fig.89), (Fig.90), (Çiz.22).

¹³⁷ Bahar 2013, 30. Eskişehir kalesi kule 3 ve 4 arasındaki duvar da bulunan 8 adet payandanın ölçüleriyle çok yakındır.

SONUÇ

Tripolis Antik Kenti Menderes Nehri kenarında Messogis-Aydın Dağları'nın uzantısının eteklerinde MÖ 3. yy'ın ortasında kurulup MS 14. yy'ın başına kadar 250 yıllık bir süreç dışında sürekli iskân edilen bir kenttir. İlk kurulduğu dönemlerden itibaren ticari yollar üzerinde önemli bir bölgede bulunan kent son yıllarında da konumunun vermiş olduğu bu avantajı en yararlı şekilde kullanmaya çalışmıştır.

Balkanlarda Gotların, doğuda Sasanilerin yaratmış olduğu güvensiz ortam nedeniyle MS 4. yy'da I. Theodosius'un verdiği emirle Batı Anadolu'daki çoğu antik kentte olduğu gibi Tripolis'in de etrafı surlarla çevrilmiştir. Kentin küçük bir kısmının ve özellikle de kamu yapılarının sur içerisine alındığı bu dönemde yapılan sur hatlarına Erken Bizans Dönemi sur hatları denmektedir.

Kentin yaklaşık 1/10'unu içine alan sur hattı doğuda kentin yaslandığı dağın engebelerinin en fazla olduğu alanlardan birinde başlamaktadır. Yaklaşık olarak 850 m uzunluğunda kuzey – güney doğrultulu hattı yaklaşık 460 m uzunluğundaki güney sur hattı takip etmektedir. Batı surları ise yaklaşık 1100 m güney – kuzey doğrultulu yapılmış olup dağın eteklerinde bitirilmiştir. Sur hattının dağ ile birleşmesi ve doğal kayaların savunma hattıyla beraber kullanılması kentin çevresinde yapılan savunma duvarlarının, arazinin neresinden başlayıp neresinde biteceğini ve yapılırken nasıl bir yol izleneceği konusunda savunma duvarlarının batı ve doğu kısımları bize bilgi vermektedir. Erken Bizans Dönemi batı surlarının da doğu surları gibi dağın engebeleri kısmı ile birleştirilmiş olma ihtimali vardır. Yüzeyle herhangi bir sur iziyle beraber dağ da surlara ait bir izle rastlanılmaması, sur hattının bu şekilde güvensiz bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Erken surlarda doğuda doğal kayaların savunma hattı olarak kullanılması batı da aynı stratejinin kullanılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Böylece sur içine alınacak alanlar belirlendikten sonra sur, kentin doğusuna, güneyine ve batısına inşa edilmiş fakat kuzeyine yapılmamıştır. Kuzeyine yapılmamasının sebebi kentin yüzünün güneye dönük olmasından kaynaklıdır. Gerek ticari yolların güneyde yer alması gerek ulaşımın sadece güneyden, batıdan ve doğudan yapılıyor olması kuzeye sur hattı yapma gereksinimi doğurmamış olmalıdır. Lykos Vadisi'ne saldıracak olan Sasaniler, doğudan gelip önce Laodikeia ile Hierapolis'e sonra Tripolis'e saldıracığı için, geleceği yol da güney veya doğu olacaktır.

Erken Bizans Dönemi Surları doğuda ve batıda tamamen topografyaya uyularak yapılmış sur hatlarıdır. Topografyanın kullanılmasıyla zaten güçlü olan surlara testere ağzı formu verip, mazgal deliklerinin yerleştirilmesi ve her ne kadar doğu da bir adet tespit edilmiş olsa da kule yerleştirilmesi doğu surlarını güçlendirmektedir. Yine sur hatlarında özellikle kapıya yakın bölümlerde yer yer küçük cepler oluşturarak saldıran tarafı dar bir yere sıkıştırıp 3 farklı yönden saldırabilecek şekilde sur hatlarına yön verilmiştir. Erken Bizans Dönemi'nde yapılan ve kentin ana caddelerinden biri olan Sütunlu Cadde'nin Kuzey Portiği ile beraber planlanan sur hattı doğu ve batı surlarına göre farklılık göstermektedir. Cadde üzerine yapıldığı için topografyanın kullanılmadığı bu kısımda yine diğer iki cepheden farklı olarak geneli başka yapılardan sökülerek getirilen (genelde en yakın yapı) kesme traverten bloklarla oluşturulan cephelerde ve içinde traverten ve mermer mimari blokların yoğun kullanıldığı dışarıdan bakıldığında güçlü bir savunma duvarı hissi veren bir hat yapılmıştır. Helenistik Dönem stratejisi olan ve düşmanı psikolojik etki altına almaya amaçlayan bu yöntemin güney surlarda kullanılması, asıl saldırının güneyden yapılacağını düşünülüğünü de göstermektedir¹³⁸.

Erken Bizans Dönemi güney surlarında kullanılan işçilik ve malzeme Tripolis'in de içinde bulunduğu Lykos Vadisi'ndeki diğer kentlerde olduğu gibi alelacele yapılmış izlenimi veren savunma duvarıdır. Savunma duvarının yapılmasıyla beraber kentte daha önce kullanılan bazı dükkânlar tamamen iptal olduğu gibi bazılarının ise kullanımına sınırlandırma getirilmiş olduğunu görmekteyiz. Erken Bizans Dönemi surlarının yapılmasının, Geç Roma Agorasının, Tabernaların yeniden düzenlenmesi, Geç Roma Agorası Güney Portikte yer alan dükkân sıralarının iptal edilmiş olması, EBK 4 gibi yeni inşa edilen yapıların bulunması, kentin her ne kadar küçülmeye gitse de var olan yapıların işlevlerinin değiştirilip tekrar kullanılmasından ya da yeni yapılar yapmaktan geri durmadıklarını ve sur içinde yaşayan insanların ihtiyacı doğrultusunda yeni düzenlemelerin de yapıldığını göstermesi açısından önemlidir¹³⁹.

Kentin sadece 1/10'unu içine alan sur hattı sadece saldırı anında insanların sur arkasına girerek güvenliklerini sağlamaya yönelik yapılmıştır. Erken Bizans Dönemi Sur hattı güneyinde yapılan kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılan Mozaikli Konut bu görüşe destek olmaktadır¹⁴⁰. MS 4. yy ile MS 5. yy arasında iskân edilip MS 6. yy'da

¹³⁸ Niewöhner 2010, 260.

¹³⁹ Duman-Baysal 2014, 635; Duman-Baysal 2016, 572; Duman 2018a, 346, 348, 351.

¹⁴⁰ Duman 2018a, 351.

kireç söndürme için kullanılan yapı sur yapımından sonra da sur dışında yaşamın devam ettiğini göstermektedir¹⁴¹. Yine Sütunlu Cadde üzerinde açığa çıkarılan künk sistemlerinin kent dışında yaşayan insanlara ve kamu yapılarına su götürdüğünün tespit edilmesi bu görüşümüzü desteklediği gibi Sütunlu Caddenin doğu yarısı sur yapımının ardından, en azından araç geçişleri için kullanılmadığını da bize göstermektedir.

Erken Bizans Dönemi savunma yapıları şu an ki kazı çalışmalarına bakılarak sadece kentin merkezini ve kamu yapılarını içine almıştır. Herhangi bir saldırı anında insanların sığınacağı bu yeni, sıkıştırılmış yerleşim alanında insanların en önemli ihtiyacı olan su için sarnıçlar yapılmıştır. Tespit edilen 2 adet sarnıcın ve kente 22 km kuzeyden, küçük bir kısmının tespit edildiği su kemerleriyle taşınan suyun kentte ilk bulunduğu yer olan su dağıtım terminalinin sur içerisine alınması uzun soluklu bir kuşatmada dahi kentin ihtiyaçlarına yönelik oluşturulmuş bir savunma planı tasarlandığını göstermesi açısından önemlidir. (Fig.87)

Yine Erken Bizans Dönemi surlarında ve İç Kale’de toplam da 7 adet kapının tespit edilmesi, sur içine sadece kent merkezinin alınması nedeniyledir. Sur hattı yapıldıktan sonra kentin sur ile çevrelenmeyen kısımlarında da insanların yaşıyor olması ve kentin doğu, batı ve güneyindeki insanların saldırı anında kente hızlı bir şekilde girebilmeleri için bu kapılar yapılmış olmalıdır. Güney surlarda 2’sinin bulunduğu bir tanesinin ise izlere bakarak ve kentin ızgara planlı olması nedeniyle kapı olma ihtimali üzerinde durulan toplam da 4 adet kapı bulunmaktadır. Tripolis’in güneydoğu köşesinde, çevresine göre yüksek bir kotta yer alan İç Kale’nin güney cephesinde tespit edilen 1 adet kapının varlığı da kente giriş ve çıkışlarda en fazla güney kısmın kullanıldığını ve halkın güneyde iskân ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ana yollar üzerinde kurulan Tripolis, dönemin otoritesi olan Nicaea Krallığı’nın, Lykos Vadisi’ndeki kapısı konumundadır. Bu nedenle III. John Ducas Vatatzes kente büyük önem vermiştir. Sadece Tripolis’te değil çoğu kentte savunmaya ağırlık vererek krallığının yeni stratejisini belirlemiş olmaktadır.

MS 12. yy’dan itibaren Lykos Vadisi’ne yapılan Türk saldırılarının artması, vadi içerisindeki kentlerin, Bizans ve Türkler arasında sürekli el değiştirmesi, Türk tehdidinin Tripolis’e yaklaşmakta olduğunu göstermektedir. Bu nedenle III. John Ducas Vatatzes,

¹⁴¹ Duman-Baysal 2014, 642-644.

Yukarı Kale'yle beraber Tripolis'in Erken Bizans Dönemi batı surlarını genişletmiş ve yeni surlar inşa ettirmiştir. Savunmaya ağırlık veren III. John Ducas Vatatzes, yeni yapılar yaptırmanın yanı sıra eski savunma yapılarını da onartmıştır. Bu nedenle Erken Bizans batı surlarını genişletirken yüzyıllar boyunca ayakta kalan Erken Bizans doğu surlarının da onarım görmesini sağlayarak tekrar kullanılmasını sağlamış olmalıdır. Yapılış bakımından Geç Bizans Dönemi batı surlarıyla benzer olan ve alt kotlarda kimi yerde Erken Bizans Dönemi güney surlarında olduğu gibi kesme traverten blokların yer alması, eski sur sisteminin batı surları gibi konumunun ve güzergâhının değişmediğini ancak MS 13. yy'da genişletilen sur hattıyla beraber onarım gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Geç Bizans Surları, İç Kale'nin güneydoğu köşesinden başlayarak Tripolis'in güneyinden geçen Buldan Deresi'nin yaklaşık 30 ile 70 m arasında değişen mesafelerde kuzeyinde bir yay yaparak kentin güneyini çevrelemekte ve batısındaki Büyük Hamam ve Philadelphia Kapısı'yla birleşmektedir. Sur hattının bu kısmının büyük bir bölümü tahrip olmasına rağmen bağlar arasında sınır olarak kullanılmaya devam etmektedir. Söz konusu surun kentin merkezini içine alan Erken Bizans surlarından 175 m daha güneyde yapılması, yeni sur hattının 70 m güneyinden geçen ve günümüzde en dar yerinin 21 m olduğu Buldan Deresi'nin de savunma yapıları arasına eklenip hendek olarak kullanılmak istendiğini düşündürmektedir.

Büyük Hamam ile birleşen Geç Bizans Dönemi batı surları, Erken Bizans Dönemi batı surlarının 200 m batısında daha önce dışarıda bırakılan Büyük Hamam'ı ve Philadelphia Kapısı'nı içine alarak devam etmektedir. Söz konusu dönemde doğu surlarının güzergâhında değişiklik yapılmadan olduğu gibi kullanılması fakat batı surlarının güzergâhının değiştirilmesi strateji farkıyla açıklanabilir. Batı surları, Erken Dönemde tiyatro hizasında 210 m kotunda yapılmıştır. Tiyatronun batısında 100 m uzunluğunda düz bir alan ve batısında tekrar 225-200 m kot aralığında bir yükselti bulunmaktaydı. Bu yükselti batıdan gelen düşmanı görmeyi engellediği gibi düşmanın bu yükseltiyi siper olarak kullanmasına olanakta sağlayıp surdan en fazla 200 m uzakta tutabilirlerdi. Ancak Geç Bizans Dönemi'nde batı surları söz konusu batıdaki yükselti üzerine inşa edilince batıdan gelecek düşmanın siper yapabileceği bir alan olmayacak ve düşman sur hattına daha uzak bir yerde konum almak zorunda kalacaktı. GK2'de (Philadelphia Kapısı) bu dönemde yapılan savunma duvarı arasında yer alarak kapı işlevi görmeye devam etmiş olmalıdır. Savunma hattının bu bölümünde günümüze sağlam

olarak gelen tek yeri GK3'ün da bulunduğu iki tepenin arasına inşa edilen sur hattıdır. Bindirmeli dar bir kapı olan bu kısımda kapı kilidi oyuğu bulunmaktadır. Doğu cephesinde bir kısmı sağlam kalan merdivenin varlığı ise çok az kısmı sağlam kalan surlarda seyirdim yerinin varlığına işaret etmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Söz konusu sur hatlarıyla beraber imar edilen Yukarı Kale doğudan batıya doğru topografyaya uygun olarak genişleyen ve 43 bin m²'lik bir alanı kaplayan kompleks bir yapıdır. İçerisinde bulunan ve yüzeyde izleri takip edilebilen mekânlar kalenin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanan depo, ev ve arsenal gibi yapılar olmalıdır. Söz konusu mekânlarla ilgili detaylı bilgi için kazı çalışmasının yapılması gerekmektedir Yukarı Kale de GK5 ile GK6 arasında bulunan 0.80 m yüksekliğinde 1 m genişliğinde bir dibek taşı tespit edilmiştir. Ağız çapının 0.45 m olup derinliği 0.60 m'dir. Dibek taşının varlığı kaledeki yaşamı ve ham olarak getirilen tahılın burada öğütülerek kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir (**Fig.88a-b**).

Kale içerisinde yapılan mekânların sura bitişik şekilde inşa edilmesi surun gücünü arttırmaya yönelik olduğu gibi kale içerisinde kullanılan alanlardan tasarruf edilmesinin amaçlandığını göstermektedir.

Her ne kadar engebeli bir alan üzerine kurulmuş olsa da kaleye giriş için 3 adet kapı koyulmuştur. Söz konusu kapılar kaleye ulaşımın zor olduğu noktalarda bulunmaktadır. Herhangi bir iz olmamasına rağmen sadece topografyaya bakılarak araç girişinin, kuzeybatı da yer alan yuvarlak planlı kule olan GKL1'in güneyindeki kapıdan sağlandığı söylenebilir. Kaleye en yakın yerleşim yeri olan ve muhtemelen kalenin ihtiyaçlarının karşılandığı Direbolu'ya giden yolun yaklaşık 850 m doğusunda yer alan, araç girişinin yapılabileceği en uygun kapı GK4'dür. Menderes Nehri'nin her dönem önemli olduğu göz önüne alındığında Menderes Nehri'ni kontrol maksatlı yapılan GK5 kalenin 2. kapısıdır. Kalenin güneyinden yani söz konusu dönemde aşağı şehir olarak adlandırabileceğimiz Tripolis'ten gelen insanları veya düşmanları karşılayabilecek engebeli arazi üzerine inşa edilmiş GK6, kapıların kentin 3 ana noktasına hâkim olacak şekilde yerleştirildiğini göstermektedir.

Yukarı Kale ve surlarında yapılan yüzey araştırmaları sonucu bulunan MS 13. yy. - erken 14. yy. tarihlenen seramikler de tarihlendirme konusunda önemli bilgiler

vermektedir¹⁴². Yine Yukarı Kale’de günümüze kadar sağlam gelebilmiş kalenin kuzeybatı köşesinde bulunan yapım tarihinin MS 1222/3 olduğu tespit edilen yuvarlak planlı kule Tripolis’in yaslandığı dağın tepesine inşa edilen Yukarı Kale’nin tarihi hakkında da bilgi vermektedirler¹⁴³.

Tripolis Antik Kenti’nin, Lykos Vadisi’nin Türklerin saldırılarına maruz kaldığı ve saldırılara engel olamamaya başladıkları MS 12. yy’dan itibaren Nicaea Krallığı tarafından önemi daha iyi anlaşılmış olmalıdır. MS 13. yy boyunca sınır boylarında Tripolis’in de içinde bulunduğu verimli Menderes Vadisi, Türkler ile Bizanslılar arasında mücadelelerin en yoğun şekilde devam ettiği bölgeydi¹⁴⁴. Büyük bir kısmının kaybedildiği Lykos Vadisi’nin tamamen kaybedilmesi, daha sonra hem ilk 7 kiliseden birinin bulunduğu Philadelphia’nın hem de Nicaea Krallığı’nın ilhak edilebileceği anlamına gelmekteydi¹⁴⁵. Bu nedenle önceliğini savunmaya veren Nicaea Krallığı, kentin etrafına, 3100 m’sinin tespit edilebildiği sur hattını yaptırmış olmalıdır. Büyük kısmı günümüz Yenicekent Mahallesi’nde işletilen kum ocakları nedeniyle hasar gören ve yok edilen surlar hakkında en kapsamlı bilgiyi, batı da yer alan ve birbirlerine paralel olarak yapılan aralarında 60 m’lik mesafe olan sur hatları vermektedir. Çevre surları kent merkezinde yapılan surlara göre daha ince ve daha az yüksekliğe sahiptir. Söz konusu surlar Türklerin yüzyıl içerisinde sürekli yaptığı düzensiz saldırıları ve yağmaları engellemeye yönelik yapılmış olmalıdır. Surların doğusunda yani iç kısmında ve duvarın zemininde yer alan künk sistemi, Tripolis’e yerleştirilen stratiotailerin topraklarını sulamaları için yapılmış su dağıtım sisteminin bir parçası olmalıdır. Yine Tripolis’in I. derece sit alanının 400 m güneybatısında yer alan su yapısı olarak adlandırdığımız yapı da aynı amaç doğrultusunda yapılmış ve kullanılmış olmalıdır.

Tripolis’in geleceğinin, Nicaea Krallığı’nın geleceğini belirleyecek olması, burada güçlü bir birlik oluşturma çabası içine girmelerine sebep olmuştur. Bu birliği oluştururken de İmparator Vatatzes’in, Menderes Havzası’nı Türklere karşı korumak için aldığı önlemler arasında, Balkanlardan getirdiği ve toprak dağıttığı kalabalık bir Kuman-Kıpçak topluluğunu, Menderes Havzasına ve Phrygia bölgesine yerleştirmesi de bulunmaktadır¹⁴⁶. III. John Ducas Vatatzes’in krallık yıllarında (1222-1254) Menderes

¹⁴² Duman 2015, 234, Fig. 11, Fig. 12.

¹⁴³ Foss 1979, 299-302,

¹⁴⁴ Ayönü 2018, 236, dp. 821.

¹⁴⁵ Çetin-Yarar vd. 2013, 97.

¹⁴⁶ Wittek 1999, 13, Norwich 2013, 187.

Havzası içinde Lykos Vadisi'nde, Nicaea Krallığı'na bağlı olan tek yerin Tripolis olması, Tripolis'in bu kalabalık insan grubuna ev sahipliği yapmış olduğunu da göstermektedir¹⁴⁷. Tripolis'in, su bakımından zengin, büyük, verimli arazilere sahip bir konumda olması, tarımla uğraşan ya da uğraşabilecek olan insanların yerleştirebileceğini de göstermektedir. Söz konusu araziler 3100 m'sinin tespit edilebildiği sur çevresinde mevcuttu. Böylesine geniş bir arazi ve başka coğrafyadan göç ettirilen kalabalık bir grup ve onları koruyacak geniş bir surun varlığı Tripolis'te bir garnizon oluşturmak için kullanılan savunma taktikleri arasında olmalıdır. Doğuda Menderes Nehri'nden başlayıp batı da Buldan Deresi'nde biten ve kent etrafını saran uzun surlar dışında kent merkezini içine alan sur ve kalenin varlığı garnizon oluşturmak istendiğini göstermektedir¹⁴⁸. Söz konusu çevre surlarının yapımında Tripolis için önemli bir kaynak olan Direbolu ve 22 km kuzeyden suyu getiren su kemerleri de düşünülmüş olmalıdır. Bu nedenle Direbolu'ya giden yolun da çevre surları içerisine alınması hem Direbolu'yu savunmak hem de Tripolis'e su teminini sağlayan su kemerlerini ve hatlarını koruma amaçlı olmalıdır. **(Fig.89).**

Tripolis, Geç Bizans Dönemi surlarının yapımından yaklaşık 80 yıl sonra, 1306 yılında Germiyanogulları tarafından alınmıştır. Tripolis düştükten sonra hızla ilerleyen Türkler, Philadelphia'yı ve Simav yakınlarındaki Angir'i almışlar ve 1314 yılından itibaren Batı Anadolu'daki diğer beylikleri de egemenlikleri altına sokmuşlardır. Söz konusu tarihlerden itibaren sürekli güçlenen Türklerin, savunma da kalmak için bir sebepleri bulunmamaktadır. Bu nedenle de Tripolis'te ve çevresinde sur hattı yapma gereksinimleri yoktur.

Türklerin, Tripolis'i aldıktan hemen sonra Philadelphia'yı da alması ve Batı Anadolu Beyliklerini egemenlikleri altına alıp güçlenmesi Tripolis'in Nicaea Krallığı'nın, Lykos Vadisi'ndeki son kalesi olarak görülmesinin doğru bir tespit olduğunu da kanıtlamaktadır¹⁴⁹. Söz konusu tespitin doğruluğu, savunma konusuna ağırlık veren

¹⁴⁷ 1211 yılında Anadolu Selçuklu ile Bizans İmparatorluğu arasında yapılan anlaşmayla Menderes Nehri sınır kabul edilmiş olup, Türkler Laodikeia kentine terk etmemek üzere yerleşmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Akça 1945, 18.

¹⁴⁸ Guiseppe Scardozi Tripolis'in çevre surlarını düşünmeden sadece kent merkezindeki Geç Bizans Dönemi surlarını ve Yukarı Kaleyi düşünerek Tripolis'in son dönemlerinde bir garnizon olarak konumlandırıldığını söylemektedir. Bkz. Scardozi 2013, 59.

¹⁴⁹ Hoffmann 1841, 1806.

III. John Ducas Vatatzes'in Tripolis'i bir garnizona çevirmek istemiş olma ihtimalini de güçlendirmektedir¹⁵⁰.

Tripolis Antik Kenti'nde ve çevresindeki 3 ayrı sur hattında da yer alan takip edilebilir izlerle birlikte topografyanın beraber değerlendirilmesi kent ve çevresindeki surların izlediği yolu belirleme konusunda yardımcı olmuştur. Tripolis savunma yapılarının merkezdeki hatları topografyaya uygun olarak yapılmıştır. Sadece Erken Bizans Dönemi güney surları ve kentin etrafını çevreleyen surlar topografyaya uymamaktadır. Topografyaya uygun olarak yapılan surlar yüzlerce yıl boyunca kuzeyindeki dağdan akan erozyon toprağının sur hatlarının özellikle iç kısımlarında birikmesini sağlamış ve biriken erozyon toprağı surun iç kısımlarını kapatırken surları, kuleleri, kapıları, su yapılarını toprak altında bırakmış olması günümüze sağlam bir şekilde ulaşmalarına yardımcı olmuştur. Kuzeyden akan toprak, özellikle kentin merkezini sur içine alan Erken Bizans Dönemi surlarının var olan bölümlerinin iç cephelerini dolgu toprakla doldurmuş olup dış cephelerinin ise büyük bir kısmı sağlam ve görünür halde günümüze kadar ulaşmıştır. Surların bir kısmı toprak altında kalmasına rağmen bir kısmı da günümüze ulaşamamıştır (**Fig.89**), (**Fig.90**), (**Çiz.22**).

¹⁵⁰ Duman 2015, 234.

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Çiz.	Çizim
DAI	Alman Arkeoloji Enstitüsü
Dp.	Dipnot
Ed.	Editör
EK	Erken Bizans Sur Kapısı
EKL	Erken Bizans Sur Kulesi
Fig.	Figür
GK	Geç Bizans Sur Kapısı
GKL	Geç Bizans Sur Kulesi
JRS	The Journal of Roman Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
MKKS	Müze Kurtarma Kazıları Semineri
S	Sarnıç
SK	Su Kemerli
SY	Su Yapısı
TÜBA	Türk Bilimler Akademisi
vd.	ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

- Plinius. G.Plinius, *Natural History* (With an English translation by: H/R. Rackham, W/H/S. Jones, D.E. Eichholz), Cambridge-London, 1971.
- Strabon. Strabon, *Coğrafya*. (Çev. A. Pekman), İstanbul 2000.
- Vitruvius. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap* (Çev. Suna Güven), İstanbul, 1998.

Modern Kaynaklar

- Akarca1998 A. Akarca, *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I Şehir ve Savunması*, Ankara, 1998.
- Akça 1945 F/A. Akça, *Küçük Denizli Tarihi (Yunanlılardan, Osmanlılara – 1434 M. 832 H – Kadar)*, Denizli, 1945.
- Akropolites 2007 G. Akropolites, *George Akropolites The History*, (çev. Ruth Macrides), Oxford, 2007.
- Arthur 2006 P. Arthur, *Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis (Pamukkale)*, İstanbul, 2006.
- Atik-Erdem 2003 N. Atik – Z.K. Erdem, “Denizli-Buldan Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Çalışması, 2002 Yılı Raporu (Levha 1-25)”, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 2/2, 2003, 1-16.
- Ayönü 2018 Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara, 2018.
- Bahar 2013 B. Bahar, *İzmit Körfezi Bizans Dönemi Savunma Yapıları Bağlamında Gebze, Eskihisar Kalesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2013.
- Baştav 2015 Ş. Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261 – 1461) Osmanlı Türk – Bizans Münasebetleri*, İstanbul, 2015.
- Baykan vd. 2003 N.O. Baykan – N. Baykan – Y.E. Tanrıöver, “Denizli İli Arkeolojik Belgeleme Çalışmaları (Eskil-Antik-Suyolları), *Kültür Envanteri Dergisi Türkiye Bilimler Akademisi*, 1, İstanbul, 2003, 33-44.

- Baykara 1979 T. Baykara, “Honaz Şehri ve Selçuklu Devrindeki Önemi”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII, 3-4, İstanbul, 1979, 207-210.
- Baykara 1997 T. Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, Ankara, 1997.
- Bayram 2017 F. Bayram, “Erken Bizans Kilisesi”, *Tripolis ad Maeandrum I, Tripolis Araştırmaları*, Ed. B. Duman, İstanbul, 2017, 101-109.
- Blumer-Imhoof 1897 Blumer-F. Imhoof, *Lydische Stadtmünzen*, 1897.
- Büyükkolancı 2009 M. Büyükkolancı, “ Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı 2007 Yılı Kazıları”, *30. KST Cilt 4*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, 219 – 232.
- Büyükkolancı 2018 M. Büyükkolancı, “Efes ve Magnesia Bizans Surlarının Yeniden Değerlendirilmesi”, *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi, Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi 1*, Ed. C. Şimşek-T. Kaçar, İstanbul, 2018, 401-428.
- Cahen 2012 C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu* (Çev. E. Üyepazarcı), İstanbul, 2012.
- Castrianni 2015 L. Castrianni, “Proto Bizans Suru” *Phrygia Hierapolisi Yeni Atlası Kentin ve Nekropolislerin Arkeoloji Haritası*, Ed. G. Scardozi, 2015, 42-46
- Ceylan 1995 A. Ceylan, "Tripolis Sütunlu Cadde'sinde Yapılan Kazı ve Temizlik Çalışmaları", *MKKS 5*, Ankara, 1995, 159-170.
- Chandler 1969 R. Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*, Oxford, At The Clarendon Press, 1969.
- Coşkun 2019 A. Coşkun, *Zerzevan Kalesi, Roma'nın Sınır Garnizonu, (Zerzevan Castle, Roman Border Garrison)*, Diyarbakır, 2019.
- Çetin vd. 2013 M. Çetin, A. Yarar, N.E. Çetin, İ. Öztürk, *Denizli'nin Seyyahları*, Denizli, 2013.
- D'Andria 2003 F. D'Andria, *Hierapolis (Pamukkale) Arkeoloji Rehberi*, (Çev. Nalan Fırat), İstanbul, 2010.

- Daş 2009 M. Daş, “Ortaçağ’da İzmir” *İzmir Kent Tarihi*, İzmir, 2009, 41-54.
- Duman 2016 A. D. Duman, *Lykos Vadisi Kentleri Örneğinde Tripolis Kent planı ve Mimari Yapılanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Denizli 2016.
- Duman 2013a B. Duman, "Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis ad Maeandrum, *Cedrus I*, 179-200.
- Duman 2013b B. Duman, “Menderes Tripolis’indeki Arkeolojik Keşifler”, *Geçmişten Günümüze Denizli, Denizli’nin Derin Geçmiş: Kazı ve Araştırmalar*, Sayı 38, Denizli, 2013, 38-51.
- Duman 2014 B. Duman, “A Group of Local Production Middle Byzantine Period Pottery from Tripolis: Micaceous White Painted Ware” *Anatolia Antiqua XXII*, 2014, 225-234).
- Duman 2015 B. Duman, “Tripolis’teki Geç Bizans Kalesi”, *Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan, Essays in Honour of Mustafa Büyükkolancı*, Ed. C. Şimşek, B. Duman, E. Konakçı, 2015, 229-245.
- Duman 2016 B. Duman, “Menderes Tripolis’indeki Arkeolojik Keşifler”, *Geçmişten Günümüze Denizli, Denizli’nin Derin Geçmiş: Kazı ve Araştırmalar 2*, Sayı 47, İzmir, 2016, 78-87.
- Duman 2017a B. Duman, “Tripolis’in Yeri, Önemi ve Kısa Tarihi”, *Tripolis ad Maeandrum I, Tripolis Araştırmaları*, Ed. B. Duman, İstanbul, 2017, 1-16.
- Duman 2017b B. Duman, “Tripolis 2016 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları”, *39. KST Cilt I*, Ankara, 2017, 261-284.
- Duman 2017c B. Duman, “Tabernae in Tripolis”, *Landscape and History in the Lykos Valley, Laodikeia and Hierapolis in Phrygia*, Ed. C. Şimşek, F. D’Andria, Cambridge Scholars Publishing, 2017, 109-142.
- Duman 2018a B. Duman, “Geç Antik Çağ’da Lydia Tripolis’i (MS 4. yy’dan Sasani Tahribatı’na Kadar) Lydian Tripolis During Late Antiquity (From The Fourth Century To The Sassanian Destruction)”, *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi, Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi I*, Ed. C. Şimşek-T. Kaçar, İstanbul, 2018, 343-368.
- Duman 2018b B. Duman, “Tripolis 2017 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 40/1, Ankara, 2019, 325-344.

- Duman-Baysal 2014 B. Duman, H.H. Baysal, “Tripolis 2. Sezon Kazı ve Restorasyon Raporu: 2013”, *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 36/2*, Ankara, 2014, 633-650.
- Duman-Baysal 2016 B. Duman, H.H. Baysal, “Tripolis ad Maeandrum, 2014 Yılı Kazı, Onarım ve Koruma Çalışmaları”, *37. KST, Cilt 1*, Ankara, 2016, 563-584.
- Duman-Baysal 2017 B. Duman- H.H. Baysal, “Tripolis 2015 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları”, *38. KST, Cilt 2*, Ankara, 2017, 539-562.
- Erdoğan 2009 A. Erdoğan, “Tripolis Kazısı 2007 Çalışmaları ”, *30. KST Cilt 4*, Ankara, 2009, 107 – 138.
- Erdoğan 2011 A. Erdoğan, “Tripolis 2008-2009 Yılı Kazıları”, *32. KST, Cilt 3*, Ankara, 2011, 328-347.
- Erdoğan 2012 A. Erdoğan, “Tripolis”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, Ed. A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat, İzmir, 2012, 313-332.
- Erdoğan-Çörtük 2009 A. Erdoğan-U. Çörtük,” Tripolis Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları”, *30. KST, Cilt 4*, Ankara, 2009, 107-138.
- Ermiş vd 2016 Ü.M. Ermiş – S.G. Küskü – A. Yılmaz, Erken Demirçağ’ından Ortaçağ’a Manisa Kalesi; from Early Iron Age to the Middle Ages), *TÜBA-KED 14*, Ankara, 2016, 247-259.
- Foss 1976 C. Foss, *Byzantine and Turkish Sardis*, London, 1976.
- Foss 1979 C. Foss, Late Byzantine Fortification in Lydia, *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik*, 28, Viyana, 1979, 297-330.
- Foss 1996 C. Foss, *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*, Variorum, 1996.
- Gider 2006 Z. Gider, “Tripolis’in Ana Caddesi’nde Müze Kurtarma Kazısında Bulunan Dorik Malzemeler”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler 2*, Denizli, 2006, 25-31.
- Gregory 2007 T/E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (Çev. E. Ermert), İstanbul, 2007.
- Habicht 1975 C. Habicht, “New Evidence on the Province of Asia”. *JRS 65*, 1975, 64- 91.

- Haytoğlu 2006 E. Haytoğlu, Bir Köyden Diğere Afet İskânı Narlıdere (Direbolu) – Yenice Örneği, *Buldan Sempozyumu*, Ankara, 2006.
- Hoffmann 1841 S.F.W. Hoffmann, *Griechenland und die Griechen im Altertum*, Leipzig, 1841.
- Işık 2009 F. Işık, “Patara 2007”, 30. *KST*, Cilt 4, Ankara, 2009, 337 – 354.
- Bibi 1941 İ. Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*, (Çev. M.N. Gençosman) Ankara, 1941.
- Jacobs 2012 I. Jacobs, “The creation of the late antique city: Constantinople and Asia Minor During the Theodosian Renaissance”, *Byzantion* 82, 2012, 113-164.
- Kaçar 2009 T. Kaçar, “Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz”, *Tarih Dergisi*, Cild 47, İstanbul, 2009.
- Kaymaz 2014 N. Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’-d-din Keyhüsrev ve Devri*, Ankara, 2014.
- Konakçı 2017 E. Konakçı, “Prehistorik Tripolis: Akkaya (Yenice) ve Hamambükü Höyük”, Ed. B. Duman, *Tripolis Araştırmaları* 1, 2016, 23-46.
- Laborde 1838 L. De. Laborde, *Voyage de la Syrie et de l’Asie Mineure*, Paris, 1838.
- Malay 1987 H. Malay, “Batı Anadolu’da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö.133-129)”, *E.Ü. Edebiyat Fakültesi; Tarih İncelemeleri Dergisi III*, İzmir, 1987.
- Norwich 2013 J/J. Norwich, *Bizans, Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, İstanbul, 2013.
- Niewöhner 2010 P. Niewöhner, “Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen”, *Byzas* 10, İstanbul, 2010, 239-260.
- Ostrogorsky 2011 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), Ankara, 2011.
- Pachymeres G. Pachymeres, *Relations Historiques IV*, (Fransızca çev. A. Failler), Paris, 1999. *Bizanslı Gözüyle Türkler* (Çev. İ. Bihter Barlas), İstanbul 2009.

- Raeck 2009 W. Raeck, “ 2007 Yılı Priene Çalışmaları ”, 30. *KST Cilt I*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, 33 – 52.
- Ramsay 1890 W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*. London 1890.
- Rasonyi 1993 L. Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1993.
- Scardozzi 2013 G. Scardozzi, “Contributo alla conoscenza della topografia antica di Tripolis sul Meandro (Turchia)”, *Journal of Ancient Topography XXIII*, Ed. G. UGGERI, Tribunale di Firenze, 2014, 31-70.
- Sevgen 1959 N. Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara, 1959.
- Sevin 2001 V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK, Ankara, 2001.
- Smith 1678 T. Smith, *Remarks upon the manners, religion and government of the Turks: together with a survey of the seven churches of Asia, as they now lye in their ruines, and a brief description of Constantinople*, London, 1678.
- Şahin 2006 İ. Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul, 2006.
- Şimşek 2002 C. Şimşek, “Herakleia Salbace Antik Kenti”, *Tavas Yöresi I. Kültür ve Üretim Festivali Bildirileri (8-12 Ağustos 2001)*, 2002, 124-130.
- Şimşek 2007 C. Şimşek, *Laodikeia*, İstanbul, 2007.
- Şimşek 2013 C.Şimşek, *Laodikeia Laodikeia Çalışmaları 2*, İstanbul, 2013.
- Şimşek 2014 C. Şimşek, “Lykos Vadisi İçinde Yer Alan Laodikeia (Laodikeia in the Lycos Valley), *Laodikeia Çalışmaları 3, 10. Yılında Laodikeia (2003-2013 Yılları)*, İstanbul, 2014, 33-70.
- Tanrıver 2009 C. Tanrıver, Three New Inscriptions from Tripolis, *Epigraphica Anatolica* 42, 81-86.
- Togan 1981 A.Z.V. Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş, Cild I, En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, İstanbul, 1981.

- Turgut 2017 V. Turgut, “Germiyanoğulları’nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, Cilt/Volume: III, Sayı/Issue: 5, Yıl/Year: 2017, 1-98.
- Uzunçarşılı 1988 İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (1.Cild)*, Ankara, 1988.
- Vryonis 1971 Jr. S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London, 1971.
- Wittek 1999 P. Wittek, *Menteşe Beyliği, 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihini Ait Tetkik*, (Çev. O/Ş. Gökyay). Ankara, 1999.
- Wycherley 2011 R.E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, (Çev. N. Nirven, N.Başgelen), İstanbul, 2011.

FİGÜRLER LİSTESİ

Figür 1: Antik Dönem Batı Anadolu’da Ticaret Yolları ve Tripolis.....	89
Figür 2: Tripolis Antik Kenti Havadan Görünümü	90
Figür 3: Direbolu (Narlidere).....	90
Figür 4: Sütunlu Cadde Kazı Çalışmaları (1993).....	91
Figür 5: Erken Bizans Doğu Surlarının Doğudan Görünüş	91
Figür 6: Erken Bizans Doğu Surları ve Yukarı Kaleden Lykos Vadisine Bakış	92
Figür 7: Erken Bizans Doğu Surlarının Dağla Birleştiği Bölümü	92
Figür 8: Erken Bizans Doğu Surlarında Çift Kademeli Yapılan Sur Hattı	93
Figür 9a: Erken Bizans Doğu Surlarının Batıdan Görünüşü, Kuzeye Devam Eden Sur Hattı (DAI, 1988)	93
Figür 9b: Erken Bizans Doğu Surlarının Bir Kısımının Yıkılmadan Önceki Görünüşü (DAI, 1988).....	94
Figür 9c: Erken Bizans Doğu Surlarının Bir Kısımının Yıkıldıktan Sonraki Görünüşü	94
Figür 10: Erken Bizans Doğu Surlarının Köşe Yapan Doğu Cephe	95
Figür 11a: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe	95
Figür 11b: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe	96
Figür 12: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe	96
Figür 13: Erken Bizans Doğu Surları, Testere Formlu Sur Hattı	97
Figür 14: İç Kale ve Batıya Devam Eden Güney Surları.....	97
Figür 15: İç Kale İçerisindeki İnsitu Söveler ve Arkada Doğu Surları	98
Figür 16: Sütunlu Cadde Üzerindeki Erken Bizans Güney Suru ve EKL8	98
Figür 17: Erken Bizans Güney Surunun Doğudaki İlk Kısımını	99
Figür 18: Erken Bizans Güney Surunun Üst Kısımının Gözükteği Alan	99
Figür 19a: Erken Bizans Güney Surlarından Sütunlu Cadde ve Bizans Mekanlarının İnsutu Traverten Sütunları (DAI, 1988).....	100
Figür 19b: Erken Bizans Güney Surundan, Sur Dışına Su Dağıtımını Yapılan Sütunlu Cadde Üzerindeki Künk Sistemi.....	100
Figür 20a: Erken Bizans Güney Surunun Kuzeyinde Yer Alan Tabernalar’ın Üstten Görünüş.	101
Figür 20b: Taberna 2, Erken Bizans Güney Surlarının Kapattığı Güney Girişi.....	101

Figür 21a: Erken Bizans Kilisesi 4 Narteks Güney Duvarı ve EKL8'e Giriş	102
Figür 21b: Erken Bizans Güney Suru Kuzeyinde Yer Alan Erken Bizans Kilisesi 4 ve Kemerli Yapı	102
Figür 22a: Erken Bizans Güney Surundan Düşen Bloklar (1993).....	103
Figür 22b: Erken Bizans Güney Surunun Güney Cephesi.....	103
Figür 23: Güney Portik'te Kapıların Sur Yapımıyla Beraber Özellikle Kapatıldığı Belli Olan Kapı Girişleri	104
Figür 24: Erken Bizans Güney Sur Yıkıntısı ve Sağ Tarafda EK5	104
Figür 25: Bouleuterion Güneyindeki Yıkıntı.....	105
Figür 26: Bouleuterion Batısında Erken Bizans Surundan Çıkıntı Yapan Bölüm	105
Figür 27a: Topografyaya Uydurulan Erken Bizans Batı Surları ve Surların Bir Kısımının Sahne Binasından Geçtiği Tripolis Tiyatrosu	106
Figür 27b: Erken Bizans Batı Surlarının Batı Cephesi	106
Figür 28: Tripolis Tiyatrosu ve Lykos Vadisi'ne Bakış ve Erken Bizans Batı Surlarının Bir Kısmı(La Borde 1838)	107
Figür 29: Erken Bizans Batı Surlarının Batı Cephesinin Bir Kısmı.....	107
Figür 30: Tiyatronun Kuzeyinde Yer Alan ve Batı Surlarında Köşe Yapan Sur Hattının Batı Cephesi	108
Figür 31a: Tiyatronun Kuzeyindeki Batı Surlarının Doğu Cephesi	108
Figür 31b: Tiyatronun Kuzeyindeki Batı Surlarının Batı Cephesi	109
Figür 32: Kuzeydeki Sur Duvarı Parçası ve Güneye Doğru Devam Eden Sur Duvarı..	109
Figür 33a: Erken Bizans Doğu Surlarında EK1 ve EK2.....	110
Figür 33b: Erken Bizans Doğu Surlarının Kuzeydoğudan Görünüşü EK1ve EK2.....	110
Figür 34 İç Kale'nin Güneyinde EKL3 ve EKL4 Arasında Yer Alan EK3	111
Figür 35a: EK4'ün Güneyden Kazı Öncesi Görünüşü.....	111
Figür 35b: EK4'ün Güneyden Görünüşü	112
Figür 35c: EK4'ün Kuzeyden Görünüşü.....	112
Figür 35d: EK4'ün İç Kısmında Ahşap Kapıyı Oturtmak İçin Kullanılan Yuvalar.....	113
Figür 36a: EK5'in Güneyden Kazı Öncesi Görünüşü.....	113
Figür 36b: EK5'in Güneyden Görünüşü	114

Figür 36c: EK5'in Kuzeyden Görünüşü.....	114
Figür 37: EK7'nin Güneyden Görünüşü	115
Figür 38a: Erken Bizans Doğu Surları Üzerinde Yer Alan EKL1.....	115
Figür 38b: Erken Bizans Doğu Surları EKL1	116
Figür 39: İç Kale Güneydoğu Köşede Yer Alan EKL2	116
Figür 40: İç Kale'de Yer Alan Kuleler Doğudan Batıya, EKL2- EKL7	117
Figür 41: Sütunlu Cadde Üzerindeki EKL8	117
Figür 42: İç Kale'nin Güneydoğu Köşesindeki Geç Bizans Surunun Doğu Cephesi	118
Figür 43: Tarlalar Arasında Sınır Olarak Kullanılan Güneybatı Köşedeki Geç Bizans Surun Doğu Cephesi	118
Figür 44a: Geç Bizans Dönemine Ait Bindirme Tekniğinde Yapılan GK3 ve Sur Hattının Batı Cephesi	119
Figür 44b: Geç Bizans Batı Surunun Güneyden Kuzeye Üst Görünüşü ve Merdiven Basamakları.....	119
Figür 44c: Geç Bizans Batı Surunun Doğu Cephesi ve Merdiven Basamakları	120
Figür 44d: Geç Bizans Batı Surunun Doğu Cephesi'nde Yer Alan Merdiven Basamakları	120
Figür 44e: Geç Bizans Batı Surunun Batı Cephesi'nde Yer Alan Dökülmeler ve İskele Delikleri	121
Figür 45: Yukarı Kale'nin Bulunduğu Tepenin Güneyden Görünüşü	121
Figür 46: Yukarı Kale'nin Güneybatısından Kuzeyine Uzanan Surun Yüzeydeki İzleri	122
Figür 47: Yukarı Kale'nin Kuzeybatısında Bulunan GKL1'in Güneyden Görünüşü....	122
Figür 48: Yukarı Kale'nin Kuzeydoğusundan Doğusuna Doğru Yüzeyde Takip Edilebilen Kuzey Suru.....	123
Figür 49: Yukarı Kale'nin Kuzeyinde Doğal Kayaların Önüne Örülen Kayrak (Şist) Taşlarla Savunma Duvarı Oluşturulması	123
Figür 50a: Kayrak (Şist) Taşlarla Örülen Kuzeydoğu Savunma Duvarı	124
Figür 50b: Dış Yüzünün Kayrak (Şist) Taşlarla Örüldüğü Kuzeydoğu Savunma Duvarı ve İskele Delikleri	124
Figür 50c: Yukarı Kale'nin Kuzeydoğu Suru Üzerinde Yer Alan Mazgal Deliği	125
Figür 51: Yukarı Kale'nin Güney Suru.....	125
Figür 52a: Yukarı Kale'nin Güney Sur, Yan Görünüş.....	126

Figür 52b: Yukarı Kale'nin Güney Sur Üzerinde Yer Alan Mazgal Delikleri	126
Figür 53: Tripolis'in Doğusunda Bulunan Menderes Nehri ve Yukarı Kale'den Lykos Vadisi'ne Bakış.....	127
Figür 54: GK1'in Doğudan Görünüşü	127
Figür 55: GK2'nin Güneyden Görünüşü. Sağda Erken Sura Ait Kalıntı, Solda Geç Sura Ait İzler, Dağın Tepesinde Yuvarlak Planlı Kule	128
Figür 56a: GK3'ün Doğudan Görünüşü.....	128
Figür 56b: GK3'ün Batıdan Görünüşü.....	129
Figür 56c: GK3'deki Güney Duvarın Kuzey Cephesinde Yapılmış Kapı Kilidi Oyuğu	129
Figür 56d: GK3'deki Kapı Kilidi İçin Yapılmış Oyuk Detayı.....	130
Figür 57: Günümüz Narlıdere Yolundan Yukarı Kale	130
Figür 58a: GK4'ün Güneyden Görünüşü.....	131
Figür 58b: GK4'ün Kapı Kilidi Oyuqları ve Üstte İskele Deliği.....	131
Figür 59a: GK5'in Kuzeybatıdan Güneydoğuya Görünüşü	132
Figür 59b: GK5'den Menderes Nehri'nin Görünüşü	132
Figür 60a: GK6'nın Güneyden Görünüşü.....	133
Figür 60b: GK6'nın Batıdan Görünüşü.....	133
Figür 61a: Yukarı Kale GKL1'in Batıdan Görünüşü	134
Figür 61b: Yukarı Kale GKL1'den Buldan Ovasının ve Eski Narlıdere Yolunun Görünüşü	134
Figür 61c: Yukarı Kale GKL1'in Orta Bölümünde Devşirme Malzemeden Yapılmış Şerit	135
Figür 61d Yukarı Kale GKL1'de Ahşabın Halen İçinde Olduğu İskele Deliklerinden Detay	135
Figür 61e: Yukarı Kale GKL1'de Ahşabın Halen İçinde Olduğu İskele Deliklerinden Detay	135
Figür 61f: Yukarı Kale GKL1 Üstünde Yer Alan Hatıl Delikleri	136
Figür 62: Yukarı Kale GKL6'dan Lykos Vadisi'ne Bakış	136
Figür 63: Yukarı Kale Güney Surlarındaki GKL7	137
Figür 64: Yukarı Kale Güney Surlarında sağdan sola GKL8-GKL9-GKL10'un Güneyden Görünüşleri.....	137
Figür 65: Yukarı Kale Güney Surlarındaki GKL10'un Kuzeyden Görünüşü.....	138

Figür 66: Yukarı Kale' de Yer Alan Kuleler Sol Üstten Sırasıyla KL9-KL19.....	138
Figür 67a: Azmak Mevki Çevre Sur Başlangıcı.....	139
Figür 67b: Azmak Mevki Çevre Sur Devamı.....	139
Figür 67c: Azmak Mevki İki Sur Kalıntısı Arasında Kullanılan Bağ.....	140
Figür 68a: Azmakkaşı Mevki Çevre Surunun Kuzey Cephesi	141
Figür 68b: Azmakkaşı Mevki Çevre Surunun Güney Cephesi	141
Figür 68c: Azmakkaşı Mevki Çevre Surunun Kuzey Cephesi	142
Figür 68d: Azmakkaşı Mevki Surunun Güney Cephesindeki Çıkıntı.....	142
Figür 68e: Azmakkaşı Mevki Surunun Kuzey Cephesindeki Çıkıntı	143
Figür 68f: Azmakkaşı Mevki, Bağlar Arasında Sınır Olarak Kullanılan Çevre Surunun Kuzeyden Görünüşü.....	143
Figür 68g: Azmakkaşı Mevki, Bağlar Arasında Sınır Olarak Kullanılan Çevre Surunun Üstten Görünüşü.....	144
Figür 69a: Azmakkaşı Mevkisinden Batıya Devam Eden Çevre Sur Kalıntıları	144
Figür 69b: Azmakkaşı Mevkisinde Küçük Bir Kısmı Gözüken Çevre Sur Kalıntıları..	145
Figür 70: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisinde Bir Kısmı Görülen Çevre Suru	145
Figür 71a: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Çevre Suru Kuzey Cephe.....	146
Figür 71b: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Çevre Suru Kuzey Cephe.....	146
Figür 71c: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Çevre Surunun Yıkılmış Bölümü	147
Figür 71d: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Yıkılmış Çevre Sur Detayı	147
Figür 71e: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Çevre Surundan Ayrılıp Kaymış Parça	148
Figür 72: Kargıdüne Mevkisinde Geçmişte Kum Ocağı Olarak İşletilen Geniş Alan...148	
Figür 73: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisindeki Çevre Surunun Devamının Kargıdüne Mevkisindeki Toprak Kesitte Görülen Kalıntısı	149
Figür 74: Soğuk Hava Deposu Doğusunda Bulunan Çevre Sur Parçası.....	149
Figür 75: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Çevre Surun Bir Bölümü.....	150
Figür 76: Toprak Kesitte Görülen Çevre Sura Ait Kalıntı.....	150
Figür 77a: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surun Doğu Cephesi.....	151
Figür 77b: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Batı Cephesi.....	151
Figür 77c: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Doğu Cephesinde Yer Alan Künk Sistemi	152

Figür 77d: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Doğu Cephesinde Yer Alan Çatlak ve Üst Üste Yapılmış İki Künk Sırası.....	152
Figür 77e: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Kuzey Kesiti ve Yıkılarak Düşen Sur Parçaları	153
Figür 78a: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Batı Cephesi.....	153
Figür 78b: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Payandalı Doğu Cephesi	154
Figür 79a: Çayınkaşı Mevkisi Kuzeydeki Surun Batı Cephesi, Kuzeye Doğru Devamında Duvarın Doğusunda Künk Sistemi	154
Figür 79b: Çayınkaşı Mevkisi Toprak Altına Giren Kuzeydeki Sur.....	155
Figür 79c: Çayınkaşı Mevkisi Surunda İskele Deliği ve Künk Sistemine Ait Bir Künk	155
Figür 79d: Çayınkaşı Mevkisi Surunda İskele Deliği ve Künk Sistemine Ait Bir Künk	155
Figür 80: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Kuzeyden - Güneye Görünüşü ve Sağda Batı Paralelinde Yer Alan Dış Çevre Surunun Toprak Kesitteki Yeri.....	156
Figür 81a: Çayınkaşı Mevkisinde Bağlar Arasında Bulunan Doğu – Batı Doğrultulu Dış Çevre Suru ve Paralelinde Yer Alan Diğer Çevre Suru.....	156
Figür 81b: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Batı Kesiti	157
Figür 82a: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Doğu Kesiti.....	157
Figür 82b: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Güney Görünüşü.....	158
Figür 82c: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Güney Görünüşü, 60 m Kuzeyde Çevre Surlarına Ait Diğer Kalıntı ve Dağın Tepe Noktasında GKL1	158
Figür 83: Çayınkaşı Mevkisinde Toprak Kesitte Gözüken Dış Çevre Suru.....	159
Figür 84: Çayınkaşı Mevkisindeki GKL12.....	159
Figür 85a: Tripolis'in Kuzeybatısında Yer Alan Su Kemer Kalıntısı.....	160
Figür 85b: Su Kemerinin Batısında Yapılan Payandanın Güneyden Görünüşü.....	160
Figür 86a: I. Derece Sit Alanı Dışında Yenicekent Mahallesi Sınırları İçindeki Su Yapısı	161
Figür 86b: I. Derece Sit Alanı Dışında Yenicekent Mahallesi Sınırları İçindeki Su Yapısında Yer Alan Tuğla Sırası	161
Figür 86c: I. Derece Sit Alanı Dışında Yenicekent Sınırları İçinde Yer Alan Su Yapısındaki Künk Sıraları.....	162
Figür 87: Tiyatro Hamamı Sarnıcı	162
Figür 88a: Yukarı Kale'de Bulunan Dibek Taşı	163

Figür 88b: Yukarı Kale’de Bulunan Dibek Taşı	163
Figür 89: Tripolis Antik Kenti Çevre Surlarının Buldukları Mevkilere Halk Arasında Verilen İsimlerin Uydu Fotoğrafında Gösterilmesi	164
Figür 90: Tripolis Savunma Yapılarının Tablo Üzerinde Karşılaştırılması	165

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1: Tripolis Kent Haritası	167
Çizim 2: Erken Bizans Doğu Sur Hattında Bulunan Çift Hat	168
Çizim 3: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe	169
Çizim 4: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe	170
Çizim 5: Erken Bizans Güney Surları, Güney Cephe	171
Çizim 6: Erken Bizans Güney Surları Plan.....	172
Çizim 7: Sütunlu Cadde Güneybatı Köşesinde Bulunan Erken Bizans Güney Surunun Güney Cephesi.....	173
Çizim 8: Tiyatro Kuzeyindeki Erken Bizans Batı Sur Kalıntısı	174
Çizim 9: Tiyatro Kuzeyi Erken Bizans Batı Suru Doğu Cephe.....	175
Çizim 10: Geç Bizans Dönemi Suru ve GK3'ün Batı Cephesi.....	176
Çizim 11: Geç Bizans Dönemi Suru ve GK3'ün Doğu Cephesi ile Merdiveni.....	177
Çizim 12: Yukarı Kale Plan.....	178
Çizim 13: Rölyeflerin Yer Aldığı Erken Bizans EK4 Güney Cephesi	179
Çizim 14: Geç Bizans GK2'nin Batı Cephesi	180
Çizim 15: Geç Bizans GKL1 Batı Cephesi Görünüş	181
Çizim 16: Geç Bizans GKL1 Doğu – Batı Kesiti	182
Çizim 17: Azmakkaşı Mevki Geç Bizans Çevre Suru Güney Cephe	183
Çizim 18: Azmakkaşı Mevki Geç Bizans Çevre Suru Güney Cephe	184
Çizim 19: Hacı Osman Zeytinliği Geç Bizans Çevre Suru Kuzey Cephesi	185
Çizim 20: Çayınkaşı Mevki Geç Bizans Çevre Suru Güney Cephesi.....	186
Çizim 21: Çayınkaşı Mevki Geç Bizans Çevre Suru Batı Cephe.....	187
Çizim 22: Tripolis'in Tüm Savunma Yapılarının Gösterildiği Kent Haritası.....	188

FİGÜRLER

Bu tez çalışmasında kullanılan tüm harita, çizim ve fotoğraflar aksi belirtilmedikçe Tripolis Kazı Arşivine aittir.

Fig.1: Antik Dönem Batı Anadolu'da Ticaret Yolları ve Tripolis.

Fig.2: Tripolis Antik Kenti Havadan Görünümü.

Fig.3: Direbolu (Narlıdere).

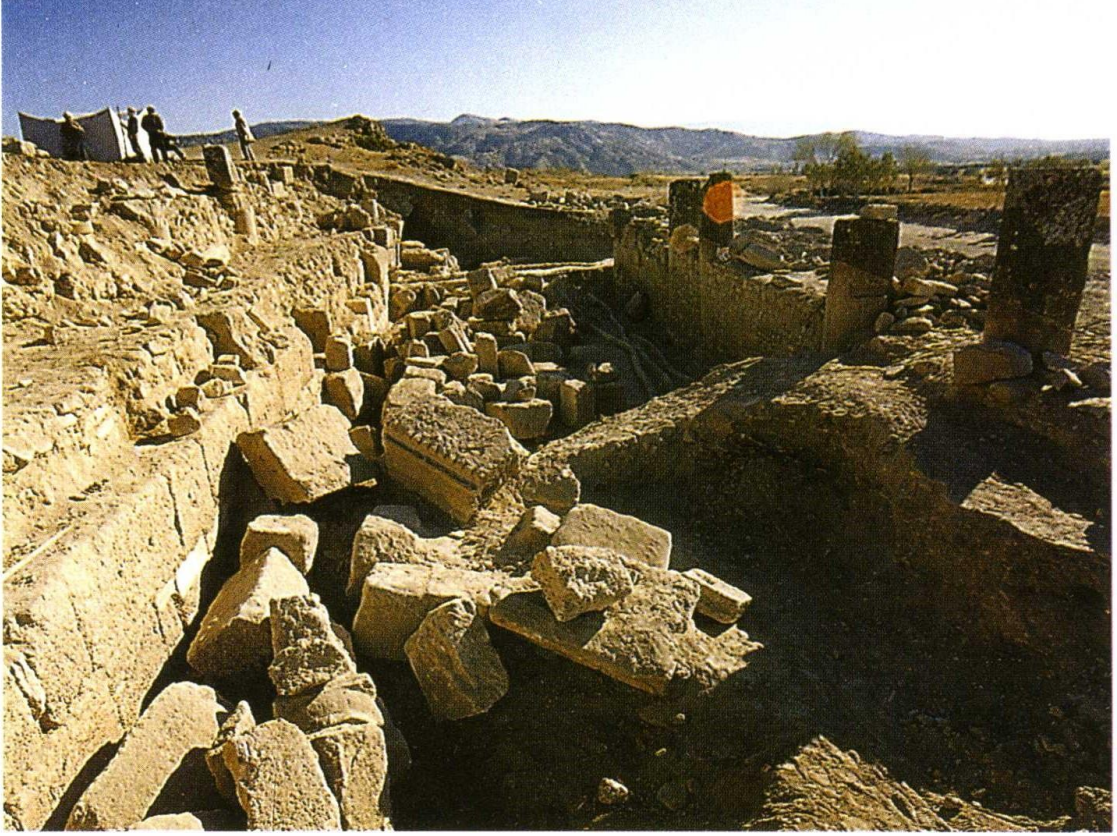

Fig.4: Sütunlu Cadde Kazı Çalışmaları (1993).

Fig.5: Erken Bizans Doğu Surlarının Doğudan Görünüşü.

Fig.6: Erken Bizans Doğu Surları ve Yukarı Kaleden Lykos Vadisine Bakış.

Fig.7: Erken Bizans Doğu Surlarının Dağla Birleştiği Bölümü.

Fig.8: Erken Bizans Doğu Surlarında Çift Kademeli Yapılan Sur Hattı.

Fig.9a: Erken Bizans Doğu Surlarının Batıdan Görünüşü, Kuzeye Devam Eden Sur Hattı (DAI, 1988).

Fig.9b: Erken Bizans Doğu Surlarının Bir Kısımının Yıkılmadan Önceki Görünüşü
(DAI, 1988).

Fig.9c: Erken Bizans Doğu Surlarının Bir Kısımının Yıkıldıktan Sonraki Görünüşü.

Fig.10: Erken Bizans Doğu Surlarının Kõşe Yapan Doğu Cephe.

Fig.11a: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe.

Fig.11b: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe.

Fig.12: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe.

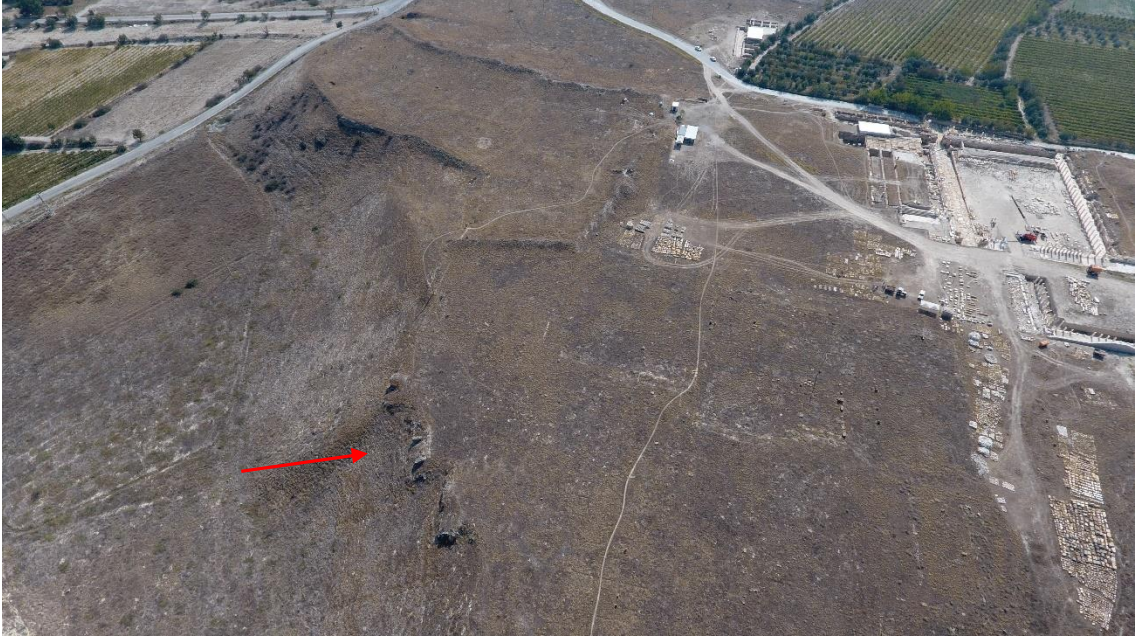

Fig.13: Erken Bizans Doğu Surları, Testere Formlu Sur Hattı.

Fig.14: İç Kale ve Batıya Devam Eden Güney Surları.

Fig.15: İç Kale İçerisindeki İnsitu Söveler ve Arkada Doğu Surları.

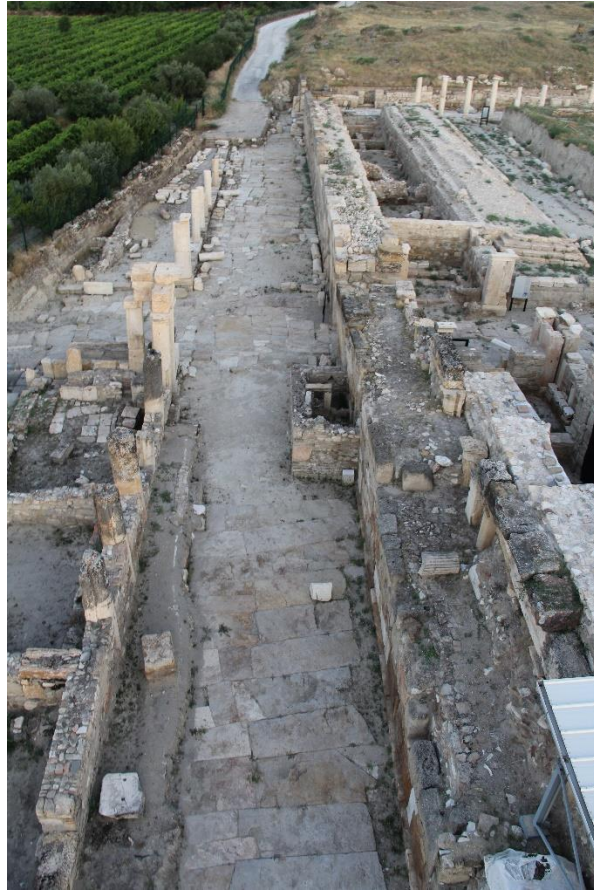

Fig.16: Sütunlu Cadde Üzerindeki Erken Bizans Güney Suru ve EKL8.

Fig.17: Erken Bizans Güney Surunun Doğudaki İlk Kısmı.

Fig.18: Erken Bizans Güney Surunun Üst Kısımının Gözüktüğü Alan.

Fig.19a: Erken Bizans Güney Surlarından Sütunlu Cadde ve Bizans Mekanlarının İnsutu Traverten Sütunları (DAI, 1988).

Fig.19b: Erken Bizans Güney Surundan, Sur Dışına Su Dağıtımı Yapılan Sütunlu Cadde Üzerindeki Künk Sistemi.

Fig.20a: Erken Bizans Güney Surunun Kuzeyinde Yer Alan Tabernalar'ın Üstten Görünüş.

Fig.20b: Taberna 2, Erken Bizans Güney Surlarının Kapattığı Güney Girişi.

Fig.21a: Erken Bizans Kilisesi 4 Narteks Güney Duvarı ve EKL8'e Giriş.

Fig.21b: Erken Bizans Güney Suru Kuzeyinde Yer Alan Erken Bizans Kilisesi 4 ve Kemerli Yapı.

Fig.22a: Erken Bizans Güney Surundan Düşen Bloklar (1993).

Fig.22b: Erken Bizans Güney Surunun Güney Cephesi.

Fig.23: Güney Portik'te Kapıların Sur Yapımıyla Beraber Özellikle Kapatıldığı Belli Olan Kapı Girişleri.

Fig.24: Erken Bizans Güney Sur Yıkıntısı ve Sağ Tarafta EK5.

Fig.25: Bouleuterion Güneyindeki Yıkıntı.

Fig.26: Bouleuterion Batısında Erken Bizans Surundan Çıkıntı Yapan Bölüm.

Fig.27a: Topografyaya Uydurulan Erken Bizans Batı Surları ve Surların Bir Kısımının Sahne Binasından Geçtiği Tripolis Tiyatrosu.

Fig.27b: Erken Bizans Batı Surlarının Batı Cephesi.

Fig.28: Tripolis Tiyatrosu ve Lykos Vadisi'ne Bakış ve Erken Bizans Batı Surlarının Bir Kısmı(La Borde 1838).

Fig.29: Erken Bizans Batı Surlarının Batı Cephesinin Bir Kısmı.

Fig.30: Tiyatronun Kuzeyinde Yer Alan ve Batı Surlarında Köşe Yapan Sur Hattının Batı Cephesi.

Fig.31a: Tiyatronun Kuzeyindeki Batı Surlarının Doğu Cephesi.

Fig.31b: Tiyatronun Kuzeyindeki Batı Surlarının Batı Cephesi.

Fig.32: Kuzeydeki Sur Duvarı Parçası ve Güneye Doğru Devam Eden Sur Duvarı.

Fig.33a: Erken Bizans Doğu Surlarında EK1 ve EK2.

Fig.33b: Erken Bizans Doğu Surlarının Kuzeydoğudan Görünüşü EK1ve EK2.

Fig.34: İç Kale'nin Güneyinde EKL3 ve EKL4 Arasında Yer Alan EK3.

Fig.35a: EK4'ün Güneyden Kazı Öncesi Görünüşü.

Fig.35b: EK4'ün Güneyden Görünüşü.

Fig.35c: EK4'ün Kuzeyden Görünüşü.

Fig.35d: EK4'ün İç Kısmında Ahşap Kapıyı Oturtmak İçin Kullanılan Yuvalar.

Fig.36a: EK5'in Güneyden Kazı Öncesi Görünüşü.

Fig.36b: EK5'in Güneyden Görünüşü.

Fig.36c: EK5'in Kuzeyden Görünüşü.

Fig.37: EK7'nin Güneyden Görünüşü.

Fig.38a: Erken Bizans Doğu Surları Üzerinde Yer Alan EKL1.

Fig.38b: Erken Bizans Doğu Surları EKL1.

Fig.39: İç Kale Güneydoğu Köşede Yer Alan EKL2.

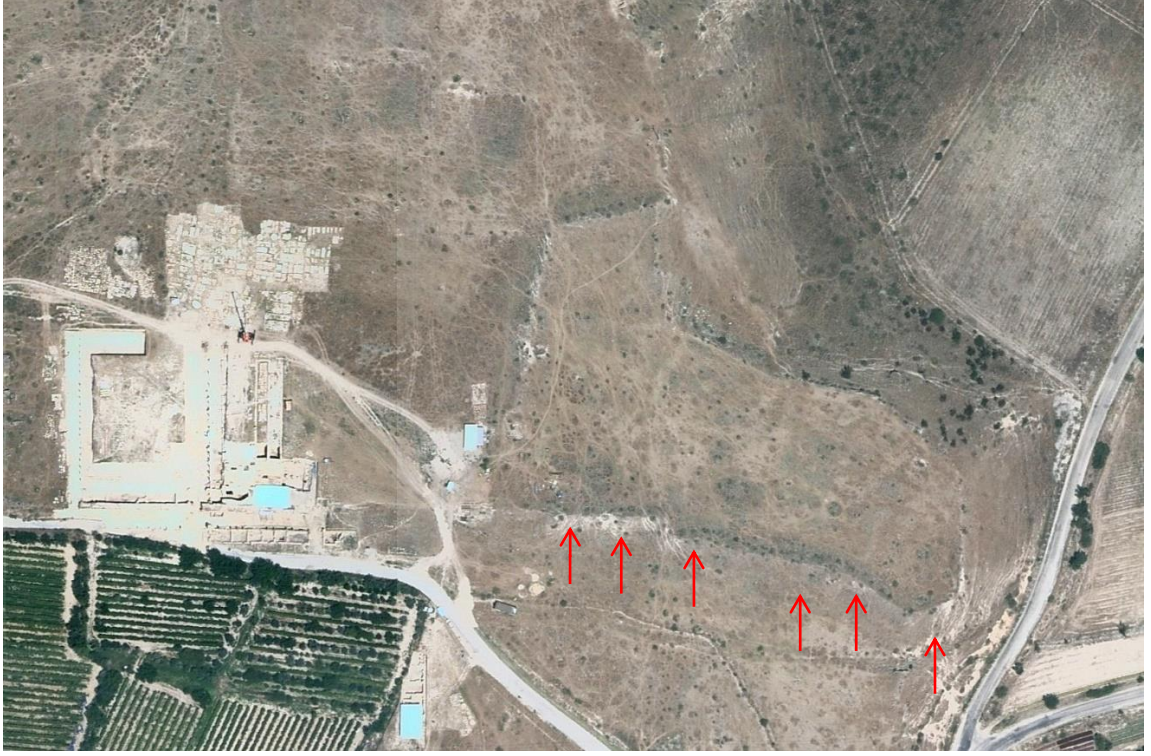

Fig.40: İç Kale’de Yer Alan Kuleler Doğudan Batıya, EKL2- EKL7.

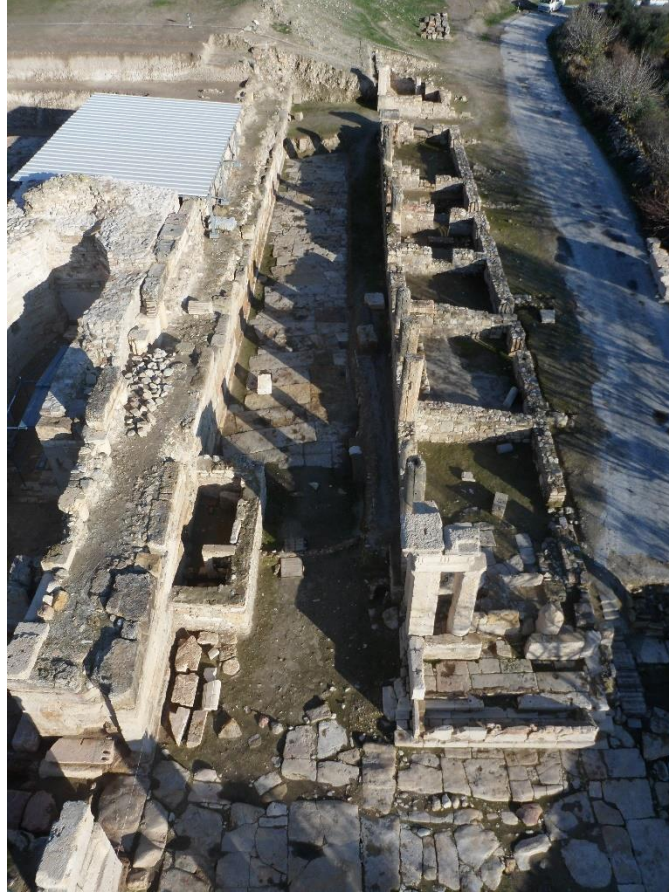

Fig.41: Sütunlu Cadde Üzerindeki EKL8.

Fig.42: İç Kale'nin Güneydoğu Köşesindeki Geç Bizans Surunun Doğu Cephesi.

Fig.43: Tarlalar Arasında Sınır Olarak Kullanılan Güneybatı Köşedeki Geç Bizans Surun Doğu Cephesi.

Fig.44a: Geç Bizans Dönemine Ait Bindirme Tekniğinde Yapılan GK3 ve Sur Hattının Batı Cephesi.

Fig.44b: Geç Bizans Batı Surunun Güneyden Kuzeye Üst Görünüşü ve Merdiven Basamakları.

Fig.44c: Geç Bizans Batı Surunun Doğu Cephesi ve Merdiven Basamakları.

Fig.44d: Geç Bizans Batı Surunun Doğu Cephesi'nde Yer Alan Merdiven Basamakları.

Fig.44e: Geç Bizans Batı Surunun Batı Cephesi'nde Yer Alan Dökülmeler ve İskele Delikleri.

Fig.45: Yukarı Kale'nin Bulunduğu Tepenin Güneyden Görünüşü.

Fig.46: Yukarı Kale'nin Güneybatısından Kuzeyine Uzanan Surun Yüzeydeki İzleri.

Fig.47: Yukarı Kale'nin Kuzeybatısında Bulunan GKL1'in Güneyden Görünüşü.

Fig.48: Yukarı Kale'nin Kuzeydoğusundan Doğusuna Doğru Yüzeyde Takip Edilebilen Kuzey Suru.

Fig.49: Yukarı Kale'nin Kuzeyinde Doğal Kayaların Önüne Örülen Kayrak (Şist) Taşlarla Savunma Duvarı Oluşturulması.

Fig.50a: Kayrak (Şist) Taşlarla Örülen Kuzeydoğu Savunma Duvarı.

Fig.50b: Dış Yüzünün Kayrak (Şist) Taşlarla Örüldüğü Kuzeydoğu Savunma Duvarı ve İskele Delikleri.

Fig.50c: Yukarı Kale'nin Kuzeydoğu Suru Üzerinde Yer Alan Mazgal Deliği.

Fig.51: Yukarı Kale'nin Güney Suru.

Fig.52a: Yukarı Kale'nin Güney Sur, Yan Görünüş.

Fig.52b: Yukarı Kale'nin Güney Sur Üzerinde Yer Alan Mazgal Delikleri.

Fig.53: Tripolis'in Doğusunda Bulunan Menderes Nehri ve Yukarı Kale'den Lykos Vadisi'ne Bakış.

Fig.54: GK1'in Doğudan Görünüşü.

Fig.55: GK2'nin Güneyden Görünüşü. Sağda Erken Sura Ait Kalıntı, Solda Geç Sura Ait İzler, Dağın Tepesinde Yuvarlak Planlı Kule.

Fig.56a: GK3'ün Doğudan Görünüşü.

Fig.56b: GK3'ün Batıdan Görünüşü.

Fig.56c: GK3'deki Güney Duvarın Kuzey Cephesinde Yapılmış Kapı Kilidi Oyuğu.

Fig.56d: GK3'deki Kapı Kilidi İçin Yapılmış Oyuk Detayı.

Fig.57: Günümüz Narlıdere Yolundan Yukarı Kale.

Fig.58a: GK4'ün Güneyden Görünüşü.

Fig.58b: GK4'ün Kapı Kilidi Oyukları ve Üstte İskele Deliği.

Fig.59a: GK5'in Kuzeybatıdan Güneydoğuya Görünüşü.

Fig.59b: GK5'den Menderes Nehri'nin Görünüşü.

Fig.60a: GK6'nın Güneyden Görünüşü.

Fig.60b: GK6'nın Batıdan Görünüşü.

Fig.61a: Yukarı Kale GKL1'in Batıdan Görünüşü.

Fig.61b: Yukarı Kale GKL1'den Buldan Ovasının ve Eski Narlıdere Yolunun Görünüşü.

Fig.61c: Yukarı Kale GKL1'in Orta Bölümünde Devşirme Malzemeden Yapılmış Şerit.

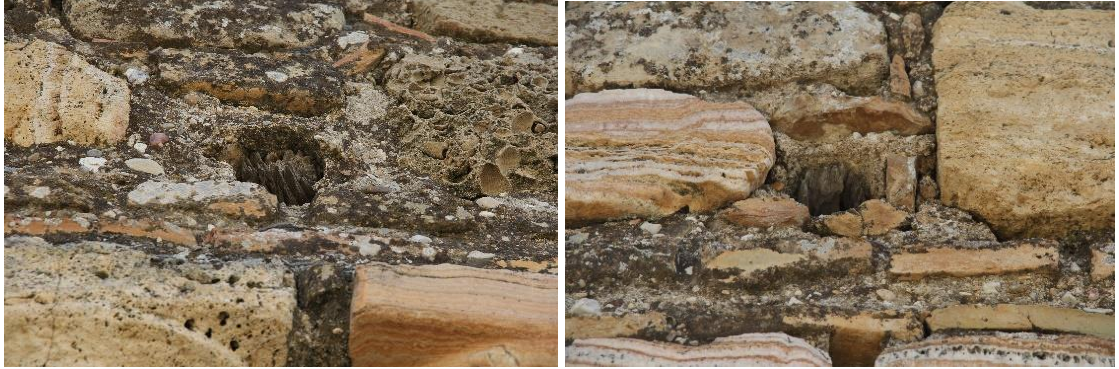

Fig.61d-e: Yukarı Kale GKL1'de Ahşabın Halen İçinde Olduğu İskele Deliklerinden Detay.

Fig.61f: Yukarı Kale GKL1 Üstünde Yer Alan Hatıl Delikleri.

Fig.62: Yukarı Kale GKL6'dan Lykos Vadisi'ne Bakış.

Fig.63: Yukarı Kale Güney Surlarındaki GKL7.

Fig.64: Yukarı Kale Güney Surlarında sağdan sola GKL8-GKL9-GKL10'un Güneyden Görünüşleri.

Fig.65: Yukarı Kale Güney Surlarındaki GKL10'un Kuzeyden Görünüşü.

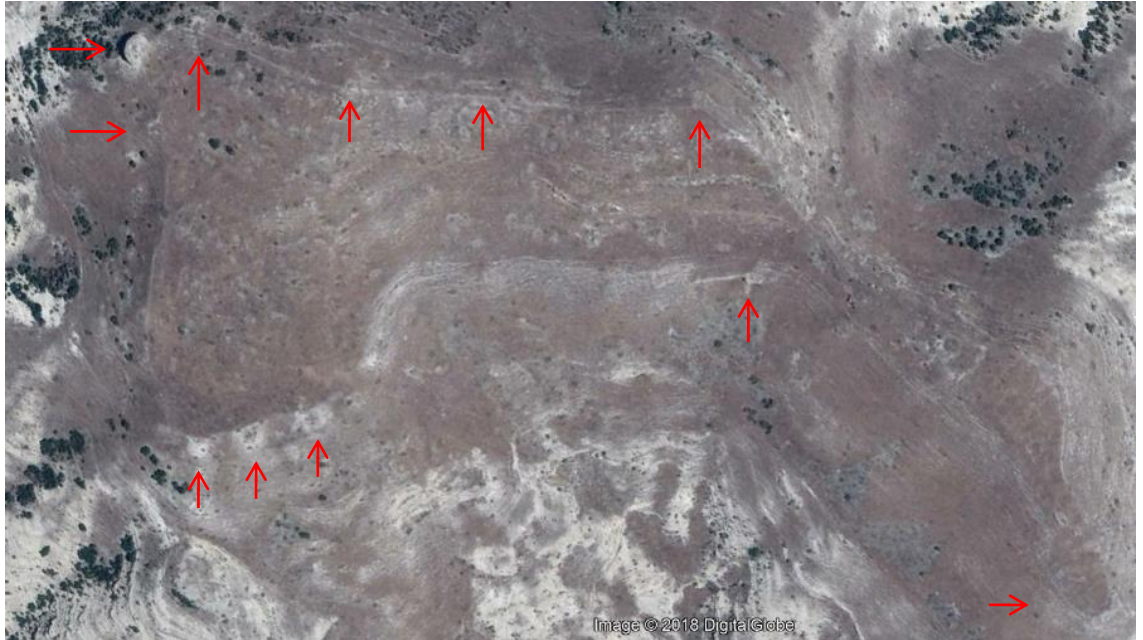

Fig.66: Yukarı Kale' de Yer Alan Kuleler Sol Üstten Sırasıyla GKL1-GKL11.

Fig.67a: Azmak Mevki Çevre Sur Başlangıcı.

Fig.67b: Azmak Mevki Çevre Sur Devamı.

Fig.67c: Azmak Mevki İki Sur Kalıntısı Arasında Kullanılan Bağ.

Fig.68a: Azmakkaşı Mevki Çevre Surunun Kuzey Cephesi.

Fig.68b: Azmakkaşı Mevki Çevre Surunun Güney Cephesi.

Fig.68c: Azmakkaşı Mevki Çevre Surunun Kuzey Cephesi.

Fig.68d: Azmakkaşı Mevki Surunun Güney Cephesindeki Çıkıntı.

Fig.68e: Azmakkaşı Mevki Surunun Kuzey Cephesindeki Çıkıntı.

Fig.68f: Azmakkaşı Mevki, Bağlar Arasında Sınır Olarak Kullanılan Çevre Surunun Kuzeyden Görünüşü.

Fig.68g: Azmakkaşı Mevki, Bağlar Arasında Sınır Olarak Kullanılan Çevre Surunun Üstten Görünüşü.

Fig.69a: Azmakkaşı Mevkisinden Batıya Devam Eden Çevre Sur Kalıntıları.

Fig.69b: Azmakkaşı Mevkisinde Küçük Bir Kısım Gözüken Çevre Sur Kalıntıları.

Fig.70: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisinde Bir Kısım Görülen Çevre Suru.

Fig.71a: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Çevre Suru Kuzey Cephe.

Fig.71b: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Çevre Suru Kuzey Cephe.

Fig.71c: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi evre Surunun Yıkılmış Bölümü.

Fig.71d: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi Yıkılmış evre Sur Detayı.

Fig.71e: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisi evre Surundan Ayrılıp Kaymış Parça.

Fig.72: Kargıdüne Mevkisinde Geçmişte Kum Ocağı Olarak İşletilen Geniş Alan.

Fig.73: Hacı Osman Zeytinliği Mevkisindeki Çevre Surunun Devamının Kargıdüne Mevkisindeki Toprak Kesitte Görülen Kalıntısı.

Fig.74: Soğuk Hava Deposu Doğusunda Bulunan Çevre Sur Parçası.

Fig.75: ayınkaşı Mevkisinde Bulunan evre Surun Bir Bölümü.

Fig.76: Toprak Kesitte Görülen evre Sura Ait Kalıntı.

Fig.77a: ayınkaşı Mevkisi evre Surun Doğu Cephesi.

Fig.77b: ayınkaşı Mevkisi evre Surunun Batı Cephesi.

Fig.77c: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Doğu Cephesinde Yer Alan Künk Sistemi.

Fig.77d: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Doğu Cephesinde Yer Alan Çatlak ve Üst Üste Yapılmış İki Künk Sırası.

Fig.77e: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Kuzey Kesiti ve Yıkılarak Düşen Sur Parçaları.

Fig.78a: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Batı Cephesi.

Fig.78b: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Payandalı Doğu Cephesi.

Fig.79a: Çayınkaşı Mevkisi Kuzeydeki Surun Batı Cephesi, Kuzeye Doğru Devamında Duvarın Doğusunda Künk Sistemi.

Fig.79b: ayınkaşı Mevkisi Toprak Altına Giren Kuzeydeki Sur.

Fig.79c-d: ayınkaşı Mevkisi Surunda İskele Deliği ve Künk Sistemine Ait Bir Künk.

Fig.80: Çayınkaşı Mevkisi Çevre Surunun Kuzeyden - Güneye Görünüşü ve Sağda Batı Paralelinde Yer Alan Dış Çevre Surunun Toprak Kesitteki Yeri.

Fig.81a: Çayınkaşı Mevkisinde Bağlar Arasında Bulunan Doğu – Batı Doğrultulu Dış Çevre Suru ve Paralelinde Yer Alan Diğer Çevre Suru.

Fig.81b: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Batı Kesiti.

Fig.82a: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Doğu Kesiti.

Fig.82b: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Güney Görünüşü.

Fig.82c: Çayınkaşı Mevkisinde Bulunan Dış Çevre Surunun Güney Görünüşü, 60 m Kuzeyde Çevre Surlarına Ait Diğer Kalıntı ve Dağın Tepe Noktasında GKL1.

Fig.83: ayınkaşı Mevkisinde Toprak Kesitte Gözüken Dış evre Suru.

Fig.84: ayınkaşı Mevkisindeki GKL12.

Fig.85a: Tripolis'in Kuzeybatısında Yer Alan Su Kemerinin Kalıntısı.

Fig.85b: Su Kemerinin Batısında Yapılan Payandanın Güneyden Görünüşü.

Fig.86a: I. Derece Sit Alanı Dışında Yenicekent Mahallesi Sınırları İçindeki Su Yapısı.

Fig.86b: I. Derece Sit Alanı Dışında Yenicekent Mahallesi Sınırları İçindeki Su Yapısında Yer Alan Tuğla Sırası.

Fig.86c: I. Derece Sit Alanı Dışında Yenicekent Sınırları İçinde Yer Alan Su Yapısındaki Künk Sıraları.

Fig.87: Tiyatro Hamamı Sarnıcı.

Fig.88a: Yukarı Kale’de Bulunan Dibek Taşı.

Fig.88b: Yukarı Kale’de Bulunan Dibek Taşı.

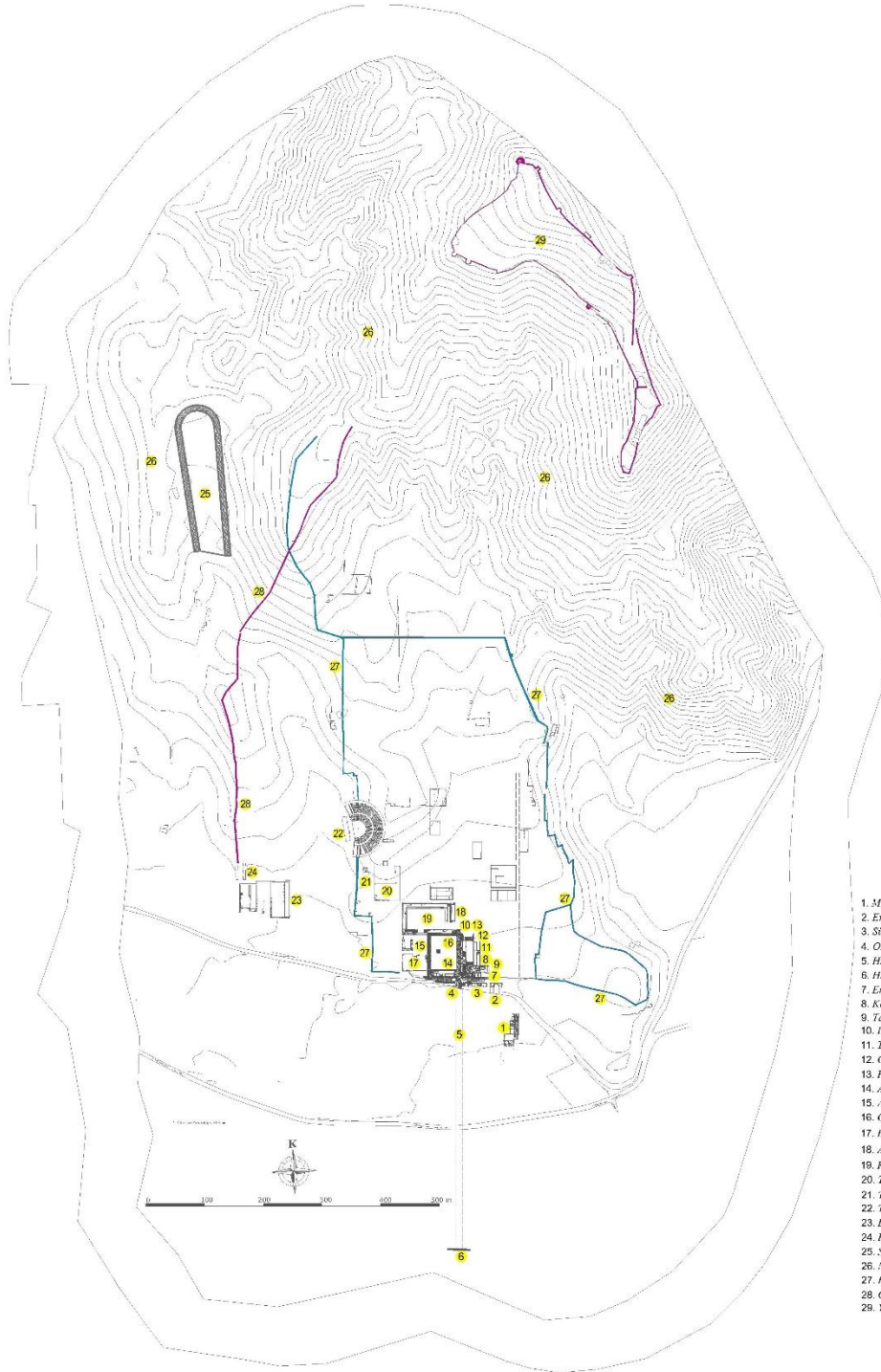
Fig.89: Tripolis Antik Kenti Çevre Surlarının Buldukları Mevkilere Halk Arasında Verilen İsimlerin Uydu Fotoğrafında Gösterilmesi.

	Erken Bizans Savunma Yapıları	Geç Bizans Savunma Yapıları	Tripolis Çevresi Savunma Yapıları
Malzeme	Traverten, Çay Taşı, Moloz Taş, Tuğla, Bantlı Traverten, Devşirme Mermer Mimari Parçalar	Çay taşı, Moloz Taş, Tuğla, Traverten.	Çay taşı, Moloz Taş, Kayrak Taşı (Şist), Tuğla, Traverten,
Duvar Kalınlığı	3.00 m	2.40 m	1-1.30 m
Duvar Yüksekliği	7.50 m	7.50 m	5.60 m
Duvar Planı	Devşirme malzemelerle oluşturulmuş iki duvarın arasında çay taşı, moloz taş, traverten ve mermer devşirme bloklar kullanılmıştır.	Çay taşı ve moloz taşlarla kademeli yapılan sur duvarları arası yine çay ve moloz taşlarının gelişi güzel doldurulmasıyla oluşturulmuştur.	Çay taşı ve moloz taşlarla yapılan sur duvarları arası yine çay ve moloz taşlarının gelişi güzel doldurulması ve bazı bölümlerde payandalarla desteklenmesiyle oluşturulmuştur.
Kuleler	Dikdörtgen	Dikdörtgen, Kare, Yuvarlak, Yarım Daire	Yuvarla
Kule Tekniği	Sur içi zemininden giriliyor olmalıdır.	Seyirdim yerinden kuleye geçilmektedir.	Tespit Edilemedi.

Kapılar	Bindirmeli Kapı, Düz Girişli Kapı.	Bindirmeli Kapı, Düz Girişli Kapı.	Tespit edilemedi.
Konumu	I. derece sit alanı içerisinde kent merkezini içine alan sarp tepe ve düz arazilerde konumlandırılmıştır.	Düz arazi ve sarp tepelerden geçen bir hatta sahip olup dağın tepesine kale konumlandırılmıştır.	Kot farkının olmadığı düz arazilerden geçmektedir.
Kapladıkları Alan	247.000 m ²	825.000 m ²	6.392.200 m ²

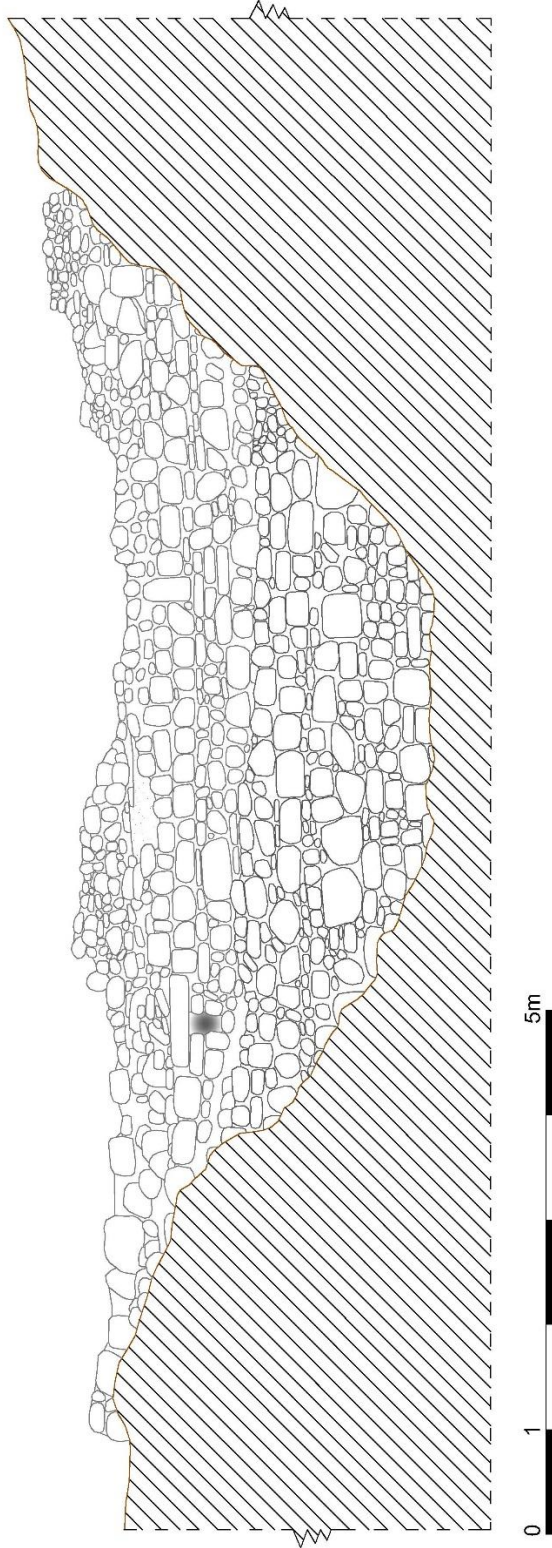
Fig.90: Tripolis Savunma Yapılarının Tablo Üzerinde Karşılaştırılması.

ÇİZİMLER

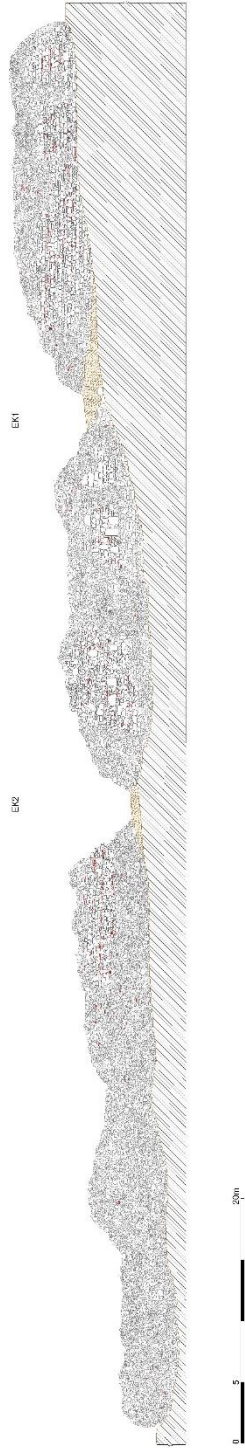

1. Mozaikli Villa
2. Erken Bizans Kilisesi 2
3. Simitlik Caddesi, Bizans Mekanları
4. Orpheus Çeşmesi
5. Hierapolis Caddesi
6. Hierapolis Kapısı
7. Erken Bizans Kilisesi 1
8. Komerli Yapı
9. Tabernalar (Roma Dönemi Dükkanları)
10. Doğu Porik
11. Tonozlu Yapı
12. Granarium (Tahıl Ambarı)
13. Podyumlu Yapı
14. Agora
15. Agora, Kuzey, Güney ve Batı Porikleri
16. Omur Anıtı
17. Boukoleon (Meçhul Binası)
18. Anıtsal Çeşme
19. Kutsal Alan (Devlet Agorası)
20. Tiyatro Hamamı
21. Tiyatro Hamamı Narçesi
22. Tiyatro
23. Büyük Hamam
24. Philadelphos Kapısı
25. Stülün
26. Nekropolis Alanları
27. Erken Bizans Surları
28. Geç Bizans Surları
29. Yakarı Kule

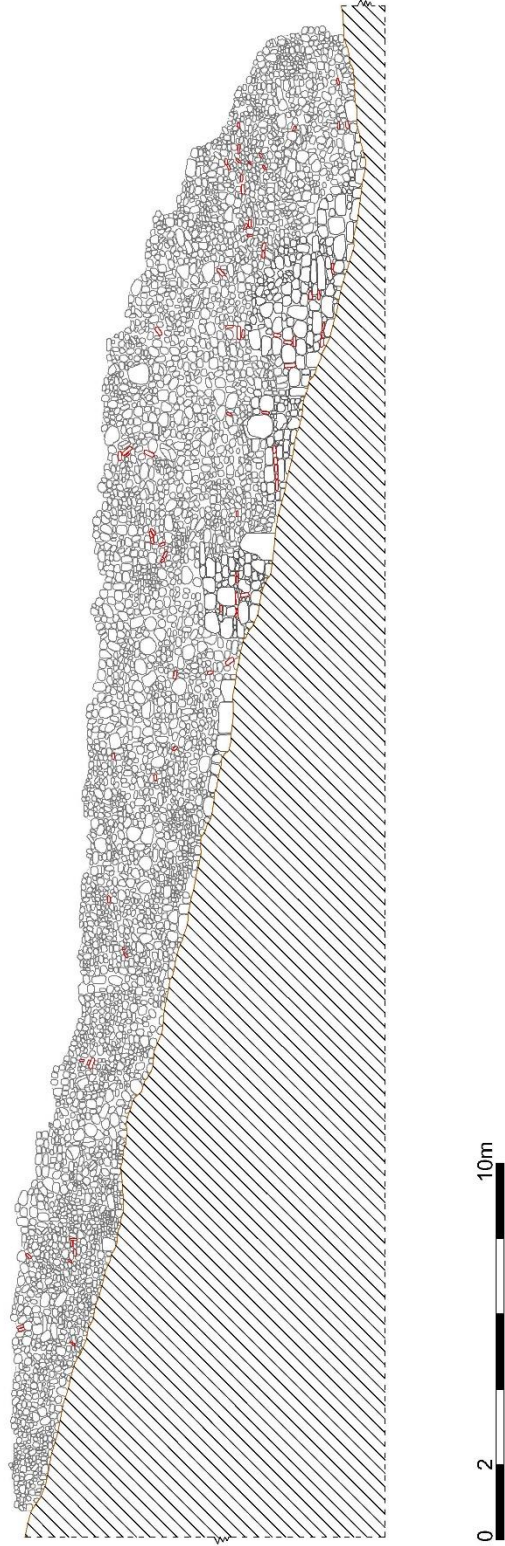
Çiz.1: Tripolis Kent Haritası.

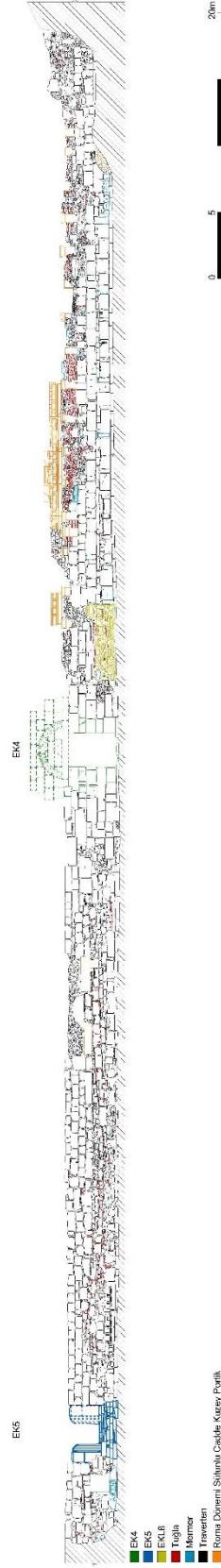
Çiz.2: Erken Bizans Doğu Sur Hattında Bulunan Çift Hat.

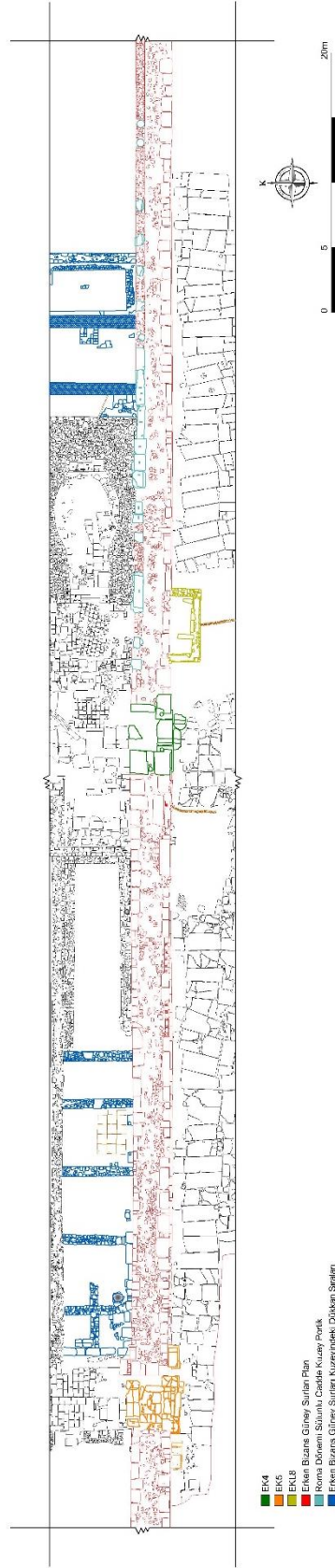
Çiz.3: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe.

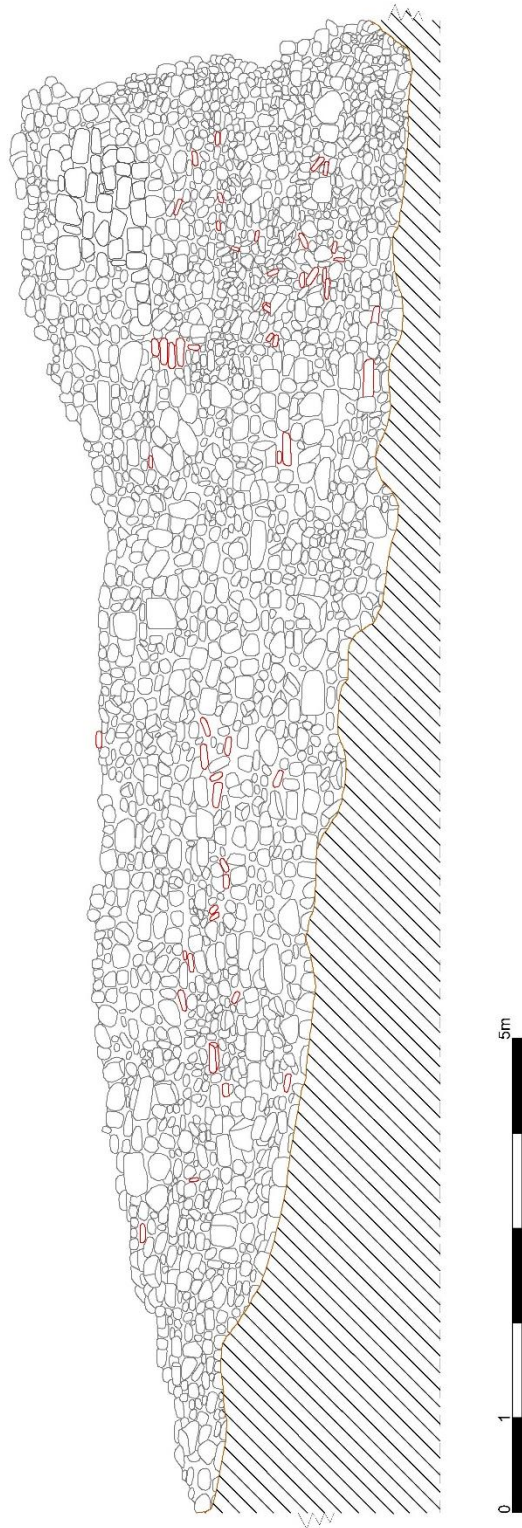
Çiz.4: Erken Bizans Doğu Surları, Doğu Cephe.

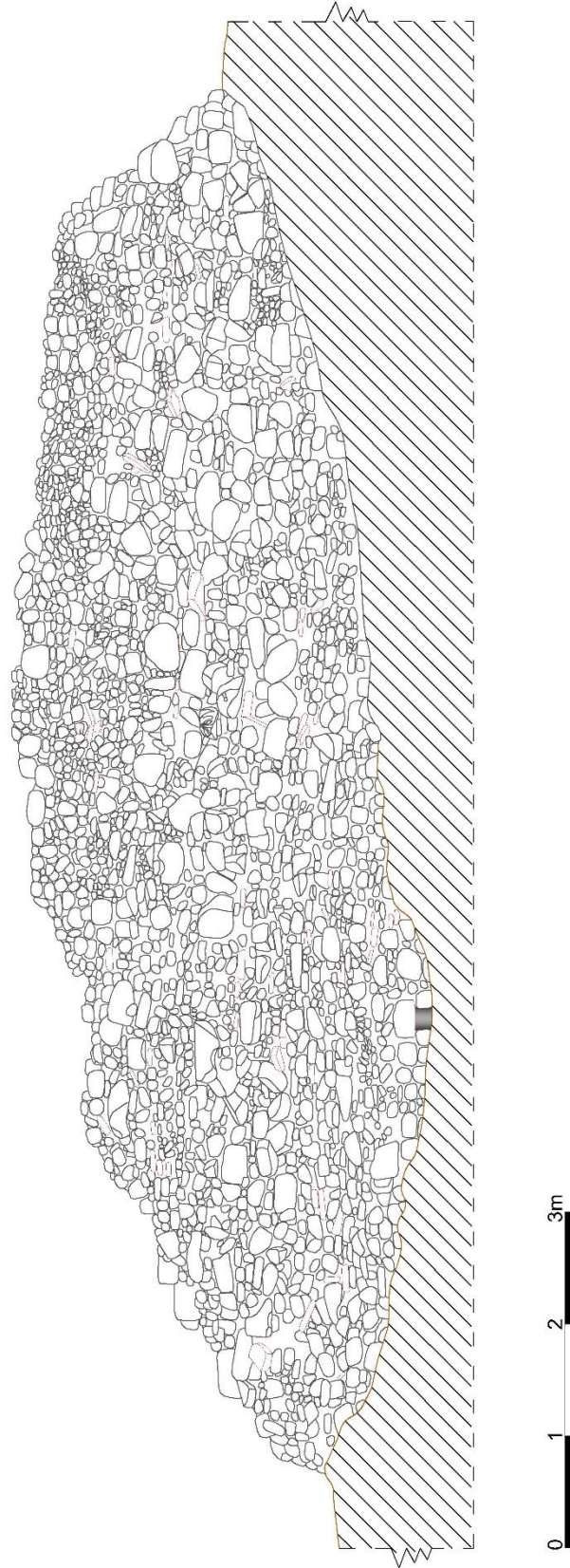
Çiz.5: Erken Bizans Güney Surları, Güney Cephe.

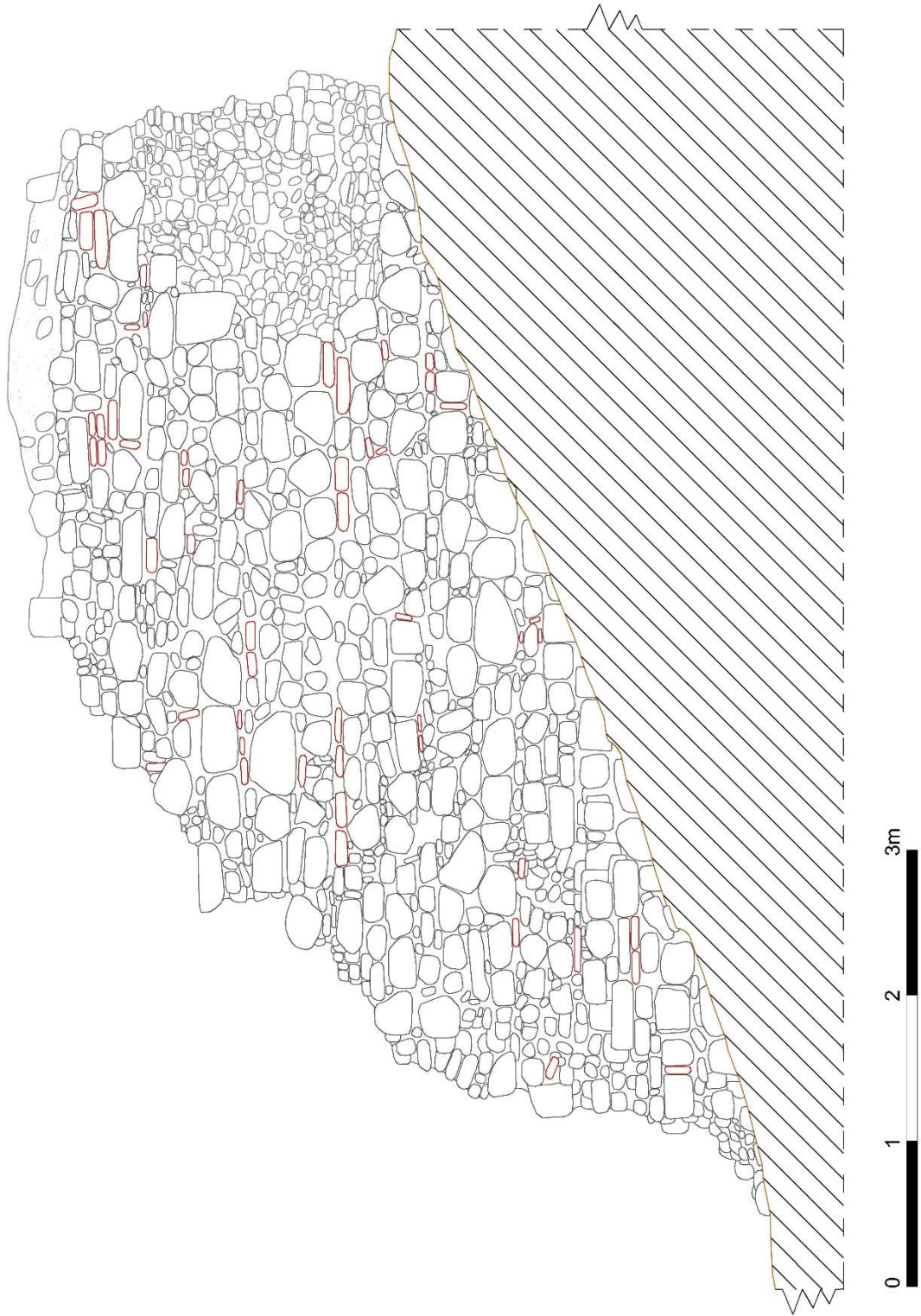
Çiz.6: Erken Bizans Güney Surları Planı.

Çiz.7: Sütunlu Cade Güneybatı Köşesinde Bulunan Erken Bizans Güney Surunun
Güney Cephesi

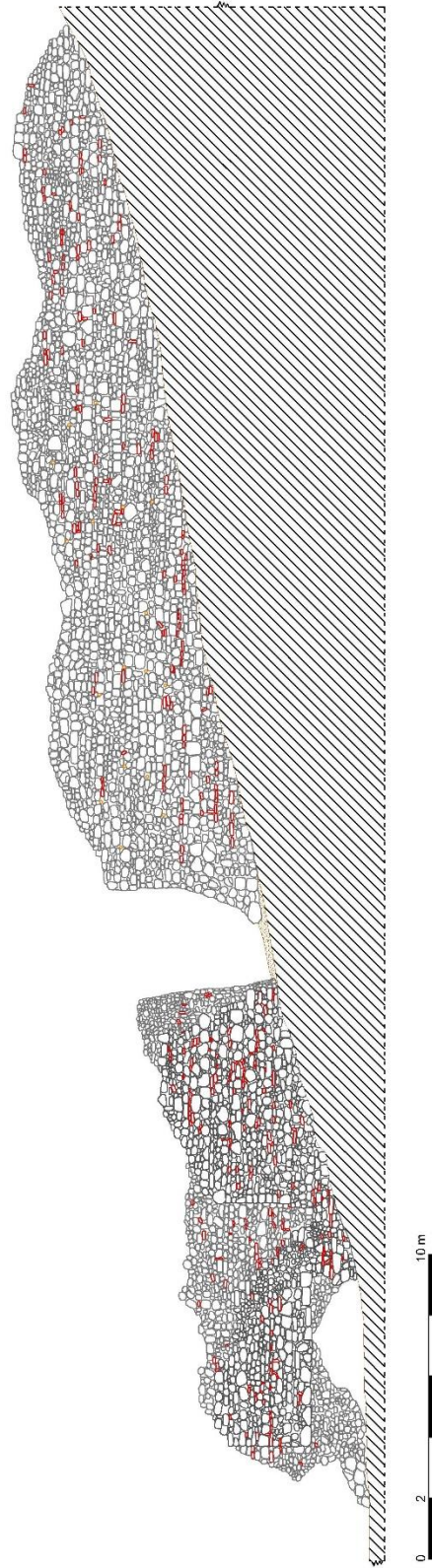
Çiz.8: Tiyatro Kuzeyindeki Erken Bizans Batı Sur Kalıntısı.

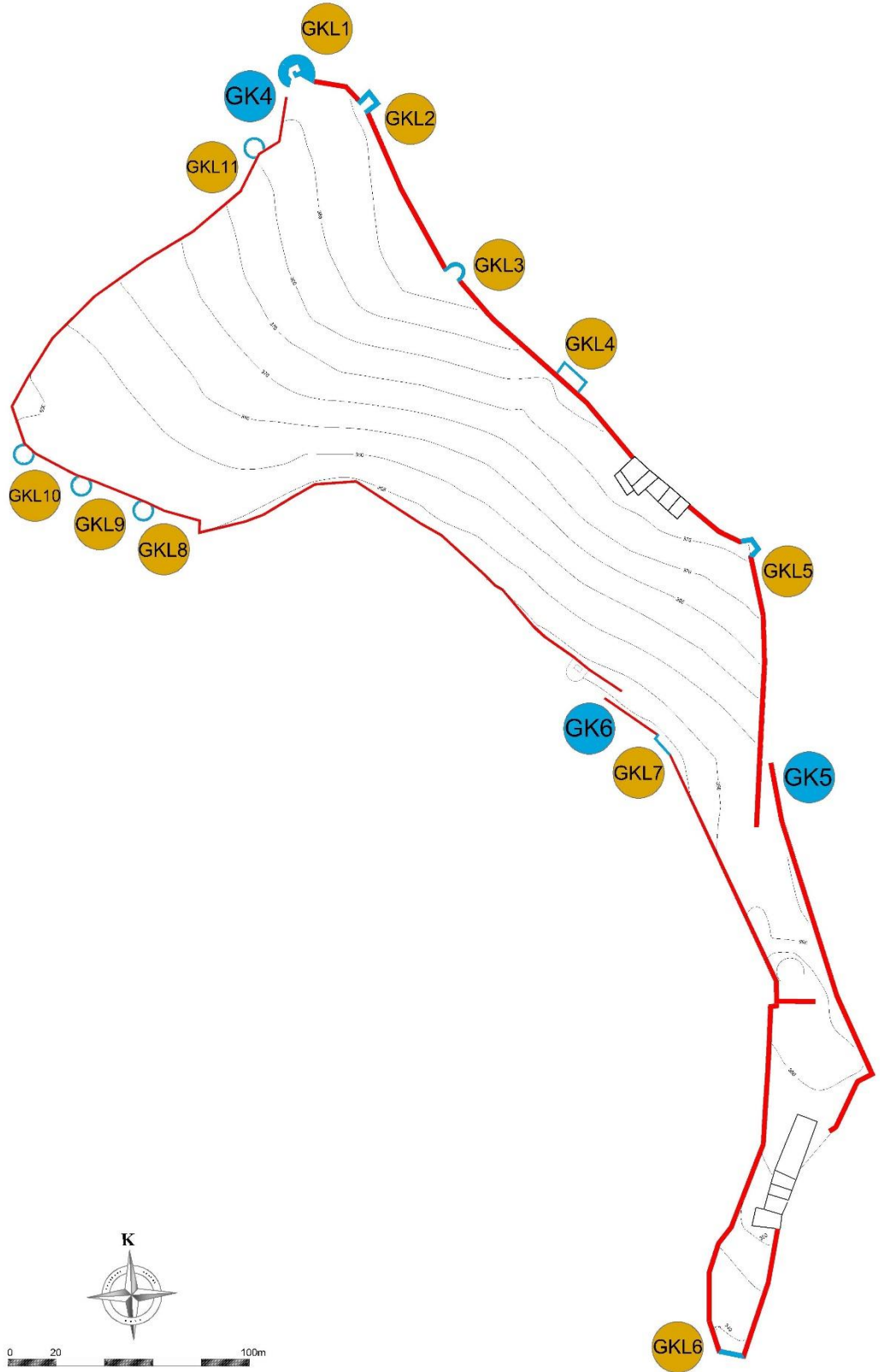
Çiz.9: Tiyatro Kuzeyi Erken Bizans Batı Suru Doğu Cephe.

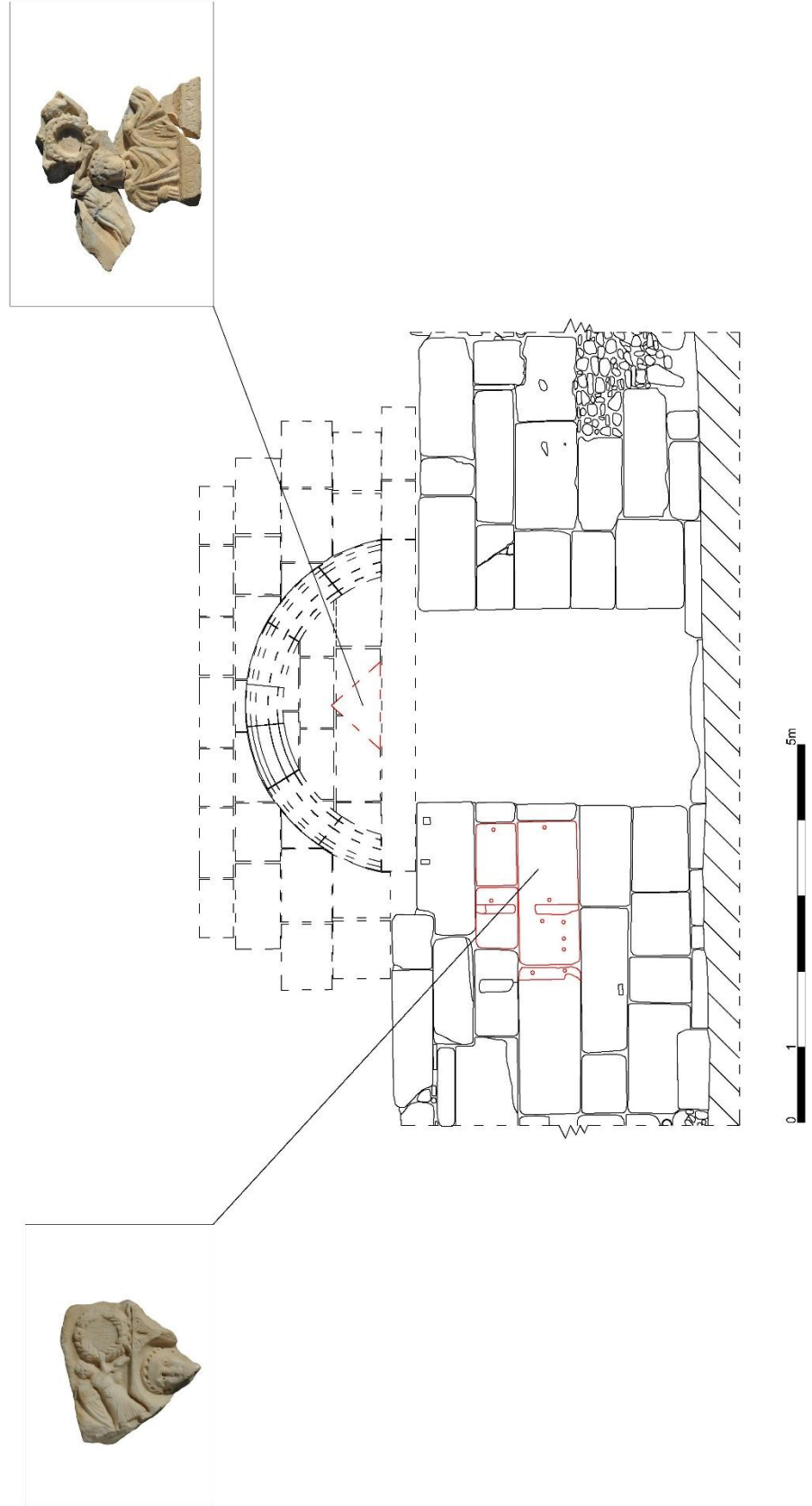
Çiz.10: Geç Bizans Dönemi Suru ve GK3'ün Batı Cephesi.

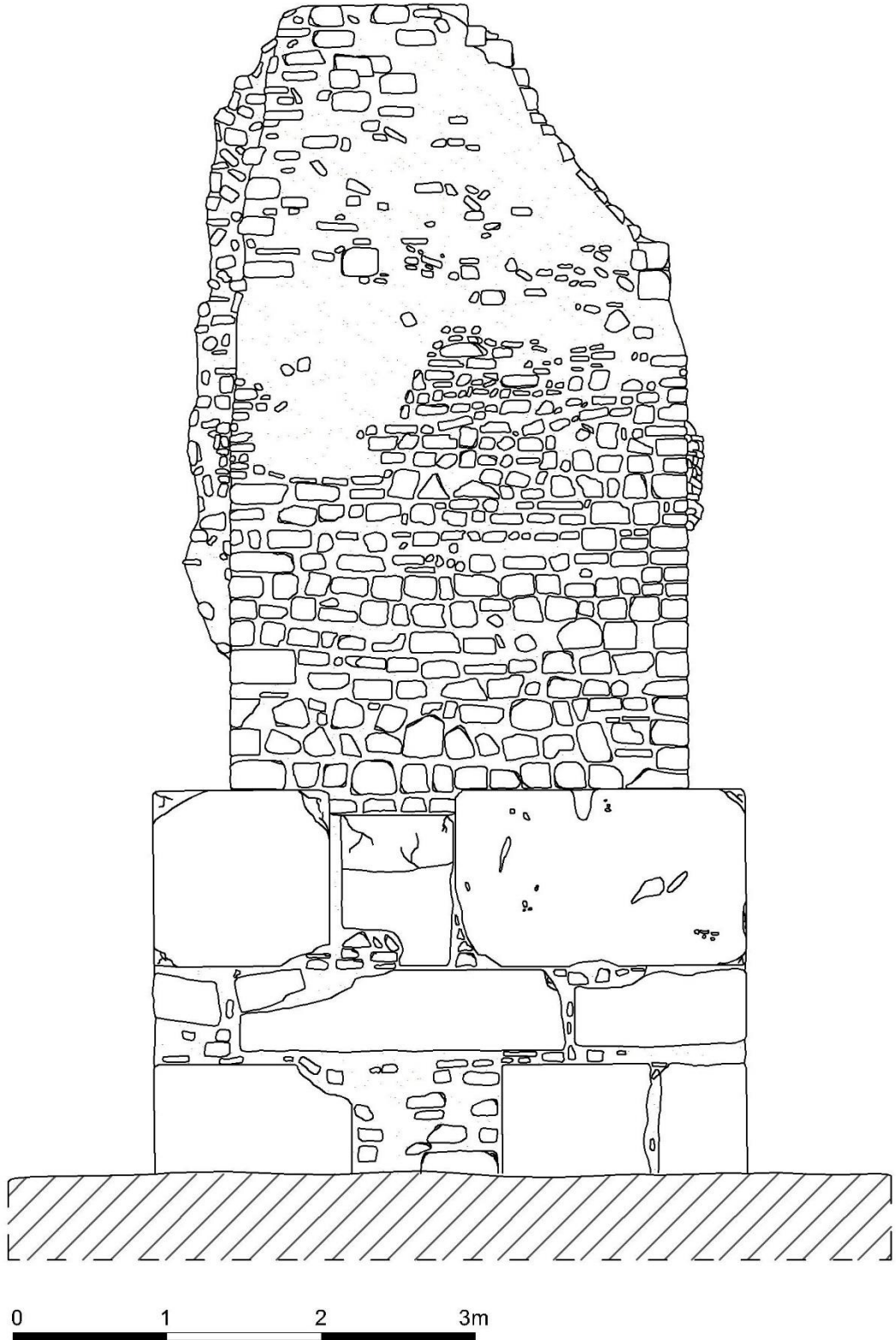
Çiz.11: Geç Bizans Dönemi Suru ve GK3'ün Doğu Cephesi ile Merdiveni.

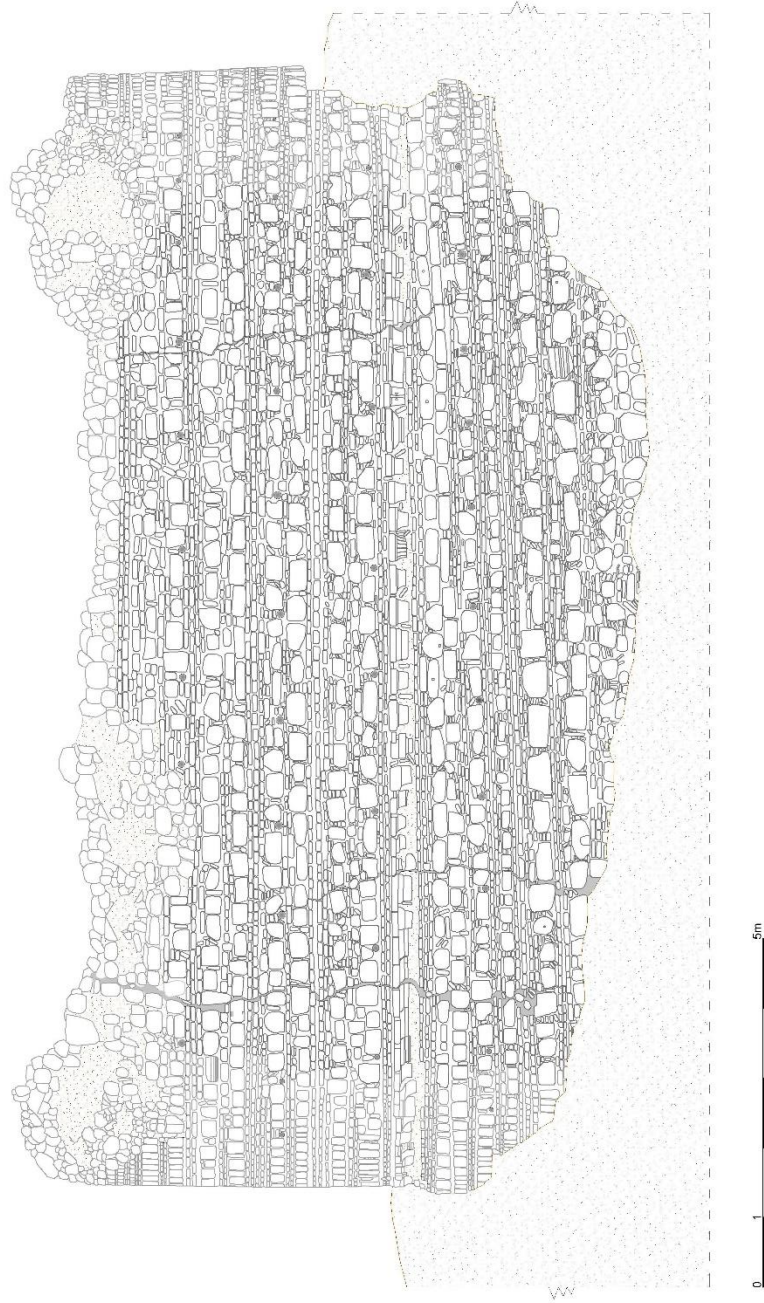
Çiz.12: Yukarı Kale Plan.

Çiz.13: Rölyeflerin Yer Aldığı Erken Bizans EK4 Güney Cephesi.

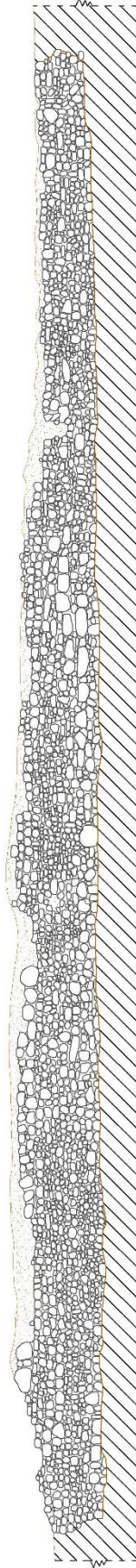
Çiz.14: Geç Bizans GK2'nin Batı Cephesi.

Çiz.15: Geç Bizans GKL1 Batı Cephesi Görünüş.

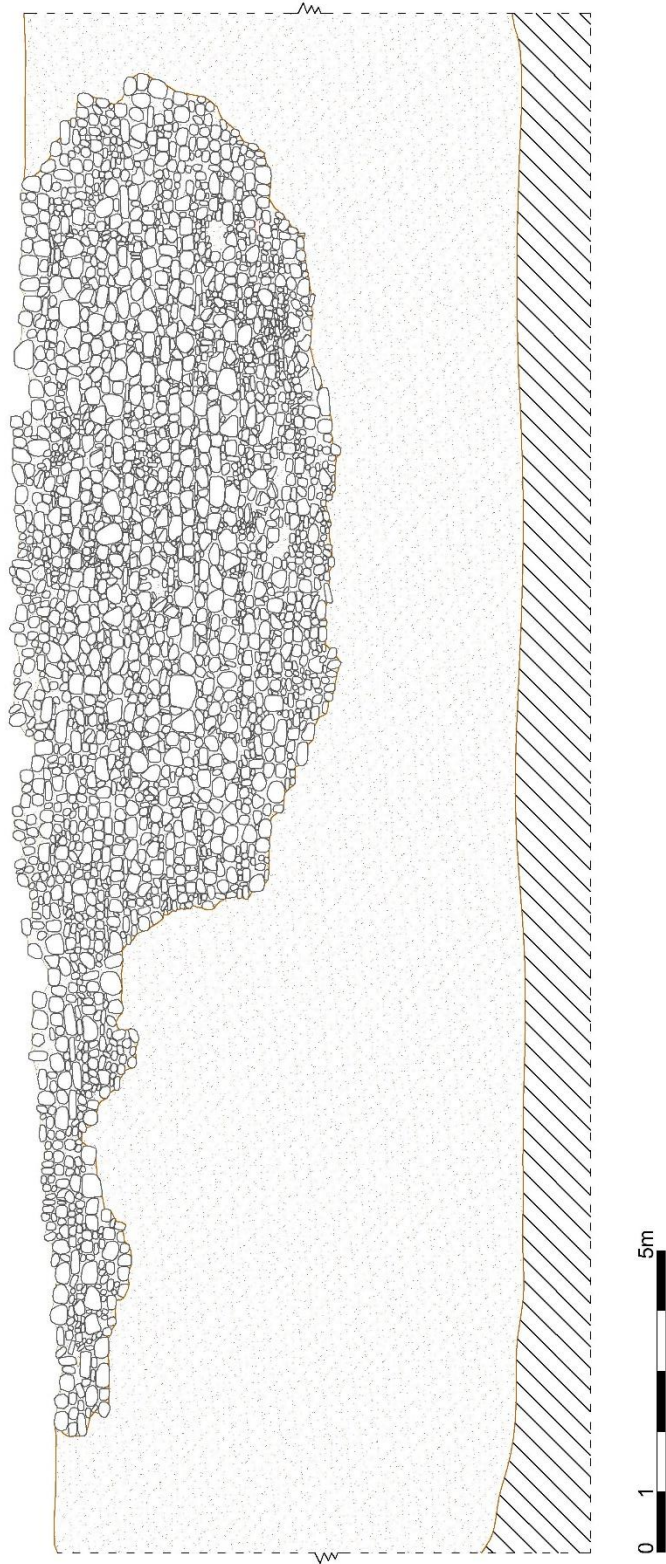
Çiz.16: Geç Bizans GKL1 Doğu – Batı Kesiti.

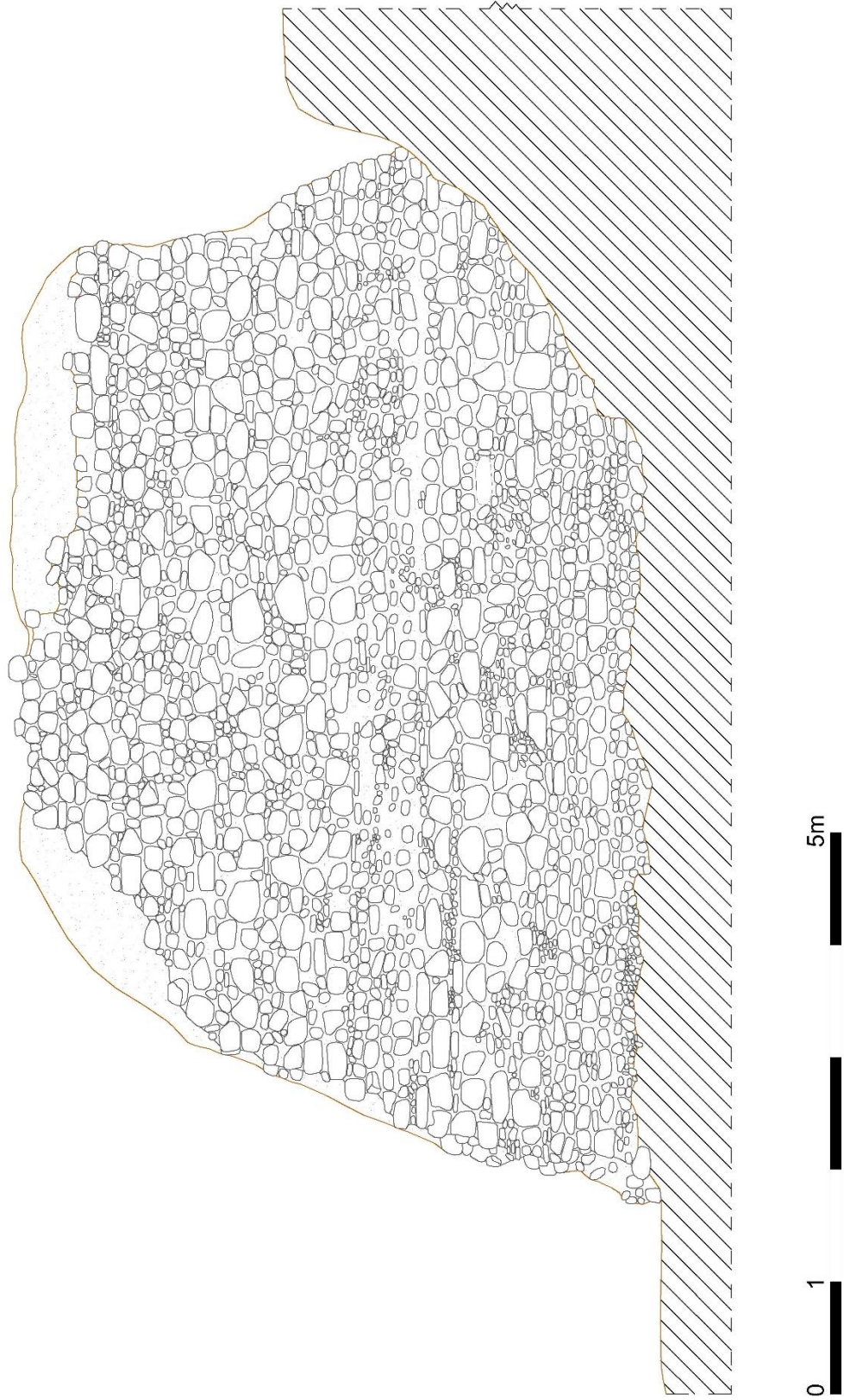
Çiz.17: Azmakkaşı Mevki Geç Bizans Çevre Suru Güney Cephe.

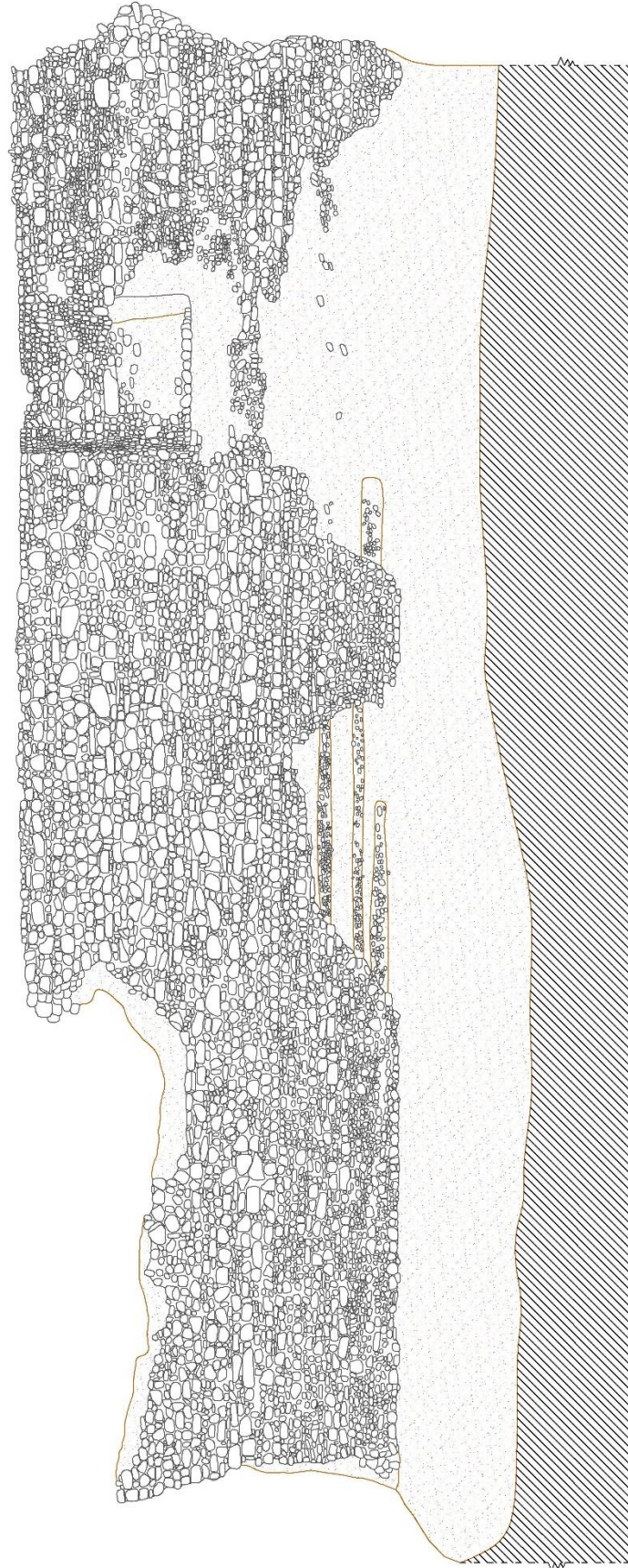
Çiz.18: Azmakkaşı Mevki Geç Bizans Çevre Suru Güney Cephe.

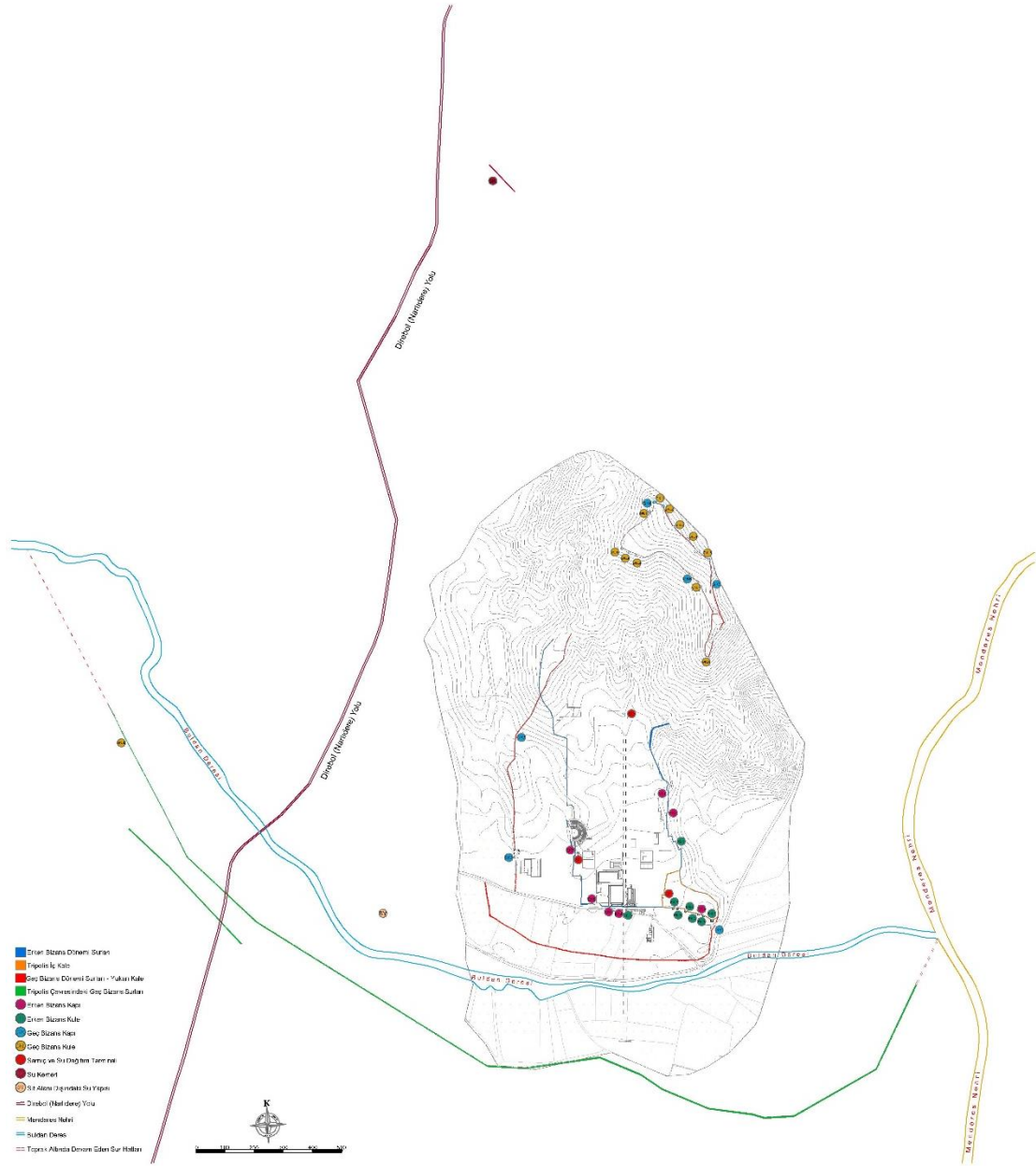
Çiz.19: Hacı Osman Zeytinliği Geç Bizans Çevre Suru Kuzey Cephesi.

Çiz.20: Çayınkaş Mevki Geç Bizans Çevre Suru Güney Cephesi.

Çiz.21: Çayınkaşı Mevki Geç Bizans Çevre Suru Batı Cephe.

Çiz.22: Tripolis'in Tüm Savunma Yapılarının Gösterildiği Kent Haritası.

ÖZGEÇMİŞ

1. KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Sezer Sayan
Doğum Tarihi: 23.11.1985
Doğum Yeri: Ardahan/Göle
İletişim: 05064265890 / s.sayan1@hotmail.com

2. EĞİTİM

Mezuniyet Tarihi	Derece	Üniversite-Fakülte-Bölüm/Anabilim Dalı
2010	Lisans	Pamukkale Üniversitesi, Fen-Ed. Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Devam Ediyor	Yüksek Lisans	Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Arkeoloji Bilim Dalı-K. Arkeoloji Anabilim Dalı

3.MESLEKİ DENEYİM

Kazı	Dönem	Unvan
Laodikeia Antik Kenti	2008-2009	Öğrenci
Laodikeia Antik Kenti	2010-2011	Arkeolog
Tripolis Antik Kenti	2012 – Devam Ediyor	Arkeolog